

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Irena Věchtová

Dětství v zrcadle barokních zázraků

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. července 2020

Irena Věchtová

Bibliografická citace

Dětství v zrcadle barokních zázraků [rukopis] : diplomová práce / Irena Věchtová ; vedoucí práce: Miloš Sládek. -- Praha, 2020. -- 110 s.

Anotace

Dětství v zrcadle barokních zázraků

Diplomová práce usiluje zachytit obraz dětství v barokních zázračných vyslyšeních. Pracuje s obsáhlým vzorkem případů, který byl získán z několika českých a moravských poutních míst rozdílného charakteru (Karlovy, kostel Panny Marie Vítězné se soškou Pražského Jezulátka, Hájek, Sázava, Chlum sv. Máří, Chrudim, Dobruška, Svatý Kopeček u Olomouce a Křtiny). Figuruje v něm tedy děti pocházející z různých prostředí i společenských vrstev. Záznamy o zázračných vyslyšeních jsou pak čerpány jak z pramenů rukopisných, tak i z poutních tisků. Jednotlivé kapitoly nastiňují základní okruhy ze života barokních dětí, s nimiž se zde můžeme setkat. Nejprve jsou rozebrány oblasti související se zrodem nového života – neplodnost manželských párů, spontánní potraty či potíže v těhotenství, při porodu a v šestinedělí. Značný prostor je vyhrazen dobově mimořádně závažné problematice dětských nemocí. Pozornost je věnována též různým dětským nehodám a úrazům. Prezentovány jsou však i otázky související se starším či již dospělým potomstvem (svět pracovních povinností, různé prohřešky, výchovné problémy...). Speciální kapitoly se pak věnují také dětské každodennosti, vztahům mezi rodiči a dětmi či vazbám, jež si jednotlivé rodiny k poutním místům vytvářely. Závěr práce shrnuje přínos a limity tohoto typu pramenů pro naše celkové poznání dějin dětství.

Klíčová slova

zázraky, poutní místa, dětství, vztah mezi rodiči a dítětem, raný novověk

Abstract

The reflection of childhood in Baroque miracles

This Master's thesis aims to capture the reflection of childhood in miraculously answered prayers of the Baroque era. It works with a representative sample of cases, which was collected from several diverse Czech and Moravian pilgrimage sites (Karlovy v Lázních in Prague, Church of Our Lady Victorious with the statue of Infant Jesus of Prague, Hájek, Sázava, Chlum sv. Máří, Chrudim, Dobruška, Svatý Kopeček u Olomouce, and Křtiny). The sample thus comprises children coming from various environments and social strata. The records referring to miraculous answers to prayer are taken from manuscripts as well as from printed books of the period related to religious pilgrimages. The individual chapters outline the main aspects of Baroque-era children's lives found therein. The thesis first analyses issues associated with the birth of new life – the infertility of married couples, miscarriages, or complications during pregnancy, giving birth and childbed. A significant part of the thesis is given over to childhood illnesses – an extremely serious issue of the early modern era. Attention is also paid to diverse accidents and injuries of children. In addition, matters concerning adolescent and adult offspring are presented (the world of work duties, various wrongdoings, problems concerning the proper upbringing of one's children). Separate chapters are dedicated to the day-to-day life of children of the period, the relationship between parents and their children, or the special bonds to sites of pilgrimage formed by particular families. The conclusion of the thesis summarizes the contribution made by this type of source to our general understanding of childhood history, as well as its limits.

Keywords

miracles, pilgrimage sites, childhood, parent-child relationship, early modern period

Počet znaků (včetně mezer): 212 401

Poděkování

Na prvním místě bych zde ráda vyjádřila velké poděkování doc. PhDr. Miloši Sládkovi, Ph.D., nejen za odborné vedení práce a cenné připomínky k jejímu obsahu, ale i za jeho laskavou a trpělivou podporu. Za pečlivou jazykovou korekturu a podnětnou zpětnou vazbu k práci velmi děkuji PaedDr. Věře Holejšovské. Dále bych chtěla poděkovat panu Václavu Vernerovi a paní Gabriele Dušánkové z Vlastivědného muzea v Dobrušce a pracovníkům 1. oddělení Národního archivu za pomoc s vyhledáváním pramenů. V neposlední řadě ze hloubi srdce děkuji své rodině za obrovskou podporu a nemalou dávku shovívavosti.

Obsah

Úvod	7
Přehled základní literatury k dějinám dětství	9
Stručný přehled pramenů a poznámka k transkripci	10
Dobruška	11
Chlum sv. Máří	12
Chrudim	13
Hájek	13
Karlovy	14
Křtiny	15
Pražské Jezulátko	15
Sázava	16
Sv. Kopeček u Olomouce	17
1. Bezdětné manželství	17
2. Zranitelný nenarozený život	22
3. Úskalí příchodu na svět	30
4. Strašák dětských nemocí	41
4.1 Líky časné	42
4.2 Vnitřní obrácení	46
4.3 Nebeské lékařství	51
4.4 Typologie dětských nemocí	57
5. Dětské úrazy a nehody	58
6. Střípky z dětské (ne)každodennosti	69
7. Vztahy mezi rodiči a dětmi	79
8. Hříchy mládí	84
9. Poutní místo útočištěm rodiny	89
Závěr	95
Seznam použitých zkratk	100
Seznam pramenů a literatury	101

Úvod

Česká historiografie tématu dítěte a dětství v období raného novověku věnovala již řadu výborných studií. Problematika byla důkladněji zpracována například z různých úhlů pohledu dějin práva a kriminality, historické demografie, dějin školství a výchovy či třeba dějin společenských elit, přičemž každá z těchto historických disciplín za využití svých specifických metod a hlavního okruhu pramenů vykreslila svůj více či méně ucelený obraz dětského a mladistvého věku. Přesto však ne jeden pramen, který v tomto ohledu může poskytnout velmi zajímavé výpovědi, zůstal podnes plně nevytěžen. Tento osud po dlouhou dobu sdílely i zápisy a literatura o barokních zázračných vyslyšeních.

V přibližně v posledních třiceti letech se sice barokním zázrakům dostalo mezi historiky i badateli jiných příbuzných oborů zasloužené pozornosti, kdy byl doceněn jako význačný náboženský fenomén své doby. Základní linie výzkumu se ale zpravidla soustředila spíše na podrobný rozbor obdržení milostí z jednoho konkrétního poutního místa. Posléze se často pokusila za pomoci určité kvantifikace a různých statistických metod vysledovat například skladbu místních prosebníků podle pohlaví či společenského postavení, typologii udělených dobrodiní a jejich frekvenci v jednotlivých letech či třeba geografický dosah zdejšího kultu. Na základě takto získaných poznatků pak usilovala vyvodit některé obecnější závěry o charakteru dané poutní lokality. Některé širěji koncipované stati s uplatněním podobného principu však porovnávaly vícero poutních míst ve stejném regionu, nebo dokonce napříč celými Českými zeměmi.

Avšak samotné dětské problematice mnohé z těchto studií vyhradily zpravidla poměrně malý prostor. Povětšinou se také věnovaly jen nejobvyklejším typům zázračných vyslyšení souvisejících s dětmi – tedy hlavně tematice početí a porodu, dětským nemocem a nejběžnějším nehodám. Mnoha pozoruhodným skutečnostem se tak nedostalo obsáhlejšího komentáře, byť některé podnětné možnosti pro další bádání tímto směrem naznačila Terezie Vohralíková v závěrečné kapitole své vynikající diplomové práce *Knihy zázraků jako zrcadla poutních míst v Čechách a na Moravě*.¹ Celkově však můžeme konstatovat, že doposud na tomto poli nebyl podniknut komplexnější pokus o uchopení dětské problematiky v celé její šíři. V naší práci se tedy o tento velmi nesnadný úkol pokusíme.

¹ VOHRALÍKOVÁ 2014, 105–112.

Abychom dospěli k alespoň částečně relevantním poznatkům, budeme nuceni náš výzkum založit na poměrně široké pramenné základně. Protože ale rozhodně není v lidských silách podrobně prozkoumat všechny záznamy o zázracích nějak se dotýkajících dětí, bude třeba vyzískat jejich vhodně složený a dostatečně reprezentativní vzorek. V tomto vzorku by pak měly figurovat přiměřené počty dětí z různého prostředí a odlišných společenských vrstev. Proto jsme jednotlivá poutní místa, z jejichž zázraků budeme čerpat, vybrali na základě určitého klíče. Zvolili jsme převážně poutní lokality nacházející se na území Čech (Karlov, kostel Panny Marie Vítězné se soškou Pražského Jezulátka, Hájek, Sázava, Chlum sv. Máří, Chrudim, Dobruška), ale pro doplnění jsme přidali i dvě moravské (Svatý Kopeček u Olomouce a Křtiny). Do výběru se nám tak dostala jak poutní místa celozemsky proslulá, tak i regionální a místa čistě lokálního významu. Máme zastoupeny poutní lokality venkovské i městské, farní i spravované různými řeholními komunitami. Získali jsme i příklady míst s různými typy kultů – mariánských, kristovských či různých světců (sv. Prokop, ojedinele i sv. Liborius nebo sv. Jan Nepomucký).

Když jsme vybírali prameny, z nichž budeme jednotlivé případy zázračných vyslyšení čerpat, snažili jsme se zařadit některé, jež nebyly dosavadním výzkumem tolik reflektovány (zejména Karlov a Dobruška). Část našich případů pochází z různých druhů rukopisných záznamů (Karlov, Dobruška), které bývají badateli vyzdvihovány pro svou větší bezprostřednost a autentičnost. Využili jsme však i řadu pozoruhodných poutních tisků poměrně různorodého charakteru (Hájek, Sázava, Chlum sv. Máří, Chrudim, Pražské Jezulátko, Sv. Kopeček u Olomouce a Křtiny), abychom zmapovali mimo jiné i některé postoje jejich autorů k dětské problematice. A to nejen například z pohledu teologického, ale třeba i z hlediska dobových názorů na výchovu dětí.

V jednotlivých kapitolách pak na základě konkrétních zachycených příběhů nastíníme různé okruhy ze života barokních dětí, s nimiž se v našich pramenech můžeme setkat, přičemž se do jisté míry budeme snažit zachovat i určitý chronologický pořádek. Nejprve tedy budou rozebrány oblasti související se zrodem nového života – neplodnost manželských párů, potíže v těhotenství či při porodu a v šestinedělí. Poté bude vyhrazen značný prostor dobově velmi závažné problematice dětských nemocí, a to zvláště s přihlédnutím k tehdejší vysoké dětské úmrtnosti. Pozornost budeme věnovat též nejruznějším dětským nehodám a úrazům. Opomenuto však nezůstane ani starší nebo již dospělé potomstvo, jež zastihneme např. ve světě pracovních povinností či při různých

prohřešcích a ve vzpouře vůči rodičovské autoritě. Zvláštní kapitoly budou vyhrazeny v pramenech zachyceným střípkům dětské každodennosti, vztahům mezi rodiči a dětmi či vazbám, jež si jednotlivé rodiny k poutním místům vytvářely. U jednotlivých dokumentovaných jevů se pak pokusíme odlišit, zda se jednalo spíše o určitou anomálii, nebo naopak fenomén rozšířený napříč celou tehdejší společností. Naše poznatky se posléze pokusíme komparovat se závěry, k nimž dospěly jiné relevantní historické disciplíny (např. historická demografie, dějiny lékařství, dějiny každodennosti, etnologie...), abychom posoudili, nakolik se s nimi našimi prameny utvářený obraz shoduje, nebo zda se od nich naopak výrazně odchyluje.

V závěru práce bychom tedy měli získat co nejkomplexnější obraz dětského a mladistvého věku v barokních zázracích. Zároveň bychom také měli být schopni posoudit určitý přínos nebo naopak limity tohoto typu pramenů pro naše celkové poznání dějin dětství.

Přehled základní literatury k dějinám dětství

K tématu dítěte a dětství v raném novověku již disponujeme značným množstvím odborné literatury. Většina historických disciplín se však dlouho soustředila jen na některá dílčí témata, aniž by se pokoušela o výraznější mezioborové přesahy. Mnohdy byla navíc zvolená látka sledována jen pro kratší dějinné úseky či jen v rámci určitého regionu.

Několik vynikajících postřehů k širěji chápaným dějinám dětství ale přinesla kolektivní monografie *Člověk českého raného novověku*.² Především pak její úvodní kapitola od Václava Bůžka, Pavla Krále a Zdeňka Vybírala, která se věnovala právě i některým otázkám dětství a rodinného života.

Pokus o celistvější podání tématu v delším časovém horizontu však podnikly teprve konferenční sborníky *Dítě a dětství napříč staletími*³ a *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*.⁴

² Václav BŮŽEK / Pavel KRÁL (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.

³ Tomáš JIRÁNEK / Jiří KUBEŠ (ed.): *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. Pardubické bienále. 4. až 5. dubna 2002 (Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Supplementum 5). Pardubice 2003.

⁴ Olga FEJTOVÁ / Václav LEDVINKA / Jiří PEŠEK (ed.): *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*. Statí a rozšířené příspěvky z 29. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 12. a 13. října 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia XXXI). Praha 2012.

Doposud nejkomplexněji dětskou problematiku zpracovala výpravná publikace *Děti a dětství – Od středověku na práh osvícenství*⁵ vydaná v loňském roce Historickým ústavem AV ČR a Nakladatelstvím Lidové noviny. Početný autorský kolektiv se pokusil téma uchopit v maximální možné šíři a sledovat životy dětí ve všech společenských vrstvách. Z hlediska metodologie kladl důraz zvláště na přísné rozlišování mezi jednotlivými druhy pramenů, kdy se snažil oddělit prameny podávající určité fiktivní nebo ideální obrazy o dobovém dětství (tedy normativní texty, teoretická pojednání apod.) a doklady o skutečném životě tehdejších dětí. První kapitola byla tedy věnována rozmanitým didaktickým teoriím, obrazu dítěte v dobové literatuře a historiografii nebo postavení dítěte z pohledu právních děl a zákoníků. Následující tři kapitoly se pak zabývaly nejruznějšími doklady o reálném životě dětí – péčí, která jim byla poskytována v rodině, jejich praktickou výchovou a vzděláváním nebo všemožnými situacemi, kdy se děti ocitaly v ohrožení. Hlavní kapitoly doplnily stati popisující různé aspekty dětské každodennosti (stravování, odívání či hračky), postoj církvi k dětem nebo tematiku dětských pohřbů.

Stěžejní dílo odborné zahraniční literatury pak představuje kniha Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život v raném novověku – Dům a jeho lidé*.⁶ Zejména některé z autorových obecněji formulovaných závěrů lze totiž aplikovat i na české prostředí.

Stručný přehled pramenů a poznámka k transkripci

Při citování z našich pramenů jsme v rámci možností následovali zásady, jež pro transkripci českých textů z období baroka vytyčil Josef VINTR.⁷ Usilovali jsme především o zachování zvukové stránky dobového jazyka. Délku slabik jsme u tisků ponechávali podle originálního značení, pokud bylo slovo v takovéto podobě vyslovitelné. Ale při transkripci našich rukopisných pramenů, které kvantitu nijak neoznačovaly, jsme byli nuceni se častěji přizpůsobit dnešní ortografii. Interpunkci jsme však kvůli čtenářské srozumitelnosti, pokud to neodporovalo smyslu a vyznění původního textu, přizpůsobili dnešnímu úzu.

⁵Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ / Martin HOLÝ / Tomáš STERNECK / Jan ZELENKA (a kol. autorů): *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*. Praha 2019.

⁶Richard VAN DÜLMEN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. Díl 1: *Dům a jeho lidé*. Praha 1999.

⁷Josef VINTR: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. In: *Listy filologické III–IV*, 1998 (121), 341–346.

Dobruška

Informace o zázračných vyslyšeních spojených s Hradišťskou studánkou u kaple Panny Marie nedaleko Dobrušky jsme čerpali hned z několika pramenů.⁸ Prvním z nich je opis výpovědí devatenácti uzdravených osob z let 1701–1706 uložený ve Vlastivědném muzeu v Dobrušce.⁹ Česky psaný text se zachoval na několika svázaných listech, které snad byly původně součástí většího sešitu nebo knihy, jejíž začátek a konec však dnes chybí. Jednotlivým výpovědím byla přiřazena čísla 6 až 24.¹⁰

Druhý pramen představuje rukopisná česko-latinská pamětní kniha dobrušského kostela sv. Ducha z 2. poloviny 18. století, jejímž autorem byl pravděpodobně tamní kaplan Josef Xaverius Spiroch († 1793).¹¹ Pamětnice je uložena rovněž ve Vlastivědném muzeu. Spiroch se v knize věnoval nejen kostelu sv. Ducha, ale i mnoha dalším pamětihodnostem města Dobrušky a blízkého okolí. Své vyprávění o Hradišťské studánce zahájil vyličením příběhu dobrušského sládka Jana Tmeje, zvaného Karafiát, který studánku roku 1699 objevil a jemuž její voda na přimluvu Matky Boží zázračně navrátila zrak. Pověst o jeho uzdravení se rychle rozšířila a studánku začali vyhledávat i další poutníci. Roku 1741 pak provedli chemický rozbor vody lékaři Jan Wertil a Josef Fertizel (?), kteří se chystali o svých závěrech vydat podrobnou písemnou zprávu, ale práce přerušily události první slezské války. Rod Colloredů později nechal poblíž studánky zbudovat malou kapli Panny Marie na polygonálním půdorysu, jež byla slavnostně vysvěcena roku 1755. Na její oltář byl přenesen obraz Bohorodičky, který kdysi na znamení vděčnosti věnoval sládek Tmej. Po krátkém vyličení historie poutního místa Spiroch do knihy zařadil devatenáct zázračných uzdravení, jejichž text jen s drobnými obměnami převzal z našeho prvního pramene. Protože zachoval také původní řazení případů, kdy pouze prvotní číslo 6 změnil na 2 atd.,¹² je možné, že se výpovědi nacházely ve zlomku již v jeho době. Pravděpodobně disponoval i některými jinými

⁸ Kaple a pramen se nacházejí na území dnešní osady Studánka, která spadá pod obec Podbřezí. Dříve hojně užívaný název Hradišťská studánka nebo studánka Nad Hradištěm je patrně odvozen od nedaleké zříceniny středověkého hradu Chábory.

⁹ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706].

¹⁰ REPERTORIUM 2003, 349–350.

¹¹ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, PROTOCOLLUM K budauci Pamatce od gednoho Czirkewniho Kneze begwaliho Caplana Dobruskiho založení, zapřiččinau obnoweneho, a wlepssi Staw uwedeneho Chramu Paně pod Titulem Utessitele Ducha Swateho bliž Mnesta Dobruski.

¹² Číslo jedna přidělil Tmejovu případu, který v původních výpovědích nenalzáme.

prameny, protože do knihy přidal ještě dalších pět zázračných uzdravení z let 1715–1749. Této skutečnosti by mohla nasvědčovat i autorova zmínka, že mnohé zde udělené milosti pro stručnost podrobněji nerozvedl a spokojil se jen se krátkým výčtem vyléčených chorob. Na závěr připojil ještě poznámku o darování sochy sv. Jana Nepomuckého, která se dodnes nachází nedaleko poutního místa.¹³

Třetí verzi hradišťských zázraků nalzáme v dobovém opisu Spirochovy pamětnice, který je uložen v rychnovském archivu.¹⁴ Tento opis je však nepřesný a podstatné části původního textu jsou vynechány. Zajímavá je skutečnost, že písař sice zařadil Tmejův příběh, ale pak již přepsal pouze devatenáct případů z původních výpovědí, a to víceméně ve znění originálu, nikoliv ve Spirochově převyprávění. Posledních pět zázraků, které přidal Spiroch tedy vůbec nezařadil. Proto jsme čerpali převážně z prvních dvou pramenů.

Chlum sv. Máří

Zdrojem zázračných vyslyšení na přímluvu Panny Marie Chlumské se nám stal poutní tisk *Hvězda ranní aneb Zázračný obraz blahoslavené Panny Marie na hoře Kulmu v Loketském kraji...*,¹⁵ který vyšel roku 1678 v Praze. Podle zmínky na titulním listu se jednalo o překlad do češtiny či českou adaptaci blíže nespecifikovaného německého originálu, přičemž německá verze měla vyjít do roku 1678 tiskem již dvakrát. Překladatel v předmluvě vyjádřil přání přispět svým dílem k rozšíření slávy poutního místa i mezi česky mluvícím obyvatelstvem. Sám si však přál setrvat v anonymitě.

Knih do značné míry sleduje klasické schéma poutních tisků. Její první část líčí nalezení sošky Panny Marie v lískovém keři a další historii Chlumu sv. Máří. Druhá část je pak věnována samotným zázračným vyslyšením. Otevírá ji text ve formě dialogu mezi farářem a křesťanskou duší osvětlující Božský původ zázraků. Poté následuje vypsání různých votivních darů a dalších památek zachovaných v poutním chrámu. Informace o udělených milostech autor podle svých slov získával z různých zdrojů. Čerpal jak ze starších záznamů, tak i ze zpráv, které mu zasílali na žádost vyslyšených duchovní z různých míst. Na závěr bylo dodatečně zařazeno několik zázraků, které se udály až po smrti původního autora. Poslední část tisku je pak vyhrazena modlitbám.

¹³ REPERTORIUM 2003, 349–350.

¹⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond DÚ Dobruška, kt. ukládací č. 150, inv. č. p1, [Pamětní kniha kostela sv. Ducha se zápisy o léčivé vodě a kapli ve Studánce], 1760-1766.

¹⁵ HVĚZDA RANNÍ 1678.

Chrudim

Zázraky spojené s obrazem Chrudimského Salvátora jsme čerpali z poutního tisku *Nebeský lékař Kristus Ježíš*,¹⁶ resp. z jeho jazykově českého vydání z roku 1735. Tisk vyšel několikrát i v německé verzi. Jeho autorem byl Václav Baltazar Petržilka, který se narodil se okolo roku 1685 v Chrudimi. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze vystudoval nejen filosofii, ale i lékařství. Za morové rány v letech 1713–1714 pak byl fakultou pověřen ošetřováním nemocných. Roku 1720 přesídlil zpět do rodné Chrudimi a přijal úřad krajského fyzika. Působil také jako chrudimský konšel, a posléze dokonce jako primas. Zemřel 7. listopadu 1750. Z jeho děl je více znám též spis *Fons ruber aneb Červená studánka pod titulem Salvátora* pojednávající o studánce s vyhlášenou léčivou vodou nedaleko Chrudimi, který vyšel tiskem roku 1744.¹⁷

První díl knihy *Nebeský lékař Kristus Ježíš* líčí počáteční spletitou historii zázračného obrazu a jeho pozdější slavnostní přenesení do farního chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi. Poté Petržilka pokračuje vyprávěním o událostech a uskutečněných prosebných procesích za morových epidemií v letech 1680 a 1713–1714. V další části jsou popsána zázračná vyslyšení nejrůznějšího druhu a jiné podivuhodné děje kolem samotného obrazu. Rozsáhlý druhý díl je vyhrazen nejrůznějším modlitbám a pobožnostem.

Hájek

Hájecká zázračná vyslyšení jsme čerpali ze dvou poutních tisků. Autorem prvního z nich byl františkán Jan Jindřich Lábe (1648–1693), který zastával úřad kvardiána pražského konventu u Panny Marie Sněžné. Dílo vyšlo nejprve roku 1689 v latině pod názvem *Malus inter ligna silvarum*. Pro naši práci jsme však využili jeho poněkud zjednodušený český překlad – *Hájek svatý*¹⁸ z roku 1690. Spis je rozdělen do dvou částí. Prvá kniha se věnuje dějinám poutního místa. Ve druhé pak nalézáme velké množství zázraků na přimluvu Panny Marie. Informace o nejstarších milostech Lábe čerpal z dnes již nezvěstného spisu Václava Buriana Jesenického z roku 1626. Pro mladší období mu

¹⁶ PETRŽILKA 1735.

¹⁷ CHARVÁT 1991, 162, 181–182; JIREČEK 1876, 107–108; seznam Petržilkových latinských a německých děl viz databáze BCBT:

<http://clavius.lib.cas.cz/katalog/l.dil?h%7E=&DD=1&H1=&V1=z&P1=12&H2=&V2=z&P2=3&H3=petr%C5%BE%C3%ADlka&V3=z&P3=2&H4=&V4=z&P4=1&H5=&V5=z&P5=17>, vyhledáno 24. 5. 2020.

¹⁸ LÁBE 1690.

pak poskytla látku pamětní kniha hájeckého kvardiána Basilia Scriby. Knihu uzavírá soubor modliteb a mariánských písní.¹⁹

Druhý z našich hájeckých tisků, *Vůdce cesty všech pobožně putujících do Hájku svatého*,²⁰ vydaný roku 1718 je dílem proslulého františkánského kazatele Damascena Marka (1664–1725). Marek v poměrně tradičním duchu sepsal úvodní část věnovanou historii poutního místa, kterou s určitými úpravami převzal ze staršího Lábeho díla. Poté čtenáři předložil malý výběr zázraků, přičemž většinu jich bez větších úprav čerpal opět z knihy svého předchůdce. Několik příběhů novějšího data však přidal sám. V následujícím textu pak poskytl zbožným poutníkům velmi podrobný a propracovaný návod, jak nejlépe a s co největším duchovním užtkem pout' od začátku až do konce vykonat. Jednu z nejpozoruhodnějších částí knihy pak tvoří rozsáhlý soubor modliteb, které jsou určeny k jakémusi meditativnímu procházení jednotlivých zastavení v hájeckých ambitech. Na závěr Marek zařadil několikero mariánských písní.²¹

Karlov

Pro výzkum karlovských zázračných vyslyšení jsme čerpali z rukopisných archiválií uložených v Národním archivu v Praze; konkrétně ve fondu Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. – Spisy kláštera augustiniánů kanovníků na Karlově. Fond obsahuje především desítky jednotlivých listů s více či méně podrobně popsány udělenými milostmi.²² Větší část zápisů je psána česky nebo latinsky, zbytek pak také německy. Kvůli jazykovým limitům autorky však byly plně využity pouze prameny české a latinské. Některé texty sestavili přímo sami vyslyšení nebo jejich rodinní příslušníci. Jindy byl o vyhotovení zápisu požádán domovský farář nebo třeba vrchnostenský úředník. Ve fondu se dochovalo také několik poměrně obsáhlých výpovědí učiněných před notářem. Zázračná vyslyšení si však pečlivě evidovali i sami duchovní správci poutního místa. Ti buď na základě výpovědi vyslyšeného vypracovali zprávu na samostatném listu, nebo milost zanesli do jakési provizorní „návštěvní knihy“, jež měla pravděpodobně sloužit jako podklad pro pozdější ucelenou a reprezentativní pamětní knihu.²³ Asi nejaktivnějším a nejinicativnějším zapisovatelem zdejších milostí

¹⁹ SLÁDEK 2000, 3–4.

²⁰ MAREK 1718.

²¹ SLÁDEK 2000, 4–6.

²² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527–2529, fasc. 3–5; kt. 3, inv. č. 2530–2531, fasc. 6–7; kt. 4, inv. č. 2532, fasc. 8; kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11.

²³ Ve fondu se dochovaly dva útlé česko-latinské sumáře zázraků o několika listech. Oba evidují milosti z let 1705–1707 (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141 a 1142).

byl páter Augustin Tomáš Štička, karlovský augustinián kanovník, který své zápisy občas doprovodil i nákresy různých polknutých věcí či jiných „předmětů doličných“. Jednotlivé spisy pak bývaly opatřeny nejen podpisy a pečetěmi příjemců zázraku, ale často i dalších věrohodných svědků události. V nemnoha případech bylo ke zprávě také doloženo písemné vysvědčení lékaře či felčara, který nemocného či zraněného (zpravidla neúspěšně) ošetřoval.

K několika příběhům se ve fondu podařilo nalézt dokonce několik zpráv sestavených různými autory, což nám poskytlo vynikající příležitost nahlédnout na událost z odlišných úhlů pohledu. Některé osoby se také staly příjemci nebo svědky vícero milostí, což nám zase umožnilo lépe sledovat jejich další životní osudy.

Většina karlovských zázraků byla připsána orodování Panny Marie. Avšak pár jich bylo přičteno též přímělu sv. Liboria, jehož kult se zde rovněž těšil velké oblibě. V jednotkách případů jsme se setkali i s poutníky, kteří spolu s Pannou Marií vzývali také sv. Jana Nepomuckého, a to dokonce ještě v době před jeho beatifikací roku 1721.

Křtiny

Zázraky na přímělu Panny Marie Křtinské jsme čerpali z českého poutního tisku *Oudolí křtinské nejsvětější Rodičky Boží Panny Marie*,²⁴ který vyšel roku 1665 v Litomyšli. Jméno jeho autora je neznámé, ale patrně jím byl některý ze zábrdovických premonstrátů, tedy duchovních správců Křtin.

Knihy byla rozčleněna do tří dílů, přičemž první z nich obsírně líčil spletitou historii poutního místa. Druhý díl pak byl vyhrazen křtinským zázrakům. Autor jich vybral pouze několik desítek, protože si chtěl ponechat dostatek prostoru pro závěrečnou část knihy. Jednotlivé udělené milosti roztřídil do sedmi kapitol podle tématu (uzdravení z očních chorob, pomoc neplodným či rodičím ženám...), přičemž šestou kapitolu věnoval přímo dětským zázračným uzdravením. Tímto způsobem se mu podařilo dobře ilustrovat jednotlivé pomocné aspekty Panny Marie a zároveň mohl většině případů věnovat obsáhlejší zmínku. Třetí a poslední díl knihy pak tvořil podrobný návod k vykonání pouti doplněný řadou modliteb a pobožností.

Pražské Jezulátko

Zázračná vyslyšení spojená se soškou Pražského Jezulátka uchovávanou v kostele Panny Marie Vítězné na Malé Straně jsme vyhledali ve spisu bosého karmelitána Emerica

²⁴ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665.

a Sancto Stephano (1691–1756). Emericus své dílo původně sepsal v němčině a nazval je *Pragerisches Gross und Klein*. Německý originál vyšel poprvé roku 1737. Český překlad, se kterým jsme zde pracovali, pak vyšel pod názvem *Pražské veliké a malé*²⁵ roku 1749.²⁶

Knih sleduje nejklassičtější trojčlennou kompozici poutní literatury (historie poutního místa, zázraky, modlitby a písně) jen do určité míry a výrazně si ji přizpůsobuje. Hned po dedikaci a předmluvě totiž následují jednotlivé kapitoly vztahující se ke konkrétním rokům, v nichž se prolíná historie pražského konventu bosých karmelitánů s pohnutými osudy milostné sošky a zázračnými vyslyšeními různých osob. Každou kapitolu otevírá drobný úvod rozvíjející některé biblické téma. Z něj plynoucí ponaučení pro čtenáře je obvykle dokladováno určitým typem zázraku. Události jsou datovány léty 1628–1664 a 1702–1737. Závěrečnou část tisku pak zabírají různé modlitby či pobožnosti a také píseň o Pražském Jezulátku.

Sázava

K vyhledání informací o raně novověkých zázracích sv. Prokopa na Sázavě jsme využili český poutní tisk *Jiskra slávy svatoprokopské*²⁷ vydaný roku 1699 v Praze. Dílo bylo původně připisováno jezuitovi Fridrichu Bridelovi (1619–1680) stejně jako dva starší sázavské poutní tisky, které vyšly roku 1662 a 1689 pod názvem *Sláva svatoprokopská*. Později však bylo prokázáno, že noví vydavatelé – sázavští benediktýni, původní Bridelův spis natolik přepracovali a rozšířili, že vzniklo zcela nové samostatné dílo.²⁸

Knih je rozdělena do čtyř oddílů. První z nich, hojně se opírající o starší české kroniky a legendy, líčí v širokých souvislostech původ a narození sv. Prokopa a chválí jeho rozhodnutí oddat se nelehké kněžské službě. Tuto část pak uzavírá poněkud upravená verze Bridelovy *Písně o svatého Prokopa kněžstvu*. Druhý díl oslavuje benediktinský řád a jeho přínos křesťanskému světu. Ve třetím dílu nacházíme legendisticky pojatý životopis sv. Prokopa, vypsání jeho posmrtných zázraků, nástin historie Sázavského kláštera či třeba pojednání o svatoprokopských studánkách. Poslední čtvrtý díl je pak věnován zázrakům ze 17. století. Dočítáme se zde například o podivuhodných proměnách světcova obrazu či o událostech spojených s přenesením jeho ramene z Pražského hradu

²⁵ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749.

²⁶ Podrobněji k Emericovu dílu viz BAĐUROVÁ 2012, 55–58.

²⁷ JISKRA SLÁVY SVATOPROKOPSKÉ 1699.

²⁸ K tomu viz KALISTA 1946, 35–39; ŠKARKA 1969, 94; ŠKARPOVÁ 2016.

zpět na Sázavu roku 1669. Značnou část zázračných vyslyšení v *Jiskře slávy svatoprokopské* benediktýni přejali ze staršího Bridelova spisu, ale dodali i několik novějších případů. Knihu uzavírá výzva, aby lidé, kteří díky Prokopovu orodování dosáhli nějaké milosti, ji k větší slávě Boží co nejdříve ohlásili.

Sv. Kopeček u Olomouce

Zázračná vyslyšení na přímluvu Panny Marie Svatokopecké jsme čerpali z jazykově českého poutního tisku *Mons Premonstratus neb Předukázaná hora...*,²⁹ který vyšel roku 1732 v Hradci Králové. Na titulním listu nalézáme informaci, že dílo vyšlo nejprve v latinské a posléze v německé verzi. V našem tisku není autor ani překladatel díla do češtiny uveden. Knihopis však autorství původního díla přisuzuje opatovi premonstrátského kláštera Hradisko Bernardu III. Wanckemu (1651–1714).³⁰

Prvních pět kapitol knihy vypráví o počátcích poutního místa a olomouckém měšťanu Janu Andrýskovi, který se významně zasloužil o výstavbu zdejšího kostela. Svatokopecké zázraky pak nalézáme v kapitole šest až dvacet tři. Zajímavá je skutečnost, že autor nejprve třídí udělené milosti do kapitol podle druhu (uzdravení z očních chorob, z chromoty, pomoc při porodu...). Posléze však na svou snahu rezignuje a v jednotlivých kapitolách stále stručněji shrnuje zázračná vyslyšení za určité roky. Ke konci se spokojuje již jen s telegrafickým výčtem vyřešených potíží – např. „*Zatmělé oči uzdravené*“.³¹ Obsáhlá závěrečná část knihy je pak věnována nejrůznějším modlitbám.

1. „*Stydí se za to ženy, že děti nemají, poněvadž manželské spojení a lože pro plod jest od Pána Boha ustanovený.*“³² aneb Bezdětné manželství

Chceme-li v nadpisu uvedený citát správně interpretovat a osvětlit, jak závažný sociální handicap mohla bezdětnost pro manžele v raném novověku představovat, je třeba nejprve krátce vyložit, jak na samotné manželství tehdejší společnost, a především katolická církev nahlížely.

Církev si už od raného středověku nejvíce cenila ctnostného života v celibátu, který se zřiká všech světských marností a dokáže tak člověka nejlépe přiblížit k Bohu a spáse.

²⁹ WANCKE 1732.

³⁰ K Wanckeho autorství a literární činnosti viz OPPELTOVÁ 2011, 37–42; SLÁDEK 1995, 90.

³¹ WANCKE 1732, 207.

³² LÁBE 1690, kniha 2., kap. 19., § 4.

Po staletí nacházel tento ideál své vrcholné naplnění v monastickém způsobu života. Zároveň si však církev byla velmi dobře vědoma, že ne každému křesťanu je dáno tento ideál bezesbytku uskutečnit. Proto bylo manželství vnímáno jako ustanovené od Boha k tomu, aby umožňovalo partnerům přivádět na svět potomky a vychovávat je ve shodě s evangeliem, aniž by se tak dopustili hříchu smilstva. Nezřídka bývalo připodobňováno k poutu, které váže Krista a jeho církev. Z toho důvodu bylo církvi povýšeno na svátost. Jinými slovy manželský svazek se stal pro církev jediným ospravedlněním sexuality, a to výhradně za účelem zplození dětí. Pokud však manželé zůstávali dlouho bezdětní, hlavního cíle nebylo dosaženo a jejich svazek byl pro společnost jaksi nenaplněný a „nepotvrzený“. Tuto skutečnost ostatně ilustruje i další úryvek z našich pramenů, pocházející tentokrát z *Oudolí křtinského*: „*Nejvíceji pak manželek toho naříkání jest: [...] vidí že jsou ctí a ozdoby panenské zbavené, a však plod manželství nemohou dosáhnouti, aby jsouc manželky, matky mohly býti*“.³³ Co bylo ale horší, na bezdětný svazek se nejednou pohlíželo jako na prostý Božího požehnání a přízně.³⁴

Touha raně novověkých manželů po dětech však ani zdaleka nepramenila jen z náboženských pohnutek. Narození potomka dávalo také naději na kontinuitu rodu a předání jeho duchovního i hmotného odkazu budoucím pokolením. Zejména pro aristokratické prostředí představovalo narození mužského dědice jednu z klíčových otázek reprezentace. Pokud se navíc celá urozená rodina nebo její větve ocitly na pokraji vymření po meči, mohl být manželský pár vystaven značnému tlaku svého okolí. Zvláště pokud již partneři dosáhli pokročilejšího věku, kdy se naděje na početí rychle snižovaly. Příkladně Kryštof Ferdinand z Lobkovic se ratolesti dočkal až čtyři roky před svou smrtí, protože jeho první šestnáctileté manželství s Marií Magdalénou Pruskovskou z Pruskova zůstalo bezdětné. Když Marie Magdaléna roku 1653 zemřela, na nic nečekal a pouhé čtyři měsíce poté se oženil s Alžbětou Apolonií z Tilly. V době druhého sňatku mu bylo již 39 let, a snad i proto se domníval, že pro zplození potomka „*by přirozeným způsobem žádná naděje nebyla*“.³⁵ Vykonal tedy prosebnou pouť k Pražskému Jezulátku, kde se vroucně modlil za splnění svého přání. V prosinci 1654, prý přesně devět měsíců po složení slibu, „*k potěšení celé familie mužského dědice obdržel*“.³⁶ Z vděčnosti pak karmelitánskému klášteru odkázal 3000 zlatých na jistou

³³ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 69.

³⁴ VAN DÜLMEN 1999, 162–168, 198; MELKESOVÁ 2006, 264–265.

³⁵ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 181.

³⁶ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 181.

fundaci. Jeho starosti ale nebyly mezi šlechtou ničím výjimečným a podobné příběhy nacházíme i na řadě dalších poutních míst. Také urozenou paní Martu, manželku rytíře Stařinského z Bítkova, velmi trápilo, že její dvanáct let trvající manželství zůstává stále bezdětné. Po tři roky tedy chodila na prosebné pouti do Křtin. Při poslední návštěvě zde navíc obětovala mezi jinými dary svou svatební sukni. Čtvrtého roku otěhotněla a nemohla se již na dalekou pout' vypravit, proto ji za ni vykonal její manžel. Právě během jeho nepřítomnosti šťastně porodila dcerku Kateřinu Alžbětu.³⁷

Problémy s početím se ani zdaleka netýkaly pouze šlechty, ale sužovaly manželské páry napříč všemi společenskými vrstvami. Třeba berounský radní Václav Šenfeldt s manželkou se o rodinu marně pokoušeli celé tři roky, než je napadlo, aby složili slib k Panně Marii Karlovské. Jejich prosby byly posléze vyslyšeny a narodil se jim chlapec Jan.³⁸ Ani kováři Matěji Hájkovi z Buben a jeho ženě Dorotě se nevedlo lépe a po dlouhých pět let zůstávali bezdětní. Vykonal proto několik prosebných poutí na Karlov a při té příležitosti učinili slib, že pokud se jim narodí potomek, vystaví v Bubnech malou kapličku nebo Boží muka, kde nechají vymalovat kopii obrazu Panny Marie Karlovské. Ještě téhož roku „*dědinu šťastně obdrželi*“ a vyplnili svůj slib.³⁹

Zdá se, že měšťanské nebo selské manžele sice tolik netrápily otázky rodové reprezentace a posloupnosti, ale i oni jistě usilovali předat nashromážděný majetek a rodinnou živnost či řemeslo raději vlastním potomkům než vzdálenějším příbuzným. Nezapomínejme také, že pro chudší rodiny zase představoval přiměřený počet dětí, zvláště pokud se dočkaly dospělosti, i žádoucí ekonomický přínos. Odrostlé děti mohly svou prací povznést rodinné hospodářství a také zabezpečit své stárnoucí rodiče. V mnoha případech ale svou roli sehrálo jistě i to, co bychom dnes asi označili za prostou touhu po dítěti.⁴⁰

Skutečné příčiny neplodnosti zůstávaly našim předkům povětšinou utajené. Určitou výjimku představovalo jisté povědomí o klesající pravděpodobnosti početí s přibývajícím věkem partnerů a blížící se menopauzou u žen. Doklady pro to nacházíme i v následujícím zázračném vyslyšení. Alžběta, rozená ze Šternberka, manželka svobodného pána Rudolfa z Diffenbachu, slíbila obětovat ke cti Pražského Jezulátka 200 zlatých, pokud porodí mužského dědice, „*čehož žádná nádej byla nemohla pro veliké*

³⁷ BŮŽEK 2001a, 169–174; KASÍK/MAŠEK/MŽYKOVÁ 2002, 97–98, 100; OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 70.

³⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

³⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 499.

⁴⁰ NAVRÁTILOVÁ 2004, 23–25; VAN DÜLMEN 1999, 22, 198.

stáří jejího pána manžele“, kterému v té době táhlo na 62. rok.⁴¹ Což byl, vzhledem k tehdejší průměrné délce života, již úctyhodný kmetský věk. Roku 1644 devět měsíců poté prý Alžběta skutečně porodila synáčka „*k podivení a potěšení všech, a obzvláště urozené ku konci se již uchylující familie*“.⁴² Manželé pak z vděčnosti přislíbili, kromě oné již předem připověděné sumy, založit na svých statcích v Jičíně klášter bosých karmelitánů, což ale, jak si posteskl autor tisku, „*pro veliké důležité příčiny nenásledovalo*“.⁴³ Manželé se nakonec rozhodli raději založit v Nové Pace klášter paulánů. Ani vymodlenému synkovi zřejmě nebyl dopřán dlouhý život, protože Rudolf z Diffenbachu, jak se uvádí v literatuře, zemřel v roce 1653 jako bezdětný.⁴⁴

Dobové prameny také poměrně často jmenují jako jednu z příčin neplodnosti uřknutí či uhranutí zneprátenou osobou. Ani zázračná vyslyšení nepředstavují v tomto ohledu žádnou výjimku a na neplodnost způsobenou učarováním v nich tu a tam můžeme narazit. Za povšimnutí stojí poněkud rozpolcené postoje autorů některých našich poutních tisků k této problematice. Na jednu stranu se vyjadřují vyloženě kriticky k různým magickým praktikám lidových léčitelek, kdy navíc na jejich léčebné účinky pohlíží se značnou skepsí. Na druhou stranu se například nad tvrzením vyslyšeného, že jeho nemoc byla způsobena zlými kouzly či pohledem některé takové podezřelé ženštiny, obvykle nijak nepozastavují a zřejmě ji nepovažují za nemožnou. Tak třeba v *Mons premonstratus* nacházíme zaznamenaný případ dvou zbožných žen, které ač byly již dlouho vdané, stále nemohly otěhotnět. Protože se domnívaly, „*že by očarované byly, vyhledávaly z té příčiny rozličné prostředky k odvrácení toho zlého, žádného ale nenašly*“.⁴⁵ Pomoci se jim dostalo teprve poté, co vykonaly pouť na Svatý Kopeček a pomodlily se k Panně Marii o přímluvu. Do roka pak obě šťastně porodily chlapce.⁴⁶

Pozoruhodné je také konstatování, které nacházíme v *Oudolí křtinském*. Autor totiž soudí, že s neplodností se častěji potýkají majetné vrstvy obyvatelstva, protože „*obzvláště mezi bohatými, tu kde dítě není obyčejná lamentaci a nařikání jest, že Bůh chudým dává dítky a bohatým neplodnost*“.⁴⁷

⁴¹ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 83.

⁴² EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 83.

⁴³ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 84.

⁴⁴ <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=nid%3D117278742>, vyhledáno 27. 2. 2020; KUŘÍKOVÁ 2002, 17, 21.

⁴⁵ WANCKE 1732, 118.

⁴⁶ NAVRÁTILOVÁ 2004, 25.

⁴⁷ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 69.

Pokud se týká skutečných příčin neplodnosti, jež jsme nastínili, že často mohl být na vině velký věkový rozdíl mezi partnery, který nebyl v období raného novověku ničím zcela neobvyklým. Jak jsme doložili výše, pokud například první manželství zůstalo bezdětné, a muž vstupoval do druhého svazku již ve zralejším věku, mohlo být přivedení potomstva na svět komplikované. I pouhých pár let bezdětného manželství pak představovalo velký problém. Neměli bychom totiž zapomínat, že při tehdejší průměrné délce života se čtyřicátník zpravidla již pomalu přibližoval ke konci života. U mnoha šlechtických manželství pak nemůžeme vyloučit ani neplodnost jako následek genetického vyčerpání rodu. Jindy zase svou roli mohly sehrát jiné přidružené zdravotní komplikace na straně jednoho, či dokonce obou partnerů.

Nejednou pak nemožnost počít potomka vyústila v setrvalé napětí mezi manželi. Dokladem jsou toho Martin a Voršila Slavkovští z Prahy. Ti byli sezdáni již šest let, ale stále neměli rodinu, což nakonec vedlo k řadě hádek, protože „*muž na manželku tu vinnu skládal a uštípačnými vejčítkami ji rmoutil*“.⁴⁸ Martin však nakonec seznal, že je v tom spíše vůle Boží a se ženou se smířil. Oba pak vykonali pouť do Hájku, kde skrze Pannu Marii prosili, aby Bůh „*odňal pohanění od domu jejich a žádoucím plodem je obdařiti ráčil*“.⁴⁹ Voršila poté skutečně otěhotněla a k nevýslovné radosti svého chotě dala život synovi. Chlapec byl již od narození zaslíben Panně Marii a také svatým Františkovi a Antonínovi, po kterých dostal při křtu jméno. Vděční rodiče jej dokonce k jejich počtě nechali obléct do miniaturní františkánské hábitu. Tři měsíce po jeho narození pak vykonali další pouť do Hájku, kdy zde nejen obětovali votivní dar, ale také zavěsili pamětní tabulku. Nyní se zaměříme na několik dobově zvláště příznačných rysů celého příběhu. Jednak, že bezdětnost manželů Slavkovských je vnímána až jako jejich „*pohana*“. Dále si povšimněme, že Martin přičítá vinu za neplodnost výhradně své choti a zřejmě vůbec neuvažuje, že příčiny by mohly být i na jeho straně. To celkem koresponduje s tehdy dosti rozšířeným názorem, který byl zastáván i lékaři, podle něž byla neschopnost počít přisuzována, až na některé ojedinělé výjimky, jako byl například výše zmíněný pokročilý mužův věk, především ženě. Manželka se tak snadno mohla ocitnout pod značným psychickým tlakem, zvláště pokud třeba na svou adresu zaslechla rovněž nelichotivé poznámky a klevety okolí. Možná i to bylo důvodem, proč ženy neváhaly vyzkoušet nejprve širokou paletu všemožných „*zaručených*“ prostředků.

⁴⁸ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 19., § 4.

⁴⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 19., § 4.

Někdy se v beznaději upínaly také k lidové magii. Tyto pověrečné praktiky se však ocitaly pod palbou kritiky duchovních, kteří jednoznačně apelovali, aby se manželé v těchto záležitostech rovnou obrátili na nebeské orodovníky.⁵⁰

Ptáme-li se, zda byl v raném novověku toužebněji vyhlížen chlapec nebo děvče, odpověď je alespoň zdánlivě celkem jednoznačná. Rodiče se zpravidla více radovali z narození syna a dědice, který navíc měl zajistit další pokračování rodu. Naproti tomu narození dívky z čistě pragmatického úhlu pohledu znamenalo, že ji v budoucnu bude třeba zajistit přiměřeným věnem, jehož vyplacení mohlo značně zatížit rodinný majetek, zvláště pokud za ní následovaly další sestry. Možná to byl i jeden z důvodů proč paní Alžběta Symonková, která měla několik dcer, ale žádného syna „*přislíbila Matce Boží, jestliže jí od svého Synáčka mužského dědice vyprosí, že ho dá oblécti do hábitu svatého Norberta*“.⁵¹ Do roka se jí pak přání skutečně vyplnilo a stala se matkou zdravého chlapce. Projdeme-li si navíc zkoumaná zázračná vyslyšení, vyvstane nám pozoruhodná skutečnost, že až na výše uvedený případ paní Stařinské a několik případů, kde není pohlaví narozeného dítěte vůbec uvedeno, byl vymodleným dítětem vždy syn. Na druhou stranu později ještě mnohokrát uvidíme, že to ani zdaleka nemuselo znamenat, že by se snad děvčátku, když už přišlo na svět, nutně dostávalo menšího podílu rodičovské péče a lásky než chlapci.⁵²

2. „...pětkrát nešťastně mrtvý plod na svět přinesla...“⁵³ aneb Zranitelný nenarozený život

Jak jsme shledali v předchozí kapitole, již samotné početí nového života bylo pro mnohé manželské páry spojeno se značnými komplikacemi a napjatými očekáváními. Ale ani poté, co bylo jejich úsilí korunováno úspěchem, nebyvalo ani zdaleka vyhráno a hrozilo poměrně velké nebezpečí, že se veškeré naděje záhy zhatí.

K potratům, ať už spontánním nebo vyvolaným vnějšími příčinami, patrně docházelo neztřídká. Bohužel však pro období raného novověku nedisponujeme k této problematice žádnými spolehlivými demografickými údaji. Dobové matriky totiž zaznamenávají pouze narození a případné následné úmrtí těch dětí, které dosáhly křtu. V katolickém prostředí

⁵⁰ BŮŽEK 2001a, 173–174; BŮŽEK/KRÁL/VYBÍRAL 2007, 24–25; NAVRÁTILOVÁ 2004, 24–25.

⁵¹ WANCKE 1732, 120.

⁵² BŮŽEK/KRÁL/VYBÍRAL 2007, 20–21; GRULICH 2001, 232; NAVRÁTILOVÁ 2004, 42–44.

⁵³ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 72.

ho mohlo dosáhnout pouze dítě živé. Hrozilo-li tedy, že dítě nepřežije např. komplikovaný porod a kněz nebyl zrovna přítomen, mohl ho v nouzi pokřtít i laik. Většinou se této úlohy ujala porodní bába. Od mnoha jinak obvyklých formalit se pak při takto improvizovaném křtu upouštělo. Postačovalo pouze správné pronesení křestní formule a jediné polítko či potření dítěte čistou vodou. Křest byl považován za platný i v případě, že dítě bylo pokřtěno ještě v porodních cestách matky. V nejnaléhavějších případech bylo přípustné pokropit vodou i jen vyhřezlý pupečník. Porodní bába pak byla povinna o provedeném křtu neprodleně informovat příslušného faráře, který zápis o něm zanesl do matriky. Pokud se ale dítě narodilo již mrtvé nebo nenadále zemřelo krátce po porodu, aniž dosáhlo křtu, údaj o tom se logicky do matriky pokřtěných vůbec nedostal. Z toho důvodu také nemáme jasnou představu, jak často k potratům docházelo.⁵⁴

Ze zachycených zmínek mezi našimi zázračnými vyslyšeními vyplývá, že tato událost potkala nejednu nastávající matku, a to mnohdy i opakovaně. Svědčí o tom i případ jisté olomoucké měšťanky, která byla sice těhotná již osmkrát, ale všechny děti přivedla na svět mrtvé. Když byla v očekávání podeváté, naplnily ji velké obavy, aby vše nedopadlo stejně jako při předchozích těhotenstvích. Protože se ale doslechla o mnoha zázracích, které se udály na přímluvu Panny Marie Křtinské, vypravila se tedy, ačkoliv již byla opět v pokročilém stupni těhotenství, do Křtin na pouť. Ve chvíli, kdy se před oltářem zbožně modlila k Matce Boží o pomoc, znenadání pocítila porodní bolesti. Pro velký dav shromážděných poutníků však nemohla vyjít rychle ven z kostela. K tomu ji ještě přepadla náhlá slabost a mdloba. Nakonec tedy porodila přímo v chrámu (!) za asistence dvou jiných poutnic zdravé děťátko. Ženy jí také zapůjčily nějaké vlastní plenky k jeho zavnutí a „zdravou a čerstvou“ ji doprovodily i s potomkem ven.⁵⁵

Tato žena však nebyla ve svém neradostném údělu ani zdaleka osamocená, byť jejich osm nezdařených těhotenství představuje mezi našimi případy rekord. Podobně Hedvika Pikurková, holešovská měšťanka, nejprve pětkrát přivedla na svět mrtvý plod, než se vypravila na prosebnou pouť do Křtin, ze které se pak vrátila posilněna novou nadějí. I její příběh měl dobrý konec, protože přesně za rok porodila živé dítě.⁵⁶ Rovněž paní Terezie Vondráčková, manželka sládka z Nového Města pražského,

⁵⁴ BRABCOVÁ 2001, 134; GRULICH 2000, 66–67; MELKESOVÁ 2006, 282–283; NAVRÁTILOVÁ 2004, 23.

⁵⁵ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 70–71.

⁵⁶ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 72.

*„po čtyrykrate na tento svět mrtvé děti plodila“.*⁵⁷ Zaslíbila se proto Panně Marii na Karlov a předsevzala si vykonávat jistou pobožnost. Po splnění slibu *„na potom šťastně živý dítky na tento svět přivedla a vychovala“.*⁵⁸

Podle tehdejšího mínění mohla potrat vyvolat řada nejrůznějších příčin, ať už mechanických, psychických, zdravotních či jiných. Varování před mnohými pro plod škodlivými činnostmi najdeme ve většině dobových porodních příruček. Na nastávající matce tak ležela hlavní odpovědnost za řádný vývoj plodu. Měla se vyvarovat například zvedání a nošení těžkých břemen, přílišného pobíhání, ale třeba také horké lázně, přejídání či naopak dlouhého hladovění. Za škodlivý se považoval jak nedostatek spánku, tak i jeho přemíra. Těhotná žena se měla též pokud možno vyhnout veškerému rozčilování a hněvu. Život nenarozeného dítěte mohl ohrozit i nenadálý úlek způsobený například hlukem či zděšením vyvolané pohledem na nějaký odpudivý výjev. Ihned po zjištění ženina těhotenství se navíc partneři museli odříct veškeré sexuální aktivity. Vedle těchto zřejmě ze zkušenosti odpozorovaných, a tudíž celkem opodstatněných příčin potratů, se však v porodních příručkách vyskytovala i řada důvodů, které se nám z dnešního úhlu pohledu mohou jevit jako poněkud bizarní. Za všechny uvedme třeba pojídání hlíny či soli nebo zápach právě zhašených svíček. Další informace přinášely dobové herbáře, které především varovaly před abortivními účinky některých bylin a jejich směsí, jež nesměly být pod přísnou záповědí podány žádné ženě, která nosila pod srdcem živé dítě.⁵⁹ Řadu zákazů a příkazů, nejednou spočívajících na principu homeopatické magie, znalo i lidové prostředí. Žena v očekávání nesměla například navštívit zesnulého či chodit na hřbitov, protože dítě by bylo slabé a bledé, podobně jako nebožtíci, a brzy by se k nim dozajista připojilo. Mezi lidem byla také rozšířena víra, že samodruhé ženě by se nemělo odpírat nic, nač by dostala chuť. Takovéto neuspokojené laskominy totiž mohly způsobit poškození, ba i smrt plodu. Těhotná žena si dokonce mohla například utrhnout hrozny na vinici v době zrání, ačkoliv všem ostatním to jinak bylo přísně zapovězeno a pozemek se pečlivě

⁵⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 635.

⁵⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 635.

⁵⁹ Účinků některých bylin se sice legálně využívalo, pokud bylo třeba „vyhnat“ samovolně potracený plod u vdané ženy. Avšak za úmyslné vyvolání potratu živého dítěte a infanticidium hrozily v raném novověku velmi přísné a kruté tresty (v 17. stol. zahrabání zaživa a probodení kůlem; v pozdějším období mohl být trest zmírněn tím, že probodení kůlem bylo provedeno až po stětí odsouzené). Stíhána mohla být nejen matka, která se takto chtěla zbavit nechtěného dítěte, ale i případné další osoby, které by jí poskytl radu, nabádaly ji k činu, nebo jí v tom jakkoliv pomáhaly (k tomu viz např. SURÁ 2015; MELKESOVÁ 1999, 126–127; MELKESOVÁ 2006, 276–277).

střežil. Tato víra našla dokonce ohlas v legendě o blahoslaveném Tomáši z Orvieta, kterého totiž prosila jistá žena v naději, zda by jí nemohl opatřit několik fiků, protože ji na ně sužují obrovské chutě. Poněvadž to ale bylo uprostřed mrazivého ledna, žádné fiky se nedaly nikde sehnat. Zoufalý řeholník se v zamyšlení a modlitbě procházel po sněhem zapadané klášterní zahradě a přemýšlel, jak by nešťastnici pomohl. Nakonec se zázračným přispěním Panny Marie našel jeden stromek, který měl větvičku se zelenými listy a mezi nimi tři zralé fiky, které na druhý den donesl těhotné paní, čímž podle dobového přesvědčení vlastně zachránil život a duši jejího nenarozeného dítěte. Kult patrona těhotných žen Tomáše z Orvieta, jakožto svého řádového blahoslaveného, propagovali zejména servité.⁶⁰

O skutečné příčině mnohočetných potratů u výše zmíněných žen můžeme pouze spekulovat. V úvahu připadají například neodhalené gynekologické obtíže, jež dobová medicína nebyla s to správně diagnostikovat, natož pak efektivně léčit. U mrtvě narozených dětí se také mohla vyskytnout některá ze závažných vývojových vad. Teoreticky lze uvažovat i o následcích inkompatibility krevních skupin u matky a dítěte, které rovněž mohou vést až k potratu. Protože však podobné příčiny nebyly tehdy ještě známy, nešlo jejich včasnou diagnózou proti nim účinně zakročit.

Mezi historiky a odborníky na historickou demografii se pak také nezdálo objevuje domněnka, že vyšší potratovost a nemalé počty mrtvě narozených dětí mohly být způsobeny i vyčerpáním žen následkem příliš časté a někdy takřka až permanentní gravidity. Meziporodní intervaly bývaly často dosti krátké a průměrné počty dětí připadajících na jednu ženu napříč společenskými vrstvami značně vysoké.⁶¹ Navíc musíme opět vzít v potaz, že tyto různé demografické statistiky pracují povětšinou s čísly živě narozených, respektive pokřtěných dětí, o nichž byl učiněn matriční záznam. Celkový počet těhotenství připadajících na jednu ženu tak mohl být i o něco vyšší. Ženy navíc mnohdy rodily, na dobové poměry, až do poměrně pokročilého věku. A právě s vyšším věkem rodičky se mohla objevit četná další rizika. Pojem plánovaného rodičovství totiž raný novověk vůbec neznal. Zdá se, že početí se, alespoň v řádně uzavřených manželstvích, povětšinou nijak aktivně nezabraňovalo. Podle některých

⁶⁰ ČAPSKÁ 2007, 82–87; MELKESOVÁ 1999, 126–127; MELKESOVÁ 2006, 276–279; NAVRÁTILOVÁ 2004, 38–39.

⁶¹ Pro ilustraci např. Josef Grulich uvádí ve svém článku o životě venkovských žen pro 18. století průměrný meziporodní interval 23–28 měsíců, který se s přibývajícím věkem ženy prodlužoval na 29–36 měsíců. Průměrný počet dětí připadajících na jednu ženu se lišil podle jejího sňatečného věku. Pokud se však vdávala ještě před 20. rokem dosahovalo toto číslo hodnoty 9,2 (GRULICH 2001, 230).

průzkumů zaměřených na porodnost v jednotlivých měsících roku se navíc ukazuje, že ani naléhavá církevní doporučení ohledně manželské zdrženlivosti během adventu a půstu, či před velkými svátky, zřejmě neměla takový dopad, jaký by si jejich autoři byli bývali přáli. Pokud už se manželé přece jen snažili počet těhotenství nějak regulovat, museli se uchýlit k některé z dobových, patrně nijak zvlášť spolehlivých, antikoncepčních metod, jako byl, zvláště ve venkovském prostředí rozšířený, přerušovaný styk. V některých případech se žena mohla také rozhodnout, že bude jednak sama kojít, a navíc dobu laktace o něco prodloužit, aby se tím snížila pravděpodobnost dalšího brzkého otěhotnění. Manželé se rovněž mohli dohodnout, že spolu po nějaký čas nebo již trvale nebudou dále sdílet lože.⁶²

Nesmíme zapomínat, že prodělaný potrat nejen přivedl naděje na potomka vniveč, ale nejednou mohl ženu přivést až do předčasného hrobu. Podobnému osudu v našich zázračných vyslyšeních jen o vlásek unikla paní Helena Barbora, která se „*ex causa abortus*“ dostala do bezprostředního nebezpečí smrti. Její manžel, pan Ferdinand Ernest Eques z Lavensteinu, však za její uzdravení prosil u Panny Marie Karlovské a ke své veliké radosti byl vyslyšen.⁶³

Avšak i jinak bezproblémové ženino těhotenství mohly náhle velmi dramaticky zkomplikovat nejrůznější přidružené nemoci a zdravotní obtíže. Třeba jistou paní Poppovou z Olomouce, když byla zrovna v naději, postihlo tak silné krvácení z nosu a úst, které se navíc nedařilo nijak zastavit, „*že jak ona, tak i dítě v velkém nebezpečení smrti postavení byli*“.⁶⁴ Žena i její manžel se v zoufalých modlitbách obraceli k Panně Marii Svatokopecké. Muž navíc nechal na poutním místě sloužit mši. Krvácení pak hned poté ustalo a žena se zcela uzdravila. Ve Wanckeho spisu nalézáme ještě další případ uzdravení těhotné ženy na přimluvu Bohorodičky Svatokopecké, který je však bohužel zaznamenán pouze v nepříliš jasně vypovídající zkratce: „*Osmnácte neděl trvající protržení života jedné těhotné ženě bylo zastaveno*“.⁶⁵

Velmi obtížné těhotenství kvůli přidružené nemoci prodělala také manželka mlynáře Dorota Králíková. Po více než osm týdnů ji totiž trýznily palčivé bolesti v hrdle, pro které se jí špatně dýchalo, nedařilo se jí pořádně polknout, natož jíst nebo pít a nemohla takřka ani spát. Třebaže vyzkoušela mnoho prostředků a léků, vůbec nic jí to

⁶² BŮŽEK 2001a, 176–178; GRULICH 2001, 230–231; VAN DÜLMEN 1999, 93–94, 198–199.

⁶³ NA Praha, fond AZK, RA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

⁶⁴ WANCKE 1732, 111.

⁶⁵ WANCKE 1732, 199.

nepomohlo. Přivolaný felčar nakonec konstatoval, že jí „*již hnije čipek v hrdle*“.⁶⁶ Celou situaci ještě zhoršoval nepřilíš ohleduplný postoj jejího manžela. Dorota o tom při zápisu případu pro poutní místo vypověděla: „[...] *neřku-li bližním ale i mému vlastnímu manželovi protivná a ošklivá jsem byla*“.⁶⁷ Chopila se tedy poslední naděje a složila slib k Panně Marii Karlovské. Slíbenou pobožnost také hned vykonala. Když se však vrátila z pouti domů, žádné laskavé přivítání ji nečekalo. Ve výpovědi o tom uvádí: „[...] *manžel mně se vysmíval, že sem na Karlově již byla a přece se nemocna navracuji*“.⁶⁸ Tehdy přemožena bolestí a zoufalstvím poklekla pod širým nebem a tváří se obrátila ke Karlovu. V úpěnlivé modlitbě prosila Pannu Marii o milost, protože se obávala, aby vleklá nemoc neublížila jejímu nenarozenému dítěti. V té chvíli se bolesti zmírnily a mohla i lépe mluvit. Do tří dnů se pak uzdravila docela.

Na celém příběhu nejvíce zaráží velice hrubé, ačkoliv pravděpodobně dosti realisticky vyličené chování jejího manžela, protože s něčím podobným se mezi zázračnými vyslyšeními setkáváme relativně zřídka. Většinou je to totiž právě manžel, kdo je nejhorlivějším prosebníkem za uzdravení své ženy. Jak vysvítá z krátké zmínky v Dorotině výpovědi, duchovní podpory se jí patrně nedostalo ani od ostatních blízkých. Můžeme se jen dohadovat, zda hlavní příčinou nedostatku soucitu manžela a okolí byla skutečnost, že těhotná, a k tomu ještě chorá žena, zřejmě neschopná namáhavější práce, představovala pro domácnost tíživé břemeno. Jak se zdá, realita někdy za dobovými nabádáními adresovanými manželům, aby se ke svým těhotným ženám chovali s ohledy a úctou přiměřenými jejich stavu, zřejmě notně pokulhávala. Ale snad už ve své době se tento příběh mohl stát určitým morálním apelem právě na některé mužské protějšky, které jednaly podobně jako Dorotin manžel. Byť se jedná pouze o naši hypotézu, nasvědčovat by tomu mohlo, že kdosi v Dorotině výpovědi pro poutní místo podtrhl jistá klíčová místa příběhu.⁶⁹ Možná některý karlovský kazatel, připravující si svou příští promluvu, hledal v archivu výpovědí vhodný zázrak, jehož vyprávěním se chystal ilustrovat určitý problém rozebíraný v kázání. Zvýrazněné části mu pak mohly posloužit jako záchytné body. Na Karlově se nám totiž podařilo nalézt ještě jeden, tentokrát zcela jasný doklad, že zdejší zázračná vyslyšení byla, alespoň příležitostně, pro dokreslení

⁶⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 540.

⁶⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 540.

⁶⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 540.

⁶⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 540.

kázání používána.⁷⁰ Podobná praxe se uplatňovala také některých dalších poutních místech.

Poslední velké nebezpečí pro nenarozený život, se kterým se v našich pramenech tu a tam setkáváme, představovaly různé nehody, pády či namožení u nastávajících matek. Následný úraz pak mohl způsobit, že žena buď dítě ihned potratila, nebo později přišlo na svět mrtvé. K řadě těchto úrazů zřejmě došlo při běžné každodenní práci. Zejména u vesnických žen bychom totiž neměli zapomínat na to, že i přes svůj pozeňnaný stav nemohly být jen tak zproštěny své často velmi namáhavé činnosti v domě i mimo něj, protože chod a zajištění domácnosti by se bez ní prostě neobešly a každý musel přispět svým dílem. Zvláště v chudších rodinách, kde žena neměla k ruce mnoho čeledi, často musela pracovat až do vysokého stupně těhotenství. Možná ji mužská část rodiny mohla zastoupit v nejnamáhavějších pracích na poli, ale i jen po domě ji čekala úmorná dřina. Pro ilustraci stačí, když si uvědomíme, že v tehdejších domácnostech, které se neustále potýkaly s problémy s vodou, si musela každou kapku, která byla potřeba na vaření, mytí nádobí nebo na úklid, navázat a donést, v lepším případě z vlastní studny, v horším ze vzdálenějšího místa. Dále bylo třeba rozdělovat oheň minimálně kvůli vaření. Za chladných zim se ale muselo jistě dříví nosit a přikládat mnohem častěji, aby byl dům vůbec obyvatelný. Jinou namáhavou prací představovalo ruční praní a rozvěšování prádla. Žena měla mnohdy na starosti i zahradu kolem domu, kterou bylo třeba zrýt nebo okopat, aby její plody obohatily rodinný stůl. Pak tu také obvykle byla domácí zvířata, která rovněž bezpodmínečně vyžadovala každodenní péči, protože byla nesmírně důležitá pro přežití rodiny. Pokud již navíc žena měla několik starších dětí, které měly také své nároky na zaopatření a hlídání, nezastavila se patrně od rána do večera. Zvláště když byly děti ještě malé a mohly jí pomoci nanejvýš

⁷⁰ R. 1730 totiž napsal Karel Jarzulini (?) krátký dopis paní baronce Přemyslavě Schmidlové, ve kterém ji prosil, aby mu podrobněji vypsala okolnosti zázračného uzdravení svého syna z neštovic z předchozího roku. Tehdy byl sice jejím vyprávěním o zázraku jako svědek přítomen, ale již si přesně nevybavoval veškeré detaily. Svou žádost odůvodnil slovy: „[...] rád bych to dnes měl, abych zejtra při nově pro větší čest a chválu Matičky Boží mohl to do kazani přivesti; jenom na tento papír račte to postavit...“ Baronka mu na stejný papír poměrně obsírně odepsala, byť její odpověď se možná nedochovala v úplnosti a dopis mohl mít původně ještě další stránku. Na druhé straně nalezneme totiž pouze nedokončené „od čehož ho Panenka Maria“ a dále vtěsnaný latinský přípisek, že událost byla zanesena také do karlovskeho „Protocollu“, od pátera Štičky. Ten později, patrně na základě barončina dopisu, zpracoval ještě další zprávu určenou k uložení na poutním místě, v níž se přeškrtnutý dopis dochoval založený (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707).

s drobnějšími úkony. Ani chudší ženy v městském prostředí, co se týká pracovního využití, na tom nemusely být o mnoho lépe.⁷¹

Odrazem výše uvedených skutečností by mohl být příběh Justýny Javůrkové, která později uvedla: „*jsouce já s těžkým životem, v krátkém čase porodit sem měla, a z mé neopatrnosti skrze těžké z[d]vihání sem plodu svému uškodila, a plod ve mně necejtila více, v tom nebezpečství velice sem strápena nad tím byla, že i také skrze to o mé živobytí přidu sem se strachovala*“.⁷² Ve svém zoufalství se v modlitbách utíkala k Panně Marii Karlovské a prosila ji o pomoc. Po několika dnech přivedla děťátko „*šťastně a lehce*“ na svět živé, ačkoliv od úrazu až do porodu jeho pohyby vůbec necítila, což přičítala obzvláštnímu orodování a velké milosti Matky Boží. Dítě však „*křtu svatého došlo, po křtu svatém hned umřelo*“.⁷³ Sama Justýna navíc upadla do těžké nemoci, která ji po osm týdnů poutala na lože. Její okolí se již obávalo, že bude dítě co nevidět do hrobu následovat, protože veškerá léčba se naprosto mýjela účinkem. Nemocná si tedy vyžádala kněze, aby se smířila s Bohem a dostalo se jí posledního zaopatření. Po něm ji však ještě napadlo obrátit se v poslední naději k Panně Marii, aby jí vyprosila zachování života a navrácení zdraví, jestliže by to bylo ke spáse její duše. Když tak k ní po delší dobu ve „*smrtdlnejch bolestech*“ volala, náhle pocítila, že se jí výrazně ulevilo. Po nějaké chvíli dokonce dokázala k velikému podivení všech domácích vstát z postele, ačkoliv předtím se nemohla takřka ani pohnout. Ve třech dnech se zcela uzdravila. Hned poté se vydala z Rokycan pěšky na děkovnou pouť na Karlov, kde se vyzpovídala a přijala Nejsvětější svátost oltářní.

K úrazu ale mohlo nešťastnou náhodou dojít i při jiné příležitosti, nebo dokonce při odpočinku. Třeba Kateřina Štumfová z novoměstského Zderazu, když roku 1728 čekala budoucího potomka, se s manželem Jakubem dívala z pavlače ve výši nějakých 8,5 lokte, což prý byla jejich oblíbená zábava. Pak se ale přes její okraj příliš nachýlila a přepadla dolů. Zachytila se však za ni nohou a zůstala tak viset. V hrůze si vzpomněla na Pannu Marii Karlovskou a prosila ji o ochranu. Jakub se jí snažil přispěchat na pomoc a stáhnout ji buď zpět k sobě na pavlač, nebo alespoň zabránit jejímu pádu do té doby, než mu ji někdo pomůže vysvobodit. Bohužel se mu to však nepodařilo a Kateřina spadla dolů. Zázrakem však nejen sama vyvázla bez úrazu, ale i „*bez ublížení toho plodu*“.⁷⁴

⁷¹ NAVRÁTILOVÁ 2004 47–48; VAN DÜLMEN 1999, 16–18, 41–42, 45–47, 82.

⁷² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 548.

⁷³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 548.

⁷⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 716.

Jakub, jak se ji snažil v pádu zadržet, náhle zakolísal a spadl za ní. Sice se ošklivě potloukl na těle i na tváři, ale brzy se z následků pádu zotavil. Oba manželé vděční za záchranu života později vykonali na Karlov děkovnou pout' a obětovali na památku stříbrný peníz. Za pozornost stojí ve zprávě o zázraku drobná zmínka, že totiž manželé byli v době události „s *dobrým a zdravým rozumem [...] sobě přítomní*“.⁷⁵ Snad tím chtěli předem vyloučit sebemenší případné podezření, že se jednalo o sebevražedný pokus.

Dokonce ani šlechtičny, které na rozdíl od venkovanek a průměrných měšťanek rozhodně nemusely vykonávat žádnou těžkou fyzickou práci, nebyly před různými nehodami zcela v bezpečí. I ony mohly třeba zakopnout na schodech či spadnout z balkónu. Různé neočekávané příhody mohly nastat i během cestování, kdy se splašili koně nebo se vůz převrhl. Například roku 1699 jistá urozená paní, když byla asi v pátém měsíci těhotenství, spadla za blíže neupřesněných okolností do vody, ale vyvázla bez újmy. Šlechtična to vděčně připisovala skutečnosti, že se při pádu poroučela pod ochranu Panny Marie Svatokopecké.⁷⁶

3. „Ženám... ku porodu bolestně pracujícím Maria Křtinská dobrotivě pomáhá“⁷⁷ aneb Úskalí příchodu na svět

Chceme-li pochopit, proč právě Panna Marie v katolickém prostředí představovala ideální orodovnici nastávajících matek, můžeme se začíst do úryvků z některých našich poutních tisků, jež se zabývají touto problematikou. Třeba Jindřich Lábe, autor spisu *Hájek svatý*, svůj výklad zahajuje poukazem na knihu Genesis, jejíž třetí kapitola vypráví o spáchání prvotního hříchu Adamem a Evou. Při jejich následném potrestání totiž Bůh Evě ukládá, kromě jiného, snášet i obtíže těhotenství a bolesti porodu. Tato pokuta se pak jako důsledek dědičného hříchu přenáší také na všechny ostatní ženy. Pouze Panna Marie, jak Lábe zdůrazňuje, byla zvláštní milostí Boží od všech hříchů, a tedy i od hříchu prvotního uchráněna, a proto nebyla tomuto utrpení vystavena. A tak „ona s radostí Pána Krista porodila“, a zatímco „Eva kvílila, tato plesala“.⁷⁸ Proto Panna Marie, jež „radost celého světa a všech anjelův v životě nosila“, „nyní ženám

⁷⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 716.

⁷⁶ WANCKE 1732, 199–200.

⁷⁷ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 69.

⁷⁸ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 3., § 5.

k porodu pracujícím a k ni se pobožně utikajícím milostí svou a pomocí šťastně přispívá“.⁷⁹ Vůbec nejvýrazněji tento pomocný aspekt vystupuje na Karlově, kde vyplývá přímo z ikonografického typu divotvorného obrazu představujícího Pannu Marii v naději.

Pokud bychom se však domnívali, že se ženy v těžké hodině obracely k Bohu o pomoc výhradně prostřednictvím Panny Marie, sotva bychom se mohli více myslit. Zázraky spojené s porodem, byť v o něco skromnějším počtu, totiž nacházíme i na našich poutních místech kristovských – v Chrudimi a u Pražského Jezulátka. Jedině v našem tisku věnovaném kultu sv. Prokopa na Sázavě se žádný takový zázrak nenachází, což však ani zdaleka nevylučuje možnost, že by mohl být ještě objeven při průzkumu některých dalších pramenů spjatých s tímto poutním místem.

Zdá se, že samotný porod byl v raném novověku vždy do jisté míry rizikovou záležitostí, kdy se v ohrožení života mohlo snadno ocitnout jak dítě, tak i jeho matka. Počty žen, které při porodu nebo později jeho následkem umíraly, byly, zvláště v porovnání s dnešní dobou, poměrně vysoké. Není proto divu, že se v našich pramenech mnohá nastávající matka hrozila slehnutí už předem, a to tím víc pokud těhotenství doprovázely nějaké komplikace nebo již předtím prodělala těžký porod. Třeba hraběnka Žofie Kunegunda ze Šparu se v dopise autorovi *Oudolí křtinského* svěřila s bolestmi, které ji sužovaly v těhotenství a jež ji vedly až k obavám o vlastní život. Proto ho prosila, aby na ni bylo pamatováno při mši, a zpravila ho i o slibu, který složila k Matce Boží. Vše ale nakonec dobře dopadlo a ona „*bez cititedlné bolesti*“ porodila děvčátko, o čemž opět poslala na poutní místo zprávu překypující vděčností.⁸⁰ Také paní Sibyla Tejcherová, když byla těhotná, „*vědouc, jak těžce a nebezpečně k předešlým porodům pracovala, a obávaje se, aby snad co [se] mnohým stalo a přihodilo, v porodu s plodem umřítí nemusela*“.⁸¹ Proto se s manželem modlila o pomoc k Panně Marii Hájecké a slíbila, že na oplátku věnuje na poutní místo jakýsi „regál“.⁸² I v jejím případě proběhl porod dobře a šťastně přivedla na svět syna Bernarda Antonia. Oba manželé se později do Hájku vypravili na děkovnou pout’.

⁷⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 3., § 5.

⁸⁰ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 72–73.

⁸¹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 3., § 5.

⁸² Snad se jednalo o regál ve smyslu hudebního nástroje, tedy jakýchsi přenosných varhan. K tomu: Příruční slovník jazyka českého – Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky https://psjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledej&heslo=reg%C3%A1l&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&numchange=no¬_initial=1, vyhledáno 6. 4. 2020; Petr NEJEDLÝ et al.: Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010 [citován stav z 6. 4. 2020], dostupné z: <https://madla.ujc.cas.cz>.

Samotné slehnutí bylo po velmi dlouhou dobu vnímáno jako čistě ženská záležitost, u které muž, až na určité případy, které ještě zmíníme, neměl co pohledávat. Na jeho přítomnost by dobová společnost pohlížela jako na cosi nepříliš slušného. Proto se v 17. století s asistencí lékařů u porodu na našem území setkáváme jen výjimečně. Ještě ve století následujícím byla jejich účast obvyklejší spíše ve vyšších společenských vrstvách. Teprve ke konci 18. století se začali angažovat i u porodů chudších žen v nově vznikajících porodnicích. Univerzitní medicína navíc praktické porodnictví, protože podobně jako chirurgie nutně přicházelo do kontaktu s krví, dlouho považovala za „nečistý“, a tudíž „nepočestný“ obor, a proto se mu spíše vyhýbala. Pokud tedy bylo potřeba provést například operativní vyjmutí mrtvého plodu, či císařský řez na zesnulé rodičce, byl k případu volán nikoliv lékař, ale raději jeho, společností méně vážený, kolega chirurg. Lékaře sice nacházíme mezi autory několika dochovaných českých porodních příruček. Ty však až do 18. věku vycházely spíše z nejrůznějších medicínských teorií, často tradovaných už od dob antiky, než z praktických zkušeností pisatelů. Zrod „mužského“ vědeckého porodnictví je tak u nás až záležitostí pokročilého 18. století. Tehdy se také osvícenský absolutismus začal více zasazovat o základní odbornou přípravu porodních bab, pro které byly lékaři organizovány přípravné kurzy a vydávány nové učebnice. I nadále však, zejména v odlehlejších částech monarchie, působily značné počty těchto žen, které žádným oficiálním proškolením a přezkoušením neprošly.⁸³

Naše rodičky se tedy povětšinou spoléhaly na ženskou pomoc. Hlavní slovo ve vedení porodu měla porodní bába, a tak především na její obratnosti závisel jeho hladký a bezproblémový průběh. Své vědomosti čerpala především ze zaučení, kterého se jí dostalo u některé starší zkušené kolegyně, již doprovázela k jednotlivým případům. K tomuto základu později připojila ještě poznatky z vlastní praxe. Radou či asistencí v drobnějších úkonech kolem porodu ale občas vypomáhaly i příbuzné či sousedky nastávající matky. Protože však tehdejší porodní báby, a vlastně ani lékařská věda, neměly ještě přesné znalosti o vnitřní ženské anatomii, vývoji plodu a porodních mechanismech, nemohly celé řadě komplikací předejít či při nich účinně zasáhnout.⁸⁴

⁸³ DOLEŽAL 2001, 35; MARKOVÁ 2008, 41, 49–53; MELKESOVÁ 1999, 122; MELKESOVÁ 2006, 263–264, 267–269, 171; NAVRÁTILOVÁ 2004, 65–66.

⁸⁴ Ve starším období se patrně porodní báby účastnily pitev jen zcela ojediněle. Z roku 1577 máme doložen případ, kdy si ty z Litoměřic vyžádaly na městské radě povolení k pitvě zesnulé rodičky, neboť si chtěly objasnit, jak byl v jejím lůně uložen plod, kterému vyčnívala ven ručka. Svou žádost odůvodnily tím, že by pak snad byly schopny lépe pomoci v jiných podobných případech. O přínosnosti této pitvy pro jejich

Pokud se totiž porod neúměrně protáhl, často umíralo nejen dítě, ale i jeho vysílená matka. Také naše zázračná vyslyšení zachycují případy žen, které přes intenzivní kontrakce trvající často i několik dní stále nemohly dítě přivést na svět. Asi nejhůře na tom byla paní Veronika Lencová z olomouckého předměstí, která se trápila dlouhých pět dnů a pět nocí. Teprve poté, co složila slib k Panně Marii Svatokopecké, že vykoná pouť a obětuje dvě svíce, se jí ulevilo a šťastně porodila.⁸⁵ Rovněž urozená paní Kateřina Stránková byla vystavena několikadenní těžké zkoušce, kdy ji trýznily tak obrovské bolesti, že „*nejináč se domnívali doktorové [!], že nebo máteř, nebo dítě zahyne*“.⁸⁶ Její vystrašený manžel padl s celou domácností na kolena a modlil se k Panně Marii o pomoc. Vypravil také do Hájku rychlého posla s votivní tabulkou. Sotva posel, jak bylo později zjištěno, na místo dorazil, Kateřininy bolesti prý náhle polevily a dítě přivedla na svět.⁸⁷

Zvláště pokud se vyskytla některá patologická poloha plodu, kterou nebyla porodní bába s omezenými prostředky, jež měla po ruce, s to napravit, častokrát pak zemřelo nejen dítě, ale i rodička. Něčemu podobnému stěží ušla manželka rytíře Franze Antonína Mladoty ze Solopysků, která trpěla velkými porodními bolestmi již třetí den, ale přesto se stále nedařilo dítě přivést na svět. Vyčerpaná žena, poněvadž „*děťátko na přič obrácené bylo, patrné jeho, též i své zahynutí očekávala*“.⁸⁸ Z posledních sil tedy složila slib k chrudimskému Salvátorovi a nechala si na lůno přiložit jeho dotýkaný obrázek. Krátce nato pak bez dalších nesnází porodila zdravého chlapce. Zajímavý zázrak spojený s porodem dítěte v nesprávné poloze ohlásila na Karlově Magdaléna Tamplová, měšťanka ze Sobotky. Ta byla totiž přítomna slehnutí jiné ženy z města, když „*dítě ruku ven vyndalo a tak na svět přijíti nemohlo*“.⁸⁹ Když ale paní Magdaléna zvolala o pomoc k Panně Marii, „*dítě samo od sebe ruku spátkem do života matky své stahlo a tak náležitě a šťastně na svět přišlo*“.⁹⁰

poznání však panují určité pochybnosti. Povinná účast na pitvách žen byla pro porodní báby zavedena až dvorským dekretem Marie Terezie z r. 1749, přičemž praktická realizace tohoto nařízení se uskutečnila teprve o několik let později (DOLEŽAL 2001, 39, 89–90).

Opírat se nemohly ani o ilustrace a popisy ve starších porodnických příručkách, které nejenže dlouho skutečné anatomii ani zdaleka neodpovídaly, ale navíc je nepravděpodobné, že by je báby vůbec četly. Jednak asi málokterá z nich byla gramotná, a navíc starší porodní příručky byly určeny především vzdělanějšímu publiku a lékařským kolegům autorů, ačkoliv ti se paradoxně praktickému porodnictví nevěnovali (MARKOVÁ 2008, 43–44, 60–61).

⁸⁵ WANCKE 1732, 155.

⁸⁶ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 27., § 1.

⁸⁷ MELKESOVÁ 1999, 127; MELKESOVÁ 2006, 269.

⁸⁸ PETRŽILKA 1735, 44.

⁸⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1142.

⁹⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1142.

Také při vícečetných porodech se hojněji vyskytovaly nejrůznější komplikace. Za velmi dramatických okolností rodila třeba Anna Božena, manželka kuchaře Mikoláše Dlasky, která měla již tři dny a tři noci silné kontrakce, ale dítě se stále nedařilo vyjmout. Pomoci se jí snažily dokonce tři porodní báby, ale nebylo to nic platné. I přítomný kněz již pochyboval, že porod přežije. Vyčerpaná rodička tedy prosila o příspěvní Pannu Marii a za svou záchranu jí slíbila, že dá sloužit mši. Vzpříčené dítě bylo pravděpodobně již mrtvé, protože hned na to porodní „*baba jehlu z dratvej do děťátka vrazila, do hlavičky a mocně ven vytrhla, lepku a ručičku zlámala a potom mocně z života ven vytrhla*“.⁹¹ Ukázalo se však, že nebohé dítě mělo ještě sourozence, protože Anna „*potom asi ve štvrt hodině zase druhý zdravý porodila*“.⁹² Jak je ale ve zprávě zdůrazněno, oba potomci (formulace textu nasvědčuje tomu, že se jednalo o chlapce) „*křtu svatýho došli i hned doma*“.⁹³ První z dvojčat tak bylo nejspíš nouzově pokřtěno ještě v porodních cestách matky, i když výslovně to není uvedeno. Anna i s chotěm později vykonala děkovnou pout' na Karlov, kde obětovali slíbenou mši. Její manžel také buď sám sepsal, nebo nechal vyhotovit pro poutní místo zprávu o zázraku. Z pozdějšího zápisu, pořázeného tentokrát správci poutního místa, se dozvídáme i o dalších osudech rodiny.⁹⁴ Přeživší chlapec dostal jméno Mikuláš po otci, a když mu bylo asi ¾ roku, těžce onemocněl. I v tomto případě se jeho rodiče obrátili na Bohorodičku Karlovskou a chlapec byl zachován při životě.

Dobré vyhlídky neměly ani děti předčasně narozené. I v dnešní době, kdy je díky mimořádnému pokroku medicíny v této oblasti většina nedonošených dětí zachráněna, vyžaduje péče o ně neustálý dohled lékařů a značné materiální vybavení. V období raného novověku však byly k dispozici pouze omezené prostředky, a tak i třeba pouhé udržení stálé tělesné teploty novorozence představovalo velký problém. Jeho nedovyvinutý křehký organismus pak měl jen pramalou šanci drsnější podmínky vydržet. Proto nás nikterak neudiví, že staroměstská měšťanka Anna Kunková, „*když šest neděl před časem slíhala, vyrknula slib jisté pobožnosti k Rodičce Boží a obětovala tabulku též zaslíbenou, jestli jí Pán Bůh dá dítě čerstvé a zdravé. Což i obdržela*“.⁹⁵ Otázkou však zůstává, zda Anna správně spočítala čas, který jí do řádného termínu porodu chyběl a zda se dítě ve skutečnosti nenarodilo v pozdějším stádiu vývoje. Pro výpočet délky těhotenství totiž

⁹¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 319.

⁹² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 319.

⁹³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 319.

⁹⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1142.

⁹⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1142.

v raném novověku neexistovala žádná spolehlivá metoda a nezdědka se chybovalo při určování termínu početí.⁹⁶

Jedním z mála mužů, který mohl být porodu přítomen, aniž by na tom kdo shledával cokoli pohoršlivého, byl kněz. Pokud totiž hrozilo reálné nebezpečí, že s dítětem zemře i matka, bylo pro něj rychle posláno, aby umírající poskytl duchovní útěchu a zaopatření na poslední cestu. Občas ji také v našich zázračných vyslyšeních vybídl, aby si ještě zkusila vyprosít pomoc skrze Pannu Marii nebo Ježíše Krista. Někdy slib dokonce složil za ni. Příkladně když se jistá Anna Paurová trápila na porodním loži již třetí den a vše nasvědčovalo tomu, že co nevidět skoná, její farář ji po zpovědi a podání Nejsvětější svátosti zaslíbil na Svatý Kopeček. Hned poté povila dcerku, „*kterážto podlé vyznání báby přirozeným způsobem by se nebyla mohla naroditi*“.⁹⁷

Manžel rodičky se za normálních okolností vůbec neměl porodu osobně účastnit. Na zprávy mohl vyčkávat například ve vedlejší místnosti. Teprve poté co bylo po všem a porodní bába zaopatřila matku i dítě, mohla mu být novorozená ratolest na chvíli přinesena. Pokud však došlo k vážnému ohrožení života rodičky nebo dítěte, pak se na některá nepsaná pravidla nepohlíželo až tak přísně a manžel byl do porodní světnice přece jen vpuštěn, byť patrně až po skončení samotného porodu. Dokladem by toho mohl být případ Alžběty Khauhauserové. Její manžel Matouš o tom později vypověděl, že Alžběta „*měla nešťastný porod, porodivši nedochůdce, kteréž hned jak ode mne [...] pokřtěno bylo, umřelo*“.⁹⁸ Poté se vyptával dvou zkušených porodních bab a ostatních přítomných žen, jak to s jeho manželkou vypadá. Všechny se shodly na tom, že nemá sebemenší naděje na přežití. Matouš se však nedal nepříznivou prognózou nikterak zastrašit a horlivě manželku pobízel, aby se s důvěrou upnula k Matce Boží Chlumské. Ve své snaze však měl „*co činiti, neboť ona již žádné naděje delšího živobyetí neměla*“.⁹⁹ Přesto ji nakonec přiměl, aby z posledních sil složila slib, že pokud přežije, přinese na poutní místo na poděkování dvě svíce, se kterými bude vkleče obcházet oltář. Matouš posléze vypověděl: „*Sotvat' pak ten slib vyslovila, když se jí po tváři pot vyrazil a počala zase živého člověka barvu na sebe bráti. Čímž se já potěšiv, odešel jsem pryč*“.¹⁰⁰ Alžběta se pak k nesmírnému údivu okolí skutečně pozvolna uzdravila. Nyní si

⁹⁶ BŮŽEK 2001a, 175; VELKOVÁ 2019b, 237.

⁹⁷ WANCKE 1732, 154.

⁹⁸ HVĚZDA RANNÍ 1678, 150.

⁹⁹ HVĚZDA RANNÍ 1678, 151.

¹⁰⁰ HVĚZDA RANNÍ 1678, 151.

povšimněme několika zajímavých rysů celého příběhu. Jednak že dítě pokřtil sám otec, a nikoliv některá z přítomných porodních bab. Jak však upozorňuje Josef Grulich, církev v případech, kdy u porodu nebyl přítomen kněz, který by mohl dítě ihned pokřtít, upřednostňovala nouzový křest dítěte mužem-laikem, pokud byl právě po ruce. Pozoruhodná je také skutečnost, že poté co byla včasným křtem zajištěna spása duše „nedochůdčete“, jež vzápětí skonalo, jeho otec se usilovně soustředil na to, aby zachoval při životě alespoň svou ženu. Matouš je tak dalším dokladem toho, že mnozí raně novověcí muži projevovali o své polovičky upřímnou a láskyplnou starost, třebaže ztratit manželku při porodu bylo tehdy patrně až příliš časté.¹⁰¹

Nejednalo se však o jediný případ mezi našimi zázraky, kdy dítěti již nebylo pomoci a krátce po porodu zemřelo, zatímco jeho matka jen stěží vyvázla životem. Neboť i urozená paní Anna Zuzana Hartlibová „*periculosissime laborabat pro partu ita, ut de illa et fetu enitendo desperatum fuerit*“.¹⁰² Avšak poté, co se Anna zaslíbila Panně Marii Karlovské „*prolem enixa est, periculumq(ue) mortis evasit*“.¹⁰³ Nicméně nakonec „*proles autem baptisata, mortua est*“.¹⁰⁴

Zázračná vyslyšení už z podstaty věci zachycují převážně případy komplikovaných porodů. Někdy četba těchto dramatických příběhů nutně vyvolává dojem, že snad při každém slehnutí šlo ženě o život. Přestože situace v raném novověku byla nepochybně mnohem nepříznivější než dnes a úmrtnost rodiček byla podstatně vyšší, jistě nebyla až tak černá, jak by se mohlo zdát. I tehdy jistě mnohý porod proběhl vcelku normálně a relativně bez obtíží. Tu a tam totiž i mezi zázraky najdeme zaznamenané případy, kdy žena složila slib například Panně Marii spíš z „preventivních“ důvodů. Poměrně často se s tím setkáváme u vystrašených prvorodiček. Nelze však popřít, že takové zaslíbení nepochybně mělo jistý žádoucí psychologický efekt. Už jen víra v ochranu shůry mohla sama o sobě výrazně přispět k dobrému průběhu těhotenství a porodu. Tak například Rozina, manželka šenkýře Jana Kubáka z Libně, ve výpovědi uvedla: „*Já níže podepsaná se vyznávám, kterak sem já nehodná od Rodičky Boží vyslyšena byla, když sem jakožto prvnička s těžkým životem hodinky mé k porodu se těžce strachovala, ale zaslíbila sem se k obrazu Rodičky Boží těhotné na Karlov, stasně bez*

¹⁰¹ GRULICH 2000, 66–67.

¹⁰² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

¹⁰³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

¹⁰⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

*velikých těžkostí lehce sem synáčka na svět porodila, za kteroužto milost buď Bohu v zásluhách Marie Panny čest a chvála na věky“.*¹⁰⁵

Po porodu následovalo šestinedělí, kdy byla rodička částečně izolována od okolního světa a musela dodržovat celou řadu roztodivných příkazů a zákazů daných lidovou tradicí. Některé z nich se nám snad dnes mohou jevit až jako nesmyslně omezující, nebo dokonce škodlivé, přesto u mnohých určitý přínos pro zdraví matky i dítěte popřít nelze. Během tohoto přechodového období byla totiž žena společností považována za „nečistou“. Pokud by se nechovala podle stanovených pravidel, pak by mohla na sebe a novorozence přivolat neštěstí, nemoc, ba dokonce i smrt. Navíc hrozilo, že by svým nepředloženým jednáním mohla působení zlých sil vystavit také celou ves nebo městečko. Proto se měla zdržovat pouze ve vyhrazeném prostoru, což mohla v chudších domácnostech představovat i jen malá část místnosti (nazývaná kout) a ohraničená jakousi plachtou, tzv. koutnicí. Toto uspořádání ženě poskytovalo alespoň zdání soukromí a klid pro tolik potřebný odpočinek. Zároveň tím, že ji oddělovalo od ostatních členů domácnosti, mohlo snížit například riziko přenosu infekce na ni nebo novorozence. Někdy se však šestinedělka poté, co vstala z lože, mohla pohybovat i v některých dalších částech domu, rozhodně však nesměla opustit jeho hranice. Lidová víra jí také přísně zapovídala celou řadu dalších činností. Ženu v tomto období navštěvovaly zejména ženské příbuzné a sousedky, které jí také přinášely darem různé pokrmy a naturálie. Tyto pozornosti měly nejen pomoci novopečené matce, aby po porodu opět zesílila, ale v nemajetných rodinách často pomáhaly zajistit i stravování zbytku rodiny, když nemohla vařit. U šestinedělky se rovněž zastavovala na návštěvu porodní bába, která dohlížela na ni a dítě, vykonávala řadu rituálních úkonů a v neposlední řadě jí často vypomáhala i s vedením domácnosti. V tomto období se také dítě, pokud nebylo pokřtěno nouzově již při porodu nebo krátce po něm, odnášelo ke křtu do kostela. S pokřtěním se raději, vzhledem k odůvodněným obavám z jeho náhlé smrti, příliš neotálelo a mnohdy se obřad konal již druhého dne po narození. Pouze v případech, kdy bylo třeba sezvat vážené kmotry ze vzdálenějších míst, se tato lhůta mohla o něco protáhnout. Matka dítěte tedy zpravidla nebyla křtu vůbec přítomna. Šestinedělí pak pro ženu končilo tzv. úvodem, tedy církevním obřadem v kostele, po jehož absolvování se opět navracela k běžnému společenskému životu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6, č. 580.

¹⁰⁶ MELKESOVÁ 2006, 282–288; NAVRÁTILOVÁ 2004, 75–76, 106–114, 124.

I přes učiněná opatření se u mnohé šestinedělky a někdy i u dítěte vyskytly poporodní komplikace nejrůznějšího druhu. Třeba Rozina Sommerová z Prahy „*po těžkém porodu na celém těle obklíčená a trápená byla, k tomu i dítě velmi mdlé jest bylo*“.¹⁰⁷ Protože i lékaři se již obávali, že jim zbývá jen pramalá naděje na přežití, obrátila se žena v modlitbách k Panně Marii Hájecké. Její prosby byly vyslyšeny a ona i s dítětem se zotavila. Později vykonala do Hájku pouť, aby za prokázané dobrodiní náležitě poděkovala. Jistou Zuzanu zase kromě jiných poporodních bolestí v šestinedělí trápilo to, že „*menší potřeby skrz dvě neděly propustiti nemohla*“.¹⁰⁸ Také jí bylo po učiněném slibu navraceno zdraví. Jindy zase porodem oslabený organismus rodičky snáze podlehl infekci, jako se to přihodilo i Kateřině Kučerové z Doksan. Ta „*v šesti nedělích ležice těžce navštívena souce nemocí, takže mimo svejch po porodu mdlob a bolestí, peteče a zimnici dostala*“.¹⁰⁹ Ve své bídě však prosila o přispění Matku Boží a slíbila, že vykoná pouť na Karlov. Hned poté se jí citelně ulevilo a v krátkém čase se zcela uzdravila. Na příslibenou pouť se pak vypravila i přes velkou vzdálenost pěšky. Na poutním místě po zpovědi a přijímání také požádala o zapsání obdržené milosti.

Nezapomínejme, že pokud v raném novověku takto malé dítě přišlo o matku, znatelně se snižovaly i jeho šance na přežití. Zvláště v chudých rodinách to byla právě matka, které připadala hlavní péče o novorozence, v níž mohla být zastoupena jinými ženami jen částečně a většinou také pouze dočasně. Stěžejní byla rovněž otázka výživy, protože v raném novověku představovalo mateřské mléko pro dítě nejbezpečnější stravu. Zároveň bylo kojení mimořádně důležité i pro jeho další zdárný vývoj. Sociálně slabší rodiny si navíc, na rozdíl od lépe situovaných sousedů, nemohly dovolit tu nejlepší a nejzdravější kojnou, která kromě svého vlastního dítěte poskytovala mléko pouze tomu jejich. Není proto divu, že mezi zázraky občas nalézáme i případy, kdy se dostalo pomoci matce, jež nemohla svého potomka kojit. V takové nezáviděníhodné situaci se ocitla malostranská měšťanka Anna Philippi, která „*když v šesti nedělích s synáčkem svým Janem těžce stonala, takže skrze ukrutné prsův bolení ani jej kojiti nemohla, kdežto krev místo mléka jest vycházela, na to prs jeden celej tak se jí rozpukal, že díry velké do něho jest dostala*“.¹¹⁰ Vyzkoušela sice všemožné léky, ale žádný z nich jí nepomohl. Teprve když složila slib k Panně Marii Karlovské, ulevilo se jí od bolesti a rány se brzy

¹⁰⁷ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 25., § 1.

¹⁰⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1129.

¹⁰⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 545.

¹¹⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 692.

zahojily. Při děkovné pouti pak obětovala stříbrné prsy a dvě velké svíce. Nechala též odsloužit mši.¹¹¹

Jednou z nejhorších ran, která mohla na raně novověkého rodiče dopadnout, bylo narození postiženého potomka. Zejména těžké tělesné deformace často v tehdejší společnosti vyvolávaly řadu negativních emocí a odmítavých reakcí. Dobová vysvětlení jejich původu byla velmi rozmanitá. Nejednou byla vina přičítána matce dítěte, která, jak jsme nastínili již dříve, nesla po celé těhotenství hlavní zodpovědnost za jeho řádný vývoj. Podle dobové teorie o tzv. zhlédnutí, která se těšila značné oblibě i mezi mnohými vzdělanci, mohla nenarozenému potomku uškodit, když se nedokázala vyvarovat pohledu na zvlášť odpudivé a drastické výjevy. Pokud například zahlédla osobu s amputovanou rukou, mohl se tento obraz „promítnout“ i na plod v jejím lůně, který posléze přišel na svět také bez ruky. Poměrně často se rovněž vyskytovala domněnka, že postižení je následkem Božího hněvu. Ten mohl směřovat výhradně proti rodičům dítěte, kteří tak byli potrestáni za svůj předchozí špatný život. Jindy bylo narození znetvořeného dítěte vykládáno jako předzvěst kolektivního trestu, který zasáhne celou hříšnou zemi, ať už se mělo jednat o přírodní katastrofu, epidemii nebo třeba vpád nepřátelských vojsk. Někdy naopak bylo postižení interpretováno jako určitý projev Boží milosti bohabojným rodičům, které měla tato nelehká zkouška dovést k horlivější zbožnosti, a tím jistější spáse. Naproti tomu se občas vyskytovaly i názory, které zohavení dítěte připisovaly působení černé magie, kdy byla těhotná žena uřknuta či uhranuta zlovolnou osobou. Spíš zřídka bylo v postižení spatřováno dílo samotného ďábla. V našich pramenech nenacházíme u takto malých dětí takřka žádný případ označitelný za mentální poruchu, zato tělesná postižení se tu občas vyskytují. U dvou dětí paní Markéty, manželky strahovského varhaníka Františka Albrechta, snad byla na vině některá genetická porucha. Markéta totiž „*cu[m] duos iam peperisset infantes, qui ob defectu[m] quendam in lingua, ubera materna sugere nequibant*“.¹¹² Můžeme pouze spekulovat, zda se za onou „vadou jazyka“ skrýval například některý z druhů rozštěpů, který může kojení nebo i jiný způsob podávání mléka velmi komplikovat. Ve stručném zápisu to sice není uvedeno, je ale dost pravděpodobné, že obě děti záhy zemřely. Není pak divu, že když byla Markéta potřetí těhotná, zaslíbila se Matce Boží Karlovské. Její modlitby byly vyslyšeny, protože „*Infantulum omni*

¹¹¹ VELKOVÁ 2019b, 237–238.

¹¹² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

prorsus defectu carente pepererit“.¹¹³ Ze zprávy se bohužel nedozvídáme, jak bylo na obě postižené děti pohlíženo a zda byli třeba jejich rodiče vystaveni nějakým odsudkům okolí.¹¹⁴

Protože, jak jsme nespočetněkrát ukázali výše, mohla být s nadcházejícím mateřstvím a příchodem dítěte na svět v raném novověku spojena nemalá nebezpečí, hledaly mnohé zbožné ženy i jejich blízcí útěchu a naději ve speciálních modlitbách za dobrý průběh porodu. Některé z nich byly určené výhradně samotným nastávajícím matkám. Jinými zase měli za ženino šťastné slehnutí prosit její bližní. Modlitby pro rodičky nacházíme zařazené například v oblíbených modlitebních knížkách od kapucína Martina z Kochemu. Občas však podobné texty mohly proniknout i do poutních tisků, zejména do jejich závěrečných oddílů věnovaných modlitbám, litaníím a poutním písním. Třeba ve druhém dílu knihy *Lékař nebeský Kristus Ježíš* tematika porodu zaznívá v hymnu určeném pro čas nešpor, který je součástí *Hodinek o Nejsvětějším Spasiteli aneb o jeho přesvatý tváři*:

*„Žádný neduh nemůž býti,
by se nemoh zhojiti,
jen kdo chceš zdraví nabýti,
hled' k obrazu dojíti.*

*Těžce pracují k porodu,
smrt sobě jistou stelou:
matrony, těší se z rodu,
ušly před její střelou.*

*Kriste, pravýs Bůh a člověk,
mě člověka se ujmi.
V kterýkoliv smrt přijde věk,
mou duši v ruce přijmi.“¹¹⁵*

¹¹³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

¹¹⁴ ČECHURA 2019a, 505; DOLEŽAL 2001, 38–39, 79–80; NAVRÁTILOVÁ 2004, 40–41; STERNECK 2019a, 481–482.

¹¹⁵ PETRŽILKA 1735, 120–121.

Někdy však tyto modlitby mohly vytvořit zcela svébytný soubor vydávaný pak ve formě samostatné knížky. Příkladem takového druhu poutní literatury je *Mariánská pobožnost od jedné každé a od Boha plodem požehnané manželky* sestavená anonymním autorem ke cti Panny Marie Karlovské v první polovině 18. století.¹¹⁶ Předepsaná pobožnost mohla být vykonávána po dobu devíti neděl či sobot, nebo jak si kdo umínil, a to buď v kostele, nebo i doma před obrazem Panny Marie v naději. Cyklus obsahoval nejen modlitby mariánské, kristovské a k Bohu Otci, ale též k sv. Josefu, sv. Třem králům, sv. nemluvnátkům a dalším světcům. Některé texty se měla modlit sama rodička, jiné naopak její domácí v čase porodu. Knižka nabízela duchovní provázení i pro období šestinedělí, kdy měla novopečená matka náležitě poděkovat za šťastný porod. Jinou modlitbou zase mohla projevit svou vděčnost za to, že děťátko dosáhlo zavčas milosti křtu. Další pobožnosti byly určeny pro obřad úvodu či pro poručení dítěte pod ochranu Panny Marie a anděla strážce. Knižku uzavírala krátká zpráva o bratrstvu Nejsvětějšího srdce Panny Marie při karlovském kostele s výčtem odpustků, jež mohli jeho členové za jednotlivé zbožné úkony získat.

4. „...Rodička Boží... jest starostlivá matka nemocných a nedostatečných dítek!“¹¹⁷ aneb Strašák dětských nemocí

Zázračná uzdravení tvořila mezi našimi vyslyšeními nejpočetnější skupinu vůbec a setkali jsme se s nimi na všech zkoumaných poutních místech. Proč tomu tak ale bylo? A proč dětské nemoci naplňovaly barokní rodiče takovými úzkostmi a obavami? Odpověď je pravděpodobně velice prostá. Právě četné zákeřné choroby totiž byly nejčastější příčinou dětských úmrtí. A míra dětské mortality v raném novověku dosahovala stabilně velmi vysokých hodnot. Obecně se uvádí, že dospělosti se nedožila až polovina z narozených dětí. Nejvíce ohroženou skupinou byli novorozenci a nejmenší děti asi do tří čtyř let. Vážné nemoci však připravovaly každoročně o život i mnoho starších dětí. Jiné neduhy sice nebyly smrtelné, zato pokud postihly třeba pohybový aparát nebo zrak dítěte, mohly mu trvale znemožnit jakékoliv budoucí pracovní či kariérní uplatnění. Chromý člověk, který nemohl nijak výrazně přispět k už tak těžce vydobývané

¹¹⁶MARIÁNSKÁ POBOŽNOST (1. pol. 18. století); knížka byla také vydána v rámci edice RATAJOVÁ/STORCHOVÁ 2013.

¹¹⁷WANCKE 1732, 118.

obživě, zároveň, zejména v neúrodných letech či v době, kdy se špatně dařilo obchodu, neúměrně zatěžoval celé rodinné hospodářství nebo živnost. V obzvlášť svízelné situaci se také rodina ocitla, pokud se nemoc u dítěte projevila mimořádně nevábnými a odpudivými příznaky, protože to pro ni mohlo znamenat i určité sociální vyloučení. Zvláště u dívek pak hrozilo, že se nikdy neprovádají a nebudou mít děti, které by se o ně ve stáří přiměřeně postaraly.¹¹⁸

4.1. Líky časné

Většina zpráv o zázračných uzdraveních věnuje tomu, jak bylo dítě nejprve léčeno „světskými“ prostředky, jen stručnou zmínku, což nepochybně vyplývá i z faktu, že tato léčba v posledku selhala. Zapisovatel se pak pochopitelně daleko šířeji rozepsal o průběhu samotné zázračné události. Zdá se však, že velká část rodičů, alespoň v počáteční fázi nemoci dítěte, všemožné „přirozené prostředky“ a „umění lékařské“ nijak nezavrhovala. Nemůžeme tedy jednoznačně potvrdit názor některých badatelů, že by se lidé v raném novověku stavěli k terapeutickým možnostem tehdejších lékařů, felčarů, bab kořenářek a dalších léčitelů vždy nedůvěřivě a už předem je považovali za zbytečné plýtvání časem a penězi. S vyloženým despektem, kdy sami nemocní, nebo jejich bližní veškerou „světskou“ léčbou už předem opovrhli jako neúčinnou a rovnou se obrátili o pomoc k Bohu, jsme se setkali tu a tam spíše u dospělých. V našich dětských případech jsme však na něco podobného narazili jen velmi zřídka. Určité vysvětlení, proč tomu tak mohlo být, nacházíme u Václava Baltazara Petržílky, autora jednoho z našich poutních tisků, který nabádá čtenáře: *„To ale tobě znamenati sluší, že dokud lidská pomoc přispěti a tobě přirozeným způsobem spomoženo býti může, ty se na zázraky spolehati nemáš, nebo takovým způsobem bylo by Pána Boha zoumyslna skouseti, což veliký hřích jest. Když ale v takové nemoci postaven jsi, v které lidská pomoc neprospívá, tu utec se celým srdcem k nebeskému lékaři“*.¹¹⁹

Rodiče často neváhali, ač byli sami pracovně i za normálních okolností velmi vytížení, na ošetřování a podávání různých léků vynaložit nemalé úsilí. Mnohdy navíc, pokud to bylo v jejich možnostech, utratili za rozličné léčivé přípravky a honoráře pro lékaře či felčary značné sumy. Tak třeba paní Markéta Šornoglová, měšťanka z Dačic, jíž těžce ochořel nejen sedmiletý synek, ale i manžel, jim *„pokrm a nápoj, též líky do úst dávati*

¹¹⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/STERNECK/HOLÝ 2019, 537; PORTER 2013², 267.

¹¹⁹ PETRŽÍLKA 1735, 58–59.

a *krmiti musela*“, protože oba byli upoutáni na lože a nemohli ani pohnout rukama.¹²⁰ Také *„k spomožení jim všechno, co mohly[o] býti, jakékoliv potřebné lékařství jsou užívali z nákladem velikým“*.¹²¹ Markéta kromě toho, že měla starost o život syna a chotě, se tak mohla ocitnout i v poměrně nejistém finančním postavení. Její manžel byl totiž kupec a vedle toho vlastnil i hospodářství (konkrétně je ve zprávě zmíněna chmelnice). Když byl po několik měsíců nemocen, mohla obživa rodiny, pokud ho Markéta nebyla schopna sama ve všem zastat, váznout. Je však možné, že jí solidární sousedé v leccems pomáhali, protože po zázračném uzdravení syna i manžela na přímluvu Panny Marie Karlovské ji dva z nich, *„který toho všeho dobrou povědomost měli“*, doprovodili na děkovné pouti do Prahy, kde dosvědčili její výpověď.¹²² Radostná novina se také hned roznesla po celém městě. Rovněž Jan a Barbora Merburgovi pro uzdravení své ustavičně nemocné dcerky Kateřiny *„nic neopominuli, aby mohli skrze doktory a líky dcerušku svou uzdravenou míti“*.¹²³ Také pro devítiletou Alžbětu, dceru vojáka Jana Bartoloměje Bace z Turlachu, která po několik měsíců trpěla jakousi třesavkou, její matka *„majíc s ní srdečné politování podlé rady lékařů užívala rozličných lékařství“*.¹²⁴ A další podobné formulace, že rodiče *„všelike líky k spomožení potřebovali“*, nacházíme i v řadě jiných zápisů.

Jen v několika málo případech máme konkrétněji zachyceno, jak pokusy o léčbu dítěte probíhaly. Pro ilustraci uveďme příklad již dříve zmíněného syna baronky Přemyslavvy Schmidlové.¹²⁵ Jeho matka se nejprve mylně domnívala, že je jen *„podrostlý a polámaný“*, a proto mu dala, zřejmě podomácku, připravit *„z bílku a z kafru a kamence na celý tělo flaster“*.¹²⁶ Jak se však vzápětí ukázalo, byla to velká chyba, protože se jednalo o neštovice, a flastr chlapci *„všechny neštovice do vnitř zarazil“*.¹²⁷ Podle mínění lékařů *„dostatečnej byl s tím velikém zvnitř ochlazenim ten flaster dítě za 24 hodin usmrtiti, nebo se všechna horkost k srci sehnala“*.¹²⁸

Nebyli to ale jen „profesionálové“ (lékaři, felčari, lékárníci, porodní báby...), u koho rodiče poptávali pomoc. Ceněny bývaly i rady a domácí léky zkušených laiků.

¹²⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 726.

¹²¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 726.

¹²² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 726.

¹²³ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 5., § 3.

¹²⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 121.

¹²⁵ viz poznámka č. 70.

¹²⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

¹²⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

¹²⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

Na Karlově byly v roce 1706 zapsány dokonce dva případy, kdy děti trpící padoucnicí užívaly mimo jiné i medikamenty proslulého léčitele této choroby barona Rašína,¹²⁹ hejtmana Boleslavského kraje. Obě děti pocházely z relativní blízkosti Rašínova domousnického sídla. Chlapec Josef Antonín Hořícký¹³⁰ byl synem mladoboleslavského mydláře. Sedmiletá Anna Svobodová pak dcerou sedláka z Dřevčic.¹³¹ Ani u jednoho z nich však vyhlášený lék neměl kýžený efekt. Na chlapce dokonce záchvaty přicházely ještě častěji než předtím.

Někdy se však rodiče na léčebné metodě nedokázali shodnout, a to zvláště tehdy, když se jako jediné možné řešení nabízel některý drastický a riskantní zákrok. Tak tomu zřejmě bylo i u malého Františka, syna slánského rychtáře Víta Hozy a jeho ženy Anny, který měl již od narození chromé a křivé nohy, což jeho rodiče nesmírně trápilo.¹³² A právě způsob léčby tohoto handicapu se stal předmětem jejich sporu. O případu se nám v karlovském fondu dochovaly dokonce dva záznamy. Každý z nich však podává příběh v poněkud odlišném světle, a tak nelze zcela jednoznačně rozhodnout, jak se vše přesně seběhlo. První výpověď sestavil asi s šestiletým odstupem roku 1720 sám chlapcův otec Vít Hoza.¹³³ Uvádí v ní, že jeho žena, když Františkovi táhlo na třetí rok, mu dala na radu některých lidí asi čtyřikrát svázat nohy do jakýchsi „*deštek*“. Touto bolestivou procedurou se měly končetiny postupně narovnat. Vše prý učinila bez manželova vědomí. Když pak Vít jednou po návratu domů našel sešněrovaného synka srdceryvně plakat, nemohl ten pohled vůbec snést. Proto raději manželku „*z toho sradil a synáčka [...] vázati zapověděl*“, poněvadž se domníval, „*že možné není, aby bez zlámání kostí mohl nohy narovnaný míti*“.¹³⁴ Poté padl na kolena, zaslíbil Františka Panně Marii Karlovské a asi

¹²⁹ Patrně se jednalo o Václava Jiřího Rašína z Rýzmburka (1640–1710), syna Jana Petra Rašína z Rýzmburka a jeho ženy Anny Marie z Býšova. Působil jako královský rada, zemský soudce a hejtman Boleslavského kraje. Domousnice zdědil po rodičích a r. 1687 přikoupil ještě nedalekou Veselici. Měl jediného syna Josefa Ignáce. Místo posledního odpočinku našel v Řitonicích (OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1904, 315).

¹³⁰ O případu Josefa Antonína Hoříckého se v karlovském fondu dochovaly tři záznamy. Jednak zdobně psaná cedulka od jeho rodičů, která snad byla původně určena k zarámování a zavěšení jako votivní tabulka (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 351). Pak dopis jeho sestry Anny Marie, který byl poslán na Karlov zřejmě spolu s ozdobnou cedulkou (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 361). A nakonec záznam, který pořídili správci poutního místa (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1142).

¹³¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

¹³² Chlapec byl pokřtěn 22. října 1711. Viz SOA Praha; fond Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj; řk. f. ú. Slaný, č. 5; sign. V.; [narození 1696–1745, oddání 1696–1745, zemřelí 1704–1746]; s. 77 (<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/12031/77#>, vyhledáno 1. 5. 2020).

¹³³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5; č. 539.

¹³⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 539.

čtrnáct dní nato se s ním vypravil do Prahy na prosebnou pouť. Chlapcovy nohy se pak asi ve třičtvrtě roce samy od sebe zázračně napravily.

Druhá výpověď Víta Hozy pochází z roku 1722.¹³⁵ Zapsal ji pražský „notarius publicus“ Václav Maxmilián Lochovský. Vít se synem se u něj zastavili na zpáteční cestě z Karlova, kam i po chlapcově uzdravení občas přicházeli na pouť. V této výpovědi najednou Vítovo podání událostí vyznívá trochu jinak. O Františkově léčbě se prý nejprve radil s krajským barvířem, který mu však sdělil, že chlapci nemůže nijak pomoci. Poté se na scéně objevil laický léčitel, totiž „*posel právní slánský*“, který „*se prohlásil, že ty nohy toho dítěte k napravení přivede, a pracoval také na tom celý tři měsíce dávaje tomu dítěti nožičky jednu k druhé do děštěk, a tudy dítě hrozně bolesti trpělo*“.¹³⁶ Ve výpovědi se o tom, že by Františkova matka jednala na vlastní pěst, nepraví ani slovo. Sdělení, že oba manželé nad utrpením dítěte často plakali, svědčí spíš o pravém opaku. Lze si tak sotva představit, že by Vít nebyl se stavem věcí obeznámen. Nicméně samozvaný léčitel nedosáhl s dlahami žádného úspěchu, a tak navrhl novou metodu léčby. Prohlásil prý, „*že poněvadž jest dítě malé, že mu nožičky zláme, a na ten způsob rovné udělá*“.¹³⁷ Vít však odmítl svého syna něčemu takovému vystavit. Ve výpovědi poté uvádí: „*[...] i zvolal jsem z veliké outrpnosti na mou manželku, a klekli jsme na kolena a obětovali jsme to dítě Rodičce Boží Panně Marii na Karlov*“.¹³⁸ Z dalšího znění se zdá, že se se synem na prosebnou pouť vypravili oba. Můžeme se jen dohadovat, zda za odlišným laděním druhé výpovědi stálo to, že se Vít s manželkou usmířil a přestal jí její jednání vyčítat.

Zvláště u některých chorobných stavů trvalejšího charakteru (slepota, problémy se sluchem, postižení pohybového aparátu, tělesné deformace, kožní nemoci, blíže neidentifikovatelné těžké nemoci...) se někdy setkáváme s tím, že než se rodiče rozhodli dítě zaslíbit některému nebeskému orodovníku, uběhlo i několik let. Snad doufali, že se účinek zvolené léčebné terapie projeví teprve po nějaké době nebo že k uzdravení dojde přirozenou cestou. Kupříkladu Mařena, dcera Roziny Teskové, „*tak v těžký nemoci postavena byla, že od té nemoci do cela ochromla, a jen na berlich nosit se musela*“.¹³⁹ Touto „*chromotou sedum leth obtížena byla*“.¹⁴⁰

¹³⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 644.

¹³⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 644.

¹³⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 644.

¹³⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 644.

¹³⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 718.

¹⁴⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 718.

Protože však „*již bylo na její zdraví nakládat všechno darmo*“, Mařena pak s matkou složila slib k Panně Marii Karlovské.¹⁴¹ Hned v tom týdnu prý „*z té nemoci povstala a po málu bez berly po seknici chodila, až ji k chůzi nepotřebovala*“.¹⁴²

4.2. Vnitřní obrácení

Teprve když se dříve nebo později veškeré vyhlídky na uzdravení dítěte ukázaly jako liché, obraceli se rodiče o pomoc k Bohu. Zázračný zásah shůry tak pro ně představoval jakousi poslední zoufalou nadějí, jak dítěti navrátit zdraví, nebo jak je, v případě rychle postupující těžké nemoci, alespoň zachovat při životě. Za tímto vnitřním obrácením povětšinou stála některá z následujících příčin.

Vůbec nejčastěji setkáváme s tím, že předchozí léčebné pokusy zcela selhaly. Naše prameny tuto skutečnost obvykle komentují jen některou velmi zkratkovitou frází. Pro ilustraci uvedme případ osmileté Marie Fannerové, která po tři dny trpěla záchvaty psotníku,¹⁴³ „*proti nemuž rozličných líků množství užívala, a však jí nic pomoci nechtělo*“.¹⁴⁴ Ani naše rukopisné prameny nebývají o mnoho sdílnější. Rodiče, jejichž dcerka byla dlouhých pět let nevidomá, k tomu ve své třístránkové výpovědi uvádějí pouze: „*Pročež nemeškali sme jakožto rodiče milujíc dítě své jí pomáhati, mnohé a všeliké líky potřebovati, však ale nic to nejmenšího platné a pomožené nebylo. Vidíce my rodiče všechno naše usilování a spomožení naší dcerušky zraku býti darebné, k Rodičce Boží Nejblahoslavenější své outočiště sme přesebe vzali*“.¹⁴⁵

Občas ale nalézáme konkrétnější informace, co přesně za ukončením „světské“ léčby stálo. Někdy to bylo prohlášení lékaře nebo felčara, který nad beznadějným pacientem zlomil hůl a odmítl se nadále angažovat. Tak třeba syn baronky Přemyslavvy Schmidlové již již umírající na neštovice „*od doktor domácí i od apatykáře svatováclavskýho opuštěn byl, že mu nejní možna spomocí*“.¹⁴⁶ Apatykář pak jeho zoufalé matce tlumočil neradostnou prognózu, „*že ani ze třích set tak těžce a nebezpečne osypaných dětí jedno nevostane*“.¹⁴⁷ Podobně, když oslepl malý synek Efrozíny Kateřiny Jeršové, „*doctor, barvíři, aneb jiné dobré lidi o jeho zraku pochybovali*“.¹⁴⁸ Jindy lékaři nad dítětem jen

¹⁴¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 718.

¹⁴² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 718.

¹⁴³ Psotník (též božec) – v minulosti patrně jedna z nejčastějších příčin úmrtí malých dětí. Stav projevující se různými záškuby a svalovými křečemi (LUTONSKÝ/ČERNÝ 1995, 153).

¹⁴⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 133.

¹⁴⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6, č. 593.

¹⁴⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

¹⁴⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

¹⁴⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 524.

bezradně lomili rukama, protože nebyli s to ani přibližně stanovit diagnózu a zjistit, co mu vlastně schází. Když tak roku 1624 těžce ochořel malý František Adam Eusebius, syn hraběte Floriána Jetřicha Žďárského ze Žďáru, kdy „šest dní v bolestech ustavičných ve dne i v noci od pláče a lkání nechtěl se upokojiti, předvoláni byli lékařové, ale nemohli dosti té těžké nemoci vyskoumatí“.¹⁴⁹ Nejednou to byli naopak rodiče, kteří od léčení raději upustili, protože měli dojem, že dítěti spíš víc škodí, než prospívají. Příkladně když dvanáctiletá Anna jakousi „aposthemu“¹⁵⁰ do hlavy dostala, napadla jí choroba i nos, který nakonec „téměř uhnulý byl“.¹⁵¹ Její matka sice „všelikých prostředků užívati se vynasnažila, ale všecko nadarmo, neb čím více líků potřebováno bylo, tím větší nebezpečství nastávalo“.¹⁵² Občas se rodičů obava z aplikace léků, jež mohly mít nežádoucí vedlejší účinky, zřejmě zmocnila již předem, a tak k ní nakonec ani nepřistoupili. Matka šestileté Lenory, která byla již přes dva roky trápena bolestmi očí a světloplachostí, „bolestnou mateřskou outrpností bála se dítěti na oči lékařství nějaké dáti přikládati, by jí hůřej oči nesprudila“.¹⁵³ Byť „radila se z mnohejma o spomožení zdraví svého dítěte, však ale každé, vidíce oči dítěte, jest povídal, že o zrak svůj přide“.¹⁵⁴ Z té příčiny „zanechajíce matka všeliké péči o líky časné, obrátila celou mysl svou z srdečnou důvěrností k Pánu Bohu všemohoucímu“.¹⁵⁵

V některých případech sice lékaři či ranhojiči navrhli určitou léčebnou terapii, která podle jejich mínění, mohla dítěti pomoci. Pokud se ale jednalo o bolestivý a velmi rizikový zákrok, rodiče i kvůli strachu, které z něj dítě mělo, jeho vykonání raději odmítli, jako tomu bylo v případě čtrnáctileté Kateřiny. Dívka totiž „oboči těžce uražené měla, že nad očima vyrostlo massó v velikosti vejce, což jí náramně obličej zhyzdilo“.¹⁵⁶ Protože se nepodařilo najít jiný způsob léčby, zbývala jediná možnost, že by barvíři výrůstek odřízli. Nikomu se ale do operace příliš nechtělo, protože dívka se obávala „toho ukrutného řezání, a sami barvíři o to se pokusiti nesmějíce, aby snad nedutklivému oku neublížili“.¹⁵⁷ Proto rodiče Kateřinu nakonec vzali s sebou na pouť do Hájku, aby ji zaslíbili Panně Marii.

¹⁴⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 2., § 3.

¹⁵⁰ Apostema (z řečtiny) – může znamenat absces či hlízu, obvykle tuberkulózního původu (LUTONSKÝ/ČERNÝ 1995, 18).

¹⁵¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 709.

¹⁵² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 709.

¹⁵³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 647.

¹⁵⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 647.

¹⁵⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 647.

¹⁵⁶ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 30., § 3.

¹⁵⁷ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 30., § 3.

Prostí lidé zase bývali odkázáni pouze na skrovné domácí prostředky či bylinky, jež si mohli nasbírat. Často ale nedisponovali dostatečnými finančními prostředky, kterými by dítěti zaplatili drahý lék či pomoc odborníků. V takové nelehké situaci se ocitl i Jan Hyrák z Rychnova nad Kněžnou, jehož dcera „měla hlavu svou nakaženou a prašivou, takže jest jí jako nějaké kvasnice kysala, až jí i vlasy slezly“.¹⁵⁸ Kožní neduh jí trápil několik let. Protože však její otec byl „chudobný a potřebný člověk“, nemohl si žádnou nákladnou léčbu dovolit.¹⁵⁹ Proto dceru přivedl k Hradištské studánce u Dobrušky, kde se s ní vroucně modlil k Bohu a Panně Marii. Nato jí dal po dvakrátě připravit lázeň. Dívka se posléze dokonale uzdravila a její otec si tedy mohl vděčně vydechnout, že již „ani jeden lup na její hlavě se nenachází“.¹⁶⁰

Nyní se dostáváme ke zcela zásadnímu faktu, který bychom měli mít při zkoumání zázračných uzdravení vždy na paměti, pokud se nemáme zpronevěřit významné součásti jejich dobového kontextu. V raném novověku totiž nemoc nepředstavovala ani zdaleka tak jednoznačnou kategorii, jak by se mohlo zdát. Nezasahovala totiž jen tělesnou podstatu člověka, ale mohla mít co do činění i s jeho duchovní stránkou. Z toho důvodu je třeba nemoc pojímat také jako fenomén náboženský, kdy dochází k určité, jak to výstižně označil významný odborník na dějiny medicíny Karel Černý, „teologizaci nemoci“. Proto v našich pramenech občas nalézáme odraz představy, že neduh může na člověka seslat také Bůh, který tak chce vyzkoušet jeho stálost a pevnost ve víře nebo ho potrestat za hříchy. Je však nutno podotknout, že u malých, a tudíž dosud nevinných dětí nebyla nemoc vnímána jako trest za jejich vlastní hříchy. Naopak zapisovatelé našich zázraků i autoři našich poutních tisků nejednou onemocnění milovaného (a v nejhorším případě také jediného) dítěte interpretovali spíše jako trest pro jeho hříšné rodiče. Výstraha pak měla být tím účinnější, že za rodiče trpělo dítě, jež se samo nijak neprovinilo. Mělo-li být zachráněno, museli se rodiče od hříchu odvrátit, činit náležité pokání a doufat v Boží milosrdenství. Božím zásahem pak nebyla zázračně uzdravena

¹⁵⁸ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706]; rok 1704, č. 11.

¹⁵⁹ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706]; rok 1704, č. 11.

¹⁶⁰ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706]; rok 1704, č. 11.

pouze tělesná schránka dítěte, ale vlastně i duše jeho rodičů. Zázračné uzdravení tak mohlo v očích raně novověkého člověka nabývat i významně symbolickou rovinu.¹⁶¹

Rodiče se podle mínění současníků mohli provinit jednak určitou malověrností a nepevností ve víře. A to většinou v případech, kdy v těžké, zjevně beznadějně a lidskými prostředky neléčitelné nemoci dítěte jen zbytečně mařili čas a plýtvali úsilím na zajištění světské péče, aniž by vůbec pomysleli na „nebeského lékaře“. Snad proto se v našich pramenech někdy pro světskou léčbu užívá poněkud pohrdlivý výraz „líky časné“. Určitým pokáním v tomto případě bylo, že rodiče „líky časné“ zavrhlí a posléze začali s důvěrou hledat duchovní útěchu a pomoc u Boha.

Ještě horší bylo, pokud se rodiče nejprve pokusili dítě vyléčit za přispění různých lidových pověrečných praktik, které byly v rozporu s oficiálním učením katolické církve. Zvláště venkovští, ale někdy i městští rodiče totiž občas zašli nejprve na poradu k některé místní bábě kořenářce, která jim pak mnohdy kromě léčivých bylinek a jiných prostředků doporučila i magické úkony, jež měly jejich užívání doprovázet, aby se tak posílil jejich příznivý účinek. Pro tuto praxi však obvykle faráři neměli příliš pochopení a jistě ji nejednou jako hloupé pověry pranýřovali i v kázání. Ze stejných důvodů se k ní pramálo shovívavě stavěli také zapisovatelé našich zázraků i autoři poutních tisků. Jako příklad uveďme příběh malé Marie, dcery sokolovského měšťana Matěje Helferta a jeho ženy Alžběty, který nacházíme v poutním tisku *Hvězda ranní*. Dívka až do svých čtyř let neustále postonávala a chřadla. Její matka, jak se později priznala, „*ji k nějaké hadačce podlé obyčeje sprostých a toho času ještě dosti nevyzvičených lidí přinesla*“.¹⁶² Ona hadačka pak matce „*z kamene odpověděvši řekla, že vidí vnitř byliny a kořínky a kříž nasvrchu a že toliko skrze ten prostředek tomu dítěti spomoženo býti může, sic že musí umříti, a na to jí dala některé byliny*“.¹⁶³ Autor poutního tisku se k tomu vyjadřuje: „*Ale ta baba nepravdu mluvila, neboť takoví lidé jsou synové ďáblovi, jenž od začátku jest lhář a podvodník*“.¹⁶⁴ Mariina matka však nakonec „*poradivši sobě lépeji*“ vzala dcerku s sebou na pouť na Chlum sv. Máří, kde, jak se autor metaforicky vyjádřil „*skrze lepší koření a kořínky, totiž skrze přímlyvy Rodičky Boží*“ vyprosila její uzdravení.¹⁶⁵

¹⁶¹ ČERNÝ 2008b, 513–516.

¹⁶² HVĚZDA RANNÍ 1678, 146.

¹⁶³ HVĚZDA RANNÍ 1678, 146.

¹⁶⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 146–147.

¹⁶⁵ HVĚZDA RANNÍ 1678, 147.

Výraznou symbolikou, která až připomíná některá exempla, je prodchnut následující případ zázračného uzdravení slepého chlapce. Ondřej byl jediným synem brněnského měšťana Jan Bittnera a jeho manželky Markéty, kteří byli původně luteránského vyznání. Ondřej ztratil zrak, když mu bylo asi pět let, což jeho rodiče nesmírně zarmoutilo. Sice na lékaře vynaložili nemalé prostředky, ale „*čím více oni líčili a mazali, tím kazili více a větší bolesti jemu přidávali, až naposledy od všech opuštěn a za nezhojitedlného jest vyhlášen*“.¹⁶⁶ Utrápení rodiče se pak na radu některých lidí roku 1625 vypravili se synem na pouť do Křtin, ale „*ne tak z pobožnosti, jako z nedostatku dítěte svého*“.¹⁶⁷ Když se rodina modlila před oltářem, chlapec začal náhle „*žalostně plakati a bolestně nad bolestí velikou oči naříkati*“.¹⁶⁸ Jeho rodiče se nejprve hněvali, že se k pouti dali navést, a chtěli z kostela hned odejít. V tu chvíli prý Ondřejovi „*jakási šupinovatá mázdřička od oči odpadla*“ a on krátce na to prohlédl.¹⁶⁹ Jeho vděční rodiče „*brzo potom oči své, kacírstvem zaslepené, otevřeli a ku katolické víře přistoupili*“.¹⁷⁰ Paní Markéta pak také do Křtin konala pravidelnou výroční děkovnou poutě. Sám Ondřej roku 1635 vstoupil do zábrdovického kláštera premonstrátů, kteří byli duchovními správci Křtin. V příběhu tedy nešlo jen o uzdravení chlapcovy fyzické slepoty, ale též o vyvedení jeho rodičů ze slepoty duchovní.

Rodiče mohli být na svých ratolestech potrestáni také v případě, když nedodrželi slib, kterým se dříve Bohu a nebeskému přímolvci zavázali. Přičemž nezáleželo na tom, zda se původně slib týkal dítěte nebo jich samých. Dítě pak mohla stihnout vážná nemoc, případně její recidiva, ba dokonce i smrt. Tak třeba dcera jistého sedláka byla na obě oči nevidomá. Její otec ji přesvědčil, aby spolu vykonali prosebnou poutě na Chlum sv. Máří. S sebou vedl také kravku, kterou slíbil na poutním místě zanechat jako votivní dar. Když přišli na dohled od chlumského kostela, dívka náhle prozřela a rozradostněnému otci na důkaz svého tvrzení kostel důkladně popsala. Sedlák usoudil, že není nutné se na poutní místo dále trmácet a začal pojednou svého slibu litovat. Proto se obrátili na zpáteční cestu a dobytče odvedli s sebou. Sotva však došli na kraj domovské vsi, děvče náhle zrak opět ztratilo. Sedlák sice své chyby litoval a obnovil slib věnování krávy, ale již bylo pozdě a jeho dcera zůstala slepá. Autor poutního tisku pak z příběhu

¹⁶⁶ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 60.

¹⁶⁷ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 61.

¹⁶⁸ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 61.

¹⁶⁹ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 61.

¹⁷⁰ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 62.

vyvodil ponaučení čtenáři: „*Což Bohu slíbil[s], neodkládej splniti, nebo se nelíbí jemu bláznivé slibování*“.¹⁷¹

4.3. Nebeské lékařství

Když vyšlo najevo, že není v lidské moci dítěti navrátit zdraví, tehdy se jeho rodiče nebo jiní jeho bližní obrátili v modlitbách o pomoc k Bohu. Často své prosby adresovali skrze Pannu Marii považovanou za obzvlášť mocnou přímluvkyni nebo některého svatého patrona. Svou roli ve volbě určitého kultu mohla kromě jiných faktorů sehrát také skutečnost, že orodovník byl na danou chorobu „specializován“. Třeba na Karlově byla sice většina dětských zázračných uzdravení připsána přímluvě Panny Marie. Avšak o vyléčení jednoho dítěte z ledvinového nebo močového „kamene“ se zasloužil sv. Liborius, ochránce před touto chorobou, jehož kult se na zdejším poutním místě těšil značné oblibě. Pokud již bylo dítě starší, mohlo slib za své uzdravení složit spolu s rodiči. Dokonce v některých případech slib samo iniciovalo, aniž by jej k tomu rodiče původně vybídli. Samotný průběh zázračné léčby mohl u dětí, podobně jako u dospělých, nabývat mnoha rozdílných podob. Zhruba však můžeme vysledovat čtyři nejobvyklejší dějová schémata.

V prvním z nich působilo, velmi obrazně řečeno, nebeské lékařství „na dálku“, kdy rodiče chorého dítěte vzývali zvoleného přímluvce z domova. Při té příležitosti obvykle rovněž složili slib, že pokud bude potomek uzdraven, vykonají buď sami, nebo i s dítětem děkovnou pouť. Nejednou se již předem zavázali i k obětování konkrétního votivního daru. Jako příklad uveďme příběh ročního Martina, syna Běty Černé z pražských Holešovic, kterého postihl tak těžký záchvat psotníku, až se jeho matka domnívala, „*že od toho psotníka a dávení se přetrhne*“.¹⁷² Poněvadž „*nevědíce ona jak sobě pomoci, utíkala se k Rodičce Boží a to své nemocné dítě na Karlov k jejímu svatému obrazu Slova vtěleného zaslíbila, aby na přímluvu Marie Panny Pán Bůh to dítě pozdravil*“.¹⁷³ Zároveň připověděla, že za jeho uzdravení dá na Karlově sloužit mši. „*Po tom pobožném slibu hned to dávení a ten psotník přestal a dítě zdrávo bylo*“.¹⁷⁴ Žena se poté i se synkem na Karlov skutečně vypravila a vykonala slíbenou pobožnost.

¹⁷¹ HVĚZDA RANNÍ 1678, 102–103.

¹⁷² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 686.

¹⁷³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 686.

¹⁷⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 686.

O zázračném vyslyšení pak informovala augustiniána P. Štičku, který její výpověď zaprotokoloval.

Také druhý způsob zázračného léčení se odehrával mimo poutní místo. I v tomto případě zůstával malý pacient s rodiči v domácím prostředí. Avšak uzdravující Boží moc projevující se skrze zázračnou sochu nebo obraz poutního místa mu byla více „zpřítomněna“, a to použitím dotýkaných nebo svěcených předmětů. Ty se pak většinou dítěti přikládaly přímo na tělo. Pokud to bylo v silách pacienta, mohl si je rovněž přiložit na nemocí zasaženou část těla i sám. Tato zbožná praxe tolik typická pro baroko souvisela s vírou, že pokud se např. svatý obrázek dostal do kontaktu s původním zázračným vyobrazením, trvale si uchovával něco z jeho „*sacra*“ a duchovní síly.¹⁷⁵ Takové předměty mohla mít rodina doma uchovány od poslední pouti nebo si je nechávala z poutního místa zaslat až v čase potřeby. Tak například baronka Přemyslava Schmidlová syna těžce stonajícího na neštovice zaslíbila Matce Boží a poté mu přiložila „*dotejkaný vobrázek Panny Marie Karlovský na srdce*“.¹⁷⁶ Zavázala se také slibem, že na poutní místo věnuje stříbrné srdce vážící tři loty. Poté se chlapec z jedenáct týdnů trvající nemoci zázračně zotavil.

I v třetím případě zůstávalo nemocné dítě doma. Prosebnou pouť za něj v zastoupení vykonal jeho rodič nebo jiná blízká osoba. Poutník mnohdy předem obětoval i určitý votivní dar nebo nechal za dítě sloužit mši, aby spíše nebeského orodovníka oblomil. Z poutního místa pak mohl s sebou přinést i různé svěcené a dotýkané předměty, nebo třeba léčivou vodu z tamní studánky, které měly přispět k jakémusi domácímu zázračnému „doléčení“. Pro ilustraci uvedme velmi zajímavý případ jeden a půl leté Kláry, dcery lokaje Jakuba Winklpaura a jeho ženy Judyty. Děvčátko bylo více než rok neustále nemocné. Nejprve prodělalo neštovice, potom se mu po těle objevily jakési „*fleky*“ a nakonec mu otekla celá levá strana břicha. Jeho ztrápená matka mu sice podávala všemožné léky, ale žádné zlepšení se nedostavilo. Proto se vypravila na prosebnou pouť na Karlov, kde dcerku poručila pod ochranu Matky Boží. Nechala také sloužit mši a na oltář zavěsila voskovou obětinu. Požádala rovněž, „*by pan kazatel po kázání z lidem se pomodlil, aby Pán Bůh a Marie Panna s tím dítětem milost učinili na kteroukoliv stranu, neb aby k zdraví předešlému přišlo, neb by s toho světa jej vzíti*“

¹⁷⁵ K tomu např. MIKULEC 2013, 121–122.

¹⁷⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 707.

ráčili a trápení jeho zbaviti".¹⁷⁷ Sakristián také Juditě daroval dotýkaný obrázek Panny Marie Karlovské a doporučil jí, aby jej dítěti přiložila na tělo a aby se pravidelně modlila k Bohorodičce. Žena tak skutečně učinila a obrázek „*tři neděle ležeti nechala a s ním ani nehejbala, přitom předce všelikýma masti a flastry dítě obkládávala a ten obrázek vždy vespod ležeti nechávala*".¹⁷⁸ Děvčátko se pak ve třech týdnech pozvolna uzdravilo. Poté co Judita odstranila obklady, velice se podivila, že ačkoliv se obrázek od potu a mastí takřka celý rozdrobil a shnil, figura Panny Marie zůstala neporušená. Když se opět vydala na Karlov, aby za obdržené dobrodiní náležitě poděkovala, zpravila o událostech pátera Štičku, který je později písemně zaznamenal. Jako „předmět doličný“ na poutním místě odevzdala i zbytek obrázku. Některé rodiče po návratu z prosebné pouti dokonce čekali radostné překvapení, když shledali, že se dítěti daří výrazně lépe. Nejednou jim dokonce vyšlo samo v ústrety.

V posledním případě nemocnému nezbyvalo než se pro své uzdravení na poutní místo dostavit osobně. Menší děti přicházely většinou v doprovodu rodičů nebo jiných blízkých. Odrostlejší děti však mohly být vyslány i samostatně. Na poutním místě se dítě, podle svého věku více či méně aktivně, spolu s rodiči obvykle zúčastnilo mše a prosebné pobožnosti před zázračným obrazem. Jako zajímavý příklad uveďme příběh dvouletého syna Alžběty Kašparové. Chlapec trpěl úpornou úplavicí a „psotníkem v hlavě“ a již to s ním vypadalo velice zle. Proto Alžbětě manžel navrhl, aby se s ním vypravila na Karlov. Kupodivu dítě celou cestu klidně prospalo, i když předtím vůbec spát nemohlo. Teprve když matka s ním v náručí poklekla před obrazem Panny Marie, dítě otevřelo oči a „*celý čas na obraz nejsvětější patřilo*".¹⁷⁹ Sotva však Alžběta vykročila z kostela, dítě opět upadlo do blaženého spánku. Po návratu domů pak k její velké radosti začalo jíst a zcela se zotavilo. Někdy však bylo nutné pout' i několikrát opakovat, než se stav dítěte zlepšil. Tak tomu v případě sedmileté dcerky Jana a Kateřiny Valáškových, která byla již delší čas nevidomá. Její matka, jež byla šenkýřkou v Plesu poblíž Jaroměře, ji roku 1749 přivedla k Hradištské studánce u Dobrušky. V modlitbách ji vroucně poroučela pod ochranu Panny Marie a vodou jí vymyla slepé oči. Protože však byla sama příliš zaměstnaná, aby ji mohla na poutní místo denně doprovázet, zjednala k tomuto úkonu jistého chlapce. Ten svůj úkol svědomitě plnil po několik neděl. Jednoho dne mu

¹⁷⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6, č. 559.

¹⁷⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6, č. 559.

¹⁷⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 325.

však děvče pravilo: „*Já již tebe nepotřebuji, nebo již vidím, jen mne toliko k studánce doprovod*“.¹⁸⁰ Na poutním místě pak poděkovala Bohu i Panně Marii za pomoc. Chlapec ji poté odvedl k rodičům zpět do Plesu. Zvláště její matka se z prokázané milosti velice radovala a na poutní místo obětovala pamětní peníz.

Pobyt na poutním místě často doprovázely i určité zbožné úkony a léčebné procedury, jež měly podpořit proces zázračného uzdravování. Dítěti mohla být například podána k políbení milostná socha nebo obraz. Často se také setkáváme s tím, že šátkem dotýkaným na zázračném vyobrazení nebo přímo textilií, do které byla soška oděna, se dítěti potřely např. nemocné oči nebo ošklivý kožní výrůstek. Nemocné dítě mohlo být dokonce položeno na oltář, jak se s tím setkáváme v následujícím příběhu. Syn Matěje Velkého totiž trpěl již osm dní těžkým psotníkem. Rodiče ho přinesli na Sv. Kopeček u Olomouce a „*v tom třesoucím psotníku položili jej na oltář, kdežto on u přítomnosti mnohých lidí uzdraven byl*“.¹⁸¹ Na řádových poutních místech se zase těšil značné popularitě zvyk, kdy bylo dítě ke cti patrona poutního místa a řádových světců oblečeno do miniaturního řeholního hábitku, který v případě trvalejší nemoci mohlo nosit i po delší čas.

Na poutních místech, která disponovala vlastním pramenem vody, se zase hojně praktikovaly různé vodoléčebné procedury. Zejména na mariánském poutním místě Nad Hradištěm u Dobrušky, při jehož vzniku tamní studánka sehrála klíčovou roli, se léčivá voda uplatnila ve všech dětských zázračných uzdraveních. Slepým dětem se jí omývaly a potíraly oči, hluchému chlapci ji vlévali do uší a dívce stížené kožním neduhem z ní dali připravit lázeň. Voda se také často z poutního místa odnášela v lahvích, aby bylo možné v léčbě pokračovat i doma. Hojivé studánky se však nacházely i jinde. Dobrodiní jedné zasvěcené sv. Prokopu si vyzkoušela malá Barbora Veronika, dcera Michaela Norberta Ditricha z Hedtenschildu. Děvče totiž mělo levé oko zasažené jakýmsi očním neduhem a hrozilo, že na něj zcela oslepne. Rodiče se s ní z Kouřimi, kde tehdy bydleli, vypravili na prosebnou pouť do Sázavského kláštera. Po vykonané pobožnosti se rodina ještě odebrala za město k jedné ze svatoprokopských studánek.

¹⁸⁰ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, PROTOCOLLUM K budauci Pamatce od gednoho Czirkewniho Kneze begwaliho Caplana Dobruskiho založení, zapřiččinau obnoweného, a wlepssi Staw uwedeného Chramu Paně pod Titulem Utessitele Ducha Swateho bliž Mnesta Dobruski., 42.

¹⁸¹ WANCKE 1732, 109.

Dítě v ní nejprve omyli a také „*flaší té vody s sebou domů vzali, dále k vymývání téhož nezdravého oka potřebovali*“.¹⁸² Barbořino oko se po této kúře zcela uzdravilo.

Obecně můžeme konstatovat, že u dětí, jež byly na delší cestu ještě příliš malé a u těch těžkou nemocí upoutaných na lůžku se ponejvíce uplatňovaly první tři způsoby nebeské léčby. Avšak občas, jak jsme viděli již v některých předchozích případech, se vyskytly i určité výjimky, kdy zoufalý rodič takřka polomrtvé nebo chromé dítě až na poutní místo donesl nebo přivezl na voze. Jinak ale byli do poutních areálů přiváděni převážně nemocní, jimž jejich postižení příliš neznemožňovalo pohyb (hluší, slepí, s kožními neduhy, jen občasnými záchvaty padoucnice...).

Doba, která uplynula od zaslíbení dítěte až do jeho uzdravení, se v jednotlivých případech velmi různila, což mohlo být do jisté míry závislé i na povaze prodělané nemoci. Někdy se dítěti ulevilo ihned a zotavilo se prakticky do druhého dne. Jindy rekonvalescence zabrala několik dní nebo i týdnů. U onemocnění trvalejšího rázu, jako byly různé tělesné deformace, ochrnutí či růstové problémy, mohla náprava zabrat i několik dlouhých měsíců. Zvlášť velké rozdíly jsme zaznamenali např. při uzdraveních zraku, kdy některé děti prohlédly přímo na poutním místě, zatímco jiným se zrak navrátil v řádu dnů, nebo dokonce týdnů.

Za povšimnutí pak stojí, že u dětských zázračných uzdravení se mnohem častěji, než u dospělých uvádělo, že se vyléčený dosud těší dobrému zdraví. Tato skutečnost snad nějakým způsobem souvisela i s dobově vysokou dětskou úmrtností, kdy bylo třeba prokázat, že uzdravení bylo trvalého charakteru a dítě hned vzápětí nechořelo znovu, nebo dokonce nezemřelo. Nejednou se setkáváme i s tím, že někteří zapisovatelé a autoři poutních tisků sledovali i další vývoj zachráněných dětí, a to někdy až do jejich dospělosti. Zvlášť pokud rodina pocházela z bližšího okolí a k poutnímu místu si vytvořila pevné vazby.

V některých zápisech o zázračných uzdraveních bylo také poznamenáno, že uvedené skutečnosti může dosvědčit celá ves nebo městečko, z něž dítě pocházelo. Vážná nemoc či jiné tělesné postižení v rodině zřejmě komunitě vystavěné na silných principech solidarity neunikly. Sousedé se občas snažili rodičům přispět i radou nebo doporučit různé osvědčené terapeutické metody. Nejednou je také v jejich zármutku utěšovali. Příkladně pro uzdravení devítileté Alžběty, dcery vojáka Jana Bartoloměje Bace

¹⁸² JISKRA SLÁVY SVATOPROKOPSKÉ 1699, 234.

z Turlachu, „v městě Egru¹⁸³ jest drahně svědků, kdež mnozí z nich velikou těžkost tohoto děvčete svýma očima spatřili i rozjímali“.¹⁸⁴

Pokud bychom se domnívali, že za velkou milost považováno pouze dokonalé uzdravení, patrně jsme na omylu. Zdá se, že lidé se mnohdy spokojili i s výrazným zlepšením oproti původnímu stavu. Byť při prošetřování konzistoří by patrně takový případ za zázrak nebyl uznán, což však nic neměnilo na významu události pro rodinu dítěte. Tak třeba roční dcerka Matese Mušketýra a jeho ženy Markéty byla již od narození „na těle svém jeden strup“.¹⁸⁵ Její matka ji z Náchodu přinesla k Hradišťské studánce u Dobrušky, kde ji vykoupala. Poté tělíčko děvčete „čistotné bílé učiněno jest, jen trošičku červená místečka místem zůstávají“.¹⁸⁶ Zvlášť o následujícím karlovském případě by se patrně dalo s úspěchem pochybovat, že by vůbec před konzistoří obstál. Zejména vezmeme-li v úvahu, že roku 1706, kdy byl zaznamenán, vrcholily spory o obraz Panny Marie Karlovské mezi augustiniány kanovníky a arcibiskupstvím a tamní zázraky byly pečlivě přešetřovány.¹⁸⁷ Již jednou zmíněná Anna, dcera sedláka Václava Svobody z Dřevčic, totiž trpěla zimnicemi a padoucí nemocí. Po vykonané prosebné pouti prý „jen toliko dvakráte ještě na ni ty dvě nemoci přišly“.¹⁸⁸

Někdy byla naopak určitá památka na prodělanou chorobu (jizva, znaménko...) vnímána veskrze pozitivně. Dítěti a jeho rodičům měla trvale připomínat Boží milosrdenství, jehož se jim dostalo. Tak se již výše zmíněná dvanáctiletá Anna, jež v důsledku jakési „aposthemy“ málem přišla o nos, a její matka jistě velmi radovaly, když na přímluvu Panny Marie Karlovské „nos od porušení a ohniloty k předešlé čerstvosti se navrátil“.¹⁸⁹ Jen jí „po straně znamení zůstalo jako od nějaké rány“.¹⁹⁰ Augustinián Patricius Auspitzer, který případ zapisoval, se vyjádřil, že se tak stalo „snad proto, aby jak to nebezpečnost, tak také milost v tom nebezpečnosti dosáhnutá k zapomenutí nepřišla, nýbrž s vděčností a díkův činěním připamatována byla“.¹⁹¹

¹⁸³ Německý název pro Cheb.

¹⁸⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 122.

¹⁸⁵ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706], rok 1703, č. 12

¹⁸⁶ Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706], rok 1703, č. 12

¹⁸⁷ K tomu viz ROYT 2011², 71–76.

¹⁸⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11, č. 1141.

¹⁸⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 709.

¹⁹⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 709.

¹⁹¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 709.

4.4. Typologie dětských nemocí

Zaměříme-li se podrobněji na přibližnou typologii nemocí, s nimiž jsme v našem vzorku pramenů setkali, zjistíme, že jednou z nejčastěji se vyskytujících dětských obtíží byly různé oční choroby mnohdy spojené s částečnou nebo úplnou slepotou. Zajímavé je, že nejednou byly za příčinu ztráty zraku považovány právě prodělané neštovice. Dalším neduhem, který vážně ohrožoval na životě zejména menší děti, byl psotník (někdy také nazývaný božec). Tyto názvy zpravidla označovaly různé záchvaty spojené s křečemi. Občas se v našich pramenech objevila domněnka, že je u dítěte vyvolalo náhlé uleknutí, nebo dokonce záchvat vzteku. Poměrně početnou skupinu dětských neduhů pak tvořila různá postižení pohybového aparátu (ochrnutí, bolesti končetin, třesavka údů...), tělesné deformace (hrby...) a růstové problémy. Z onemocnění, která bychom patrně mohli označit jako infekční, jsme častěji evidovali různé horečky, zimnice, neštovice a úplavici. Několik dětí také přežilo morovou nákazu. V poměrně hojném počtu se vyskytovala rovněž padoucnice (někdy pravděpodobně označovaná též jako nemoc sv. Valentina). Relativně častá byla i nedoslýchavost, nebo dokonce úplná hluchota. Děti však trápila i celá řada dalších zdravotních problémů, ať už se jednalo o různé kožní neduhy (prašivina, vyrážky, výrůstky, vředy...) nebo bolesti zubů či hlavy. Tu a tam jsme zaznamenali i případy němoty či případy dětí s opožděným vývojem řečových dovedností. Na psychické problémy jsme u dětí narazili daleko méně než u dospělých. O jejich povaze jsme si však většinou nedokázali učinit příliš jasnou představu, protože zápisy se většinou spokojily se stručným konstatováním, že dítě bylo „pominuté na smyslech“ nebo že upadlo do „zmatení a fantazie“.

Pokud bychom však chtěli na základě našich zázračných uzdravení sestavit přesně vyčíslenou statistiku dětských nemocí, narazíme hned na dva zásadní problémy. Na první z nich upozornil např. významný historik dějiny medicíny Karel Černý, kdy varuje zejména před pokusy o retrospektivní stanovování diagnóz, a to hned z několika důvodů.¹⁹² Jednak se současné představy a nemoci a zdraví zásadně liší od těch v raném novověku. Pak je nutné vzít v úvahu také fakt, že dobová lékařská terminologie operovala sice s mnohými termíny, jež jsou užívány dodnes, ale jejich dnešní význam je tomu historickému značně vzdálený. Posun významu demonstruje Černý třeba na příkladu vodnatelnosti. Současná medicína považuje vodnatelnost pouze

¹⁹² Viz ČERNÝ 2008a.

za symptom určité nemoci, kdežto v raném novověku tento termín často označoval nemoc samu o sobě. V neposlední řadě je třeba uvážit, že autoři našich zápisů a poutních tisků nebyli, až na Václava Baltazara Petržílku, lékaři. Daleko důležitější než popsání choroby a jejích příznaků, což však platí i pro Petržilkův spis, pro ně bylo vylíčení samotné zázračné události. Proto v četných případech dočítáme jen, že dítě bylo zázračně vyléčeno z jakési blíže neurčené těžké nemoci. Druhý problém představuje skutečnost, že jsme k našemu výzkumu použili prameny různého charakteru, kdy zejména ty, jež obsahují pouze několik zázračných uzdravení, z krátkého časového rozmezí (Dobruška), poskytují pro takovouto statistiku jen velmi omezený vzorek, ze kterého lze sotva vyvozovat dalekosáhlejší závěry.

5. „...a dítě nad tím nožem okrvacene ležieti dlouhej čas zůstalo...“¹⁹³ aneb Dětské úrazy a nehody

Nebyly to však jen zákeřné nemoci, co raně novověké děti ohrožovalo na zdraví i na životě. Také běžný všední den pro ně mohl skrývat rozmanitá nebezpečí. K nejrůznějším nehodám zřejmě docházelo poměrně často, protože právě zázračná záchránění dětí před úrazem nebo alespoň podivuhodně rychlá a dokonalá zotavení z něj tvoří mezi našimi dětskými zázraky po uzdraveních z nemocí asi hned druhou nejpočetnější skupinu.

Dokud kojenec trávil značnou část svého času buď ve stojací kolébce, nebo některé její závěsné období, hrozilo relativně nejmenší riziko, že si sám způsobí nějakou újmu. V případě potřeby ho navíc matka mohla pevně zavinout do plenek a otočit povijanem, což představovalo i určité preventivní opatření, protože dítěti bylo zabráněno prudkým pohybem převrátit kolébkou, nebo z ní nepozorovaně vylézt. Venkovské matky, jejichž výpomoc při zemědělských pracích byla, zejména v době sklizně, nepostradatelná, také mohly takto důkladně ovinuté dítě bez obav vzít s sebou na pole či na zahradu, kde je ukládaly například do jakési improvizované kolébky (tzv. konušky nebo také hejčadla) vytvořené zavěšením velkého šátku či plachty na třínožkovou dřevěnou konstrukci. Žena pak měla při práci miminko nejen neustále na dohled, ale mohla je také v případě potřeby nakojit či pohoupat. Nejmenším dětem tedy nějaký úraz hrozil převážně v případech, kdy byly na chvíli z těsného kokonu osvobozeny nebo když je třeba

¹⁹³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

opatrovník upustil. Další nebezpečí vyvstávalo, pokud s rodiči sdílely lůžko, protože mohly být nešťastnou náhodou zalehnuty. Z toho důvodu církev důrazně doporučovala, aby děti měly raději vlastní místo na spaní. Nicméně mezi našimi zázračnými vyslyšeními žádné případy úrazů u nejmenších kojenců nezaznamenáváme.¹⁹⁴

Jakmile se však dítě začalo učit prvním nejistým krůčkům a vzrostla u něj touha objevovat svět, mohlo dojít k nějaké nehodě mnohem snáze. Protože se s tím však do jisté míry počítalo, nasazovali někteří rodiče batolatům jakési polstrované kloboučky, které jim měly v případě pádu chránit hlavičku. Ve šlechtickém prostředí se také na dětské oděvy u ramen přišívaly tzv. „vodicí pásy“, za které bylo možno dítě při chůzi přidržovat.¹⁹⁵ Přímo v jednom z našich zázračných vyslyšení pak máme doloženo používání jakéhosi dětského jezdítka na kolečkách, do kterého bylo dítě uzavřeno a v němž se hravou formou učilo chodit. Jeden a půl ročnímu Antonínovi, synovi berounského měšťana urozeného pana Eysela z Merlinku, se však tato nevinná zábava málem stala osudnou. Chlapec totiž „*skrze nešťastnou příhodu k schodům kamenným se dostal a z nich i z vozejčkem dolu kotácel*“.¹⁹⁶ Vozítko se při nárazech o jednotlivé stupně a o zed' roztránilo a Antonín zůstal ležet pod schody v bezvědomí. Jeho zoufalí rodiče však v modlitbách prosili o přispění Pannu Marii Hájeckou a on asi po hodině přišel k sobě, aniž by na něm byla patrná jakákoliv tělesná újma.¹⁹⁷

Zdá se, že společným jmenovatelem mnoha nehod u batolat a menších dětí byla i jen chvilková nepozornost či absence dospělého dozoru. Zejména v sociálně slabších rodinách, pokud v jednom domě nebylo více dospělých žen, spočívala péče a dohled nad dětmi po většinu času na bedrech jejich matky. Ta se však kromě toho musela věnovat také zajištění chodu domácnosti a případně i dalším úkolům kolem hospodářství či živnosti. Mnohdy pak jistě byla nucena odběhnout a dítě ponechat na okamžik bez přímého dohledu, nebo je svěřit staršímu, někdy ne právě zodpovědnému, sourozenci. Avšak i v movitějších rodinách, které si mohly k hlídání dětí najmout chůvu, nebo kde se

¹⁹⁴ GRULICH 2000, 55; GRULICH/MATLAS 2009, 13; PILNÁ 2019a, 522; PILNÁ 2019b, 522; PITROVÁ 2009, 65, 67; VAN DÜLMEN 1999, 99; VELKOVÁ 2019a, 240.

¹⁹⁵ PILNÁ 2019a, 524–526.

¹⁹⁶ MAREK 1718, 79–80.

¹⁹⁷ Původní rukopisnou zprávu o případu vyhotovil pro poutní místo r. 1718 berounský děkan Jiří František Procházka de Lauro (její reprodukci lze nalézt ve sborníku *Františkánský klášter v Hájku v literatuře 17. a počátku 18. století*). Ještě téhož roku ji Damascen Marek jen v mírně pozměněném znění zařadil do svého spisu *Vůdce cesty všech pobožně putujících do Hájku svatého* (MAREK 1718, 79–81; SLÁDEK 2000, 12–13).

matka o tento úkol dělila třeba s děvečkou, často plnila tato opatrovnice i další domácí povinnosti. U zvláště neposedných dětí pak stačilo jen na chvílku zaměřit pozornost jinam a k neštěstí nebylo nikdy daleko. Přímo ilustrativním dokladem této skutečnosti je příběh půl druhého roku starého synka pana Nejedlého, bránného pražské Nové brány. Ten totiž „*dle dětinského způsobu, z nepřítomnosti děvečky vyběhl ven na most za bránu, a tam na kraji mostu nejak se obírajíce, s toho mostu dolu spadl*“.¹⁹⁸ Při pádu navíc narazil hlavou přímo do špice mostního pilíře, odrazil se od něj a dopadl o kus dál na zem, kde zůstal bezvládně ležet. Rodiče křikem zburcoval strážný, který celou příhodu zpovzdálí zahlédl. Vyděšená chlapcova matka se hned běžela podívat na místo, kam dítě dopadlo. Ještě v běhu volala o pomoc k Panně Marii Karlovské. Když však synka zvedla do náruče, nebyla s to rozpoznat, zdali je vůbec ještě naživu, a „*tím více a žalostněj k Matce Boží důvěrně vzdychala*“.¹⁹⁹ Po nějaké chvíli se však chlapec počal hýbat a přišel k vědomí. Kromě drobného znamení na čele z celé příhody vyvázl bez zjevného úrazu. Tuto zvláštní milost jeho matka připisovala faktu, že jej nějaký čas před nehodou nechala na Karlově obléct ke cti Panny Marie do svčených šatků, čímž jej vlastně předem zaslíbila její ochraně.²⁰⁰

Za jinými nehodami však stála vyložená neopatrnost a lehkovážnost jejich opatrovníků. V raném novověku bylo totiž hlídání malých dětí často svěřováno mladým děvčatům. Ve venkovském prostředí to mohla být například jen o málo starší sestra dítěte. Avšak i zámožnější měšťané, kteří si mohli k dětem najmout chůvu, měli občas problém zjednat si postarší zkušenou ženu, protože jednotlivé rodiny se o ně doslova přetahovaly, a tak jim zřejmě někdy nezbylo než vzít zavděk méně kvalifikovanou mladší dívkou.²⁰¹ Mnohá děvčata, sama jen napůl dospělá, ale měla v hlavě spoustu jiných starostí než pečlivě a prozíravě dohlížet na svěřené dítě a raději házela očkem po chlapcích. Tak tomu patrně bylo i u jisté pražské chůvy, která, když v domě kladli nový krov, se neváhala jít i s malým dítětem přímo na stavbu podívat. K tomu navíc „*po podlaze na nějakém prkně, které dolu viselo, chůva dítě na rukou držíc svobodně směle se procházela a dítěti spívala*“.²⁰² Dokonce i „*tesaři a tovaryši s ní zahrávali a skotačili*“.²⁰³ Pak se ale prkno i s chůvou a dítětem náhle převážilo a oba spadli z výše

¹⁹⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 500.

¹⁹⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 500.

²⁰⁰ STERNECK 2019b, 216–217; VELKOVÁ 2019a, 239–241.

²⁰¹ K tomu viz STERNECK 2019b, 216–217.

²⁰² LÁBE 1690, kniha 2., kap. 19., § 1.

²⁰³ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 19., § 1.

trící loket dolů. Za nimi se nadto zřítilo také dřevo, kamení a vápno. Stavební materiál je zasypal tak, že všichni přihlížející pochybovali, zda zbývá vůbec nějaká naděje na jejich záchranu. Zděšení rodiče dítěte v zoufalství volali o pomoc k Matce Boží Hájecké. Poté co nechali odklidit sutiny, však k velkému překvapení všech okolostojících vyprostili dítě živé a zdravé. Také lehkomyšlná chůva zázračně vyvázla bez úrazu. Celá rodina se pak vypravila do Hájku na děkovnou pout'.

Mnoho nešťastných příhod bylo rovněž zapříčiněno tím, že prostor domácnosti a její nejbližší okolí nebyly pro bezpečný pohyb malého dítěte dobře zajištěny. Jedním z nejčastějších nedostatků, s nímž se v našich zázračných vyslyšeních setkáváme, bylo, že některé drobné či ostré předměty se důsledně neukládaly mimo dosah dětí.²⁰⁴ Pokud se jich dítě náhodou zmocnilo, mohlo je snadno vdechnout či spolknout a zadusit se jimi. V našem vzorku pramenů mezi polknutými předměty nalézáme například měděný kroužek, cínový prstýnek nebo také dvě grešle. Vůbec nejčastější věcí, kterou děti polykaly, byly různé špendlíky a jehly. Třeba dvouletý synek jisté paní Hubálkové, zatímco ho matka chovala na klíně, v nestřeženém okamžiku popadl na púl prstu dlouhý špendlík. A než mu v tom matka dokázala zabránit, tak si jej strčil do úst a pozřel ho. Krátce na to „*smrtečné mdloby na dítě přišly*“, že „*již více za mrtvé nežli živé [...] držané bylo*“.²⁰⁵ Jeho zoufalá matka, která si nevěděla jiné rady jak je zachránit, s ním v náručí poklekla a prosila o přispění Matku Boží Karlovskou. Její modlitby byly vyslyšeny, protože „*znenadání dítě ten špendlík z hrdla svého vyvrhlo a trápiti se přestalo*“.²⁰⁶

Ještě více zarazující je fakt, že mnohé z těchto nebezpečných předmětů byly dětem dokonce ponechávány přímo na hraní a že opatrovník neprojevil trochu více předvídavosti, co všechno se může stát. Právě z této příčiny došla úhony malá Marie Kateřina, dcerka malostranského tesaře Baltazara Hoffeho.²⁰⁷ Děvčátko totiž sedělo na stole a hrálo si s mosazným kroužkem. Děvečka, která je měla na starosti „*po své práci hledíc nepozorovala, že to děvčátko [...] ten kroužek do huby strčilo*“.²⁰⁸ Teprve po chvíli k němu přistoupila, a protože se domnívala, že spí, chtěla je uložit.

²⁰⁴ Že se mohlo jednat o dobově poměrně rozšířený problém dávají tušit také některá doporučení Jana Amose Komenského ve spise *Informatorium školy mateřské*, kde mimo jiné radí rodičům nejmenších dětí, aby na jejich bezpečnost pečlivě dbali a ostré předměty nenechávali vůbec v jejich dosahu (BLECHOVÁ 2019, 49).

²⁰⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 299.

²⁰⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 299.

²⁰⁷ Není zcela jisté, jak byla v době události stará. Ve zprávě o zázraku lze totiž nalézt dva odlišné údaje (púl roku a púl druhého roku).

²⁰⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 471.

Najednou si však povšimla, že je podezřele bezvládné a zmodralé a také že kroužek je pryč. Na to ztropila po domě poplach a pokoušela se napůl spolknutý předmět z úst dítěte prsty vytáhnout. Podařilo se jí ho ale jen tím hlouběji zasunout do krku, až se dítěti z úst vyřinula krev. Na místo přiběhli rodiče a otec děvčátka se snažil kroužek vyjmout pomocí háčku zhotoveného z drátku. Tím mu však krk jen ještě více poškrábal. Děvčátko bylo již zcela udušené, když poslali pro felčara. Ale ani jeho nástroje a oleje nedokázaly kroužek odstranit. Bezradní rodiče i se všemi domácími klesli na kolena, modlili se litanie k Panně Marii a dcerku jí poroucheli pod ochranu. Po nějaké chvíli *„dítě ležící na stole, které jako mrtvé děvče držela, z rukou jejich se znenadale a silně vymeklo a hubou k zemi obrátilo, na to zakašlalo a ten mosaznej kroužek jest celej krvavej vykašlalo a vyplivlo“*.²⁰⁹ K nesmírné radosti rodičů a jistě i děvččky se pak probralo a z celé příhody vyšlo bez trvalých následků.

Jiná neopatrná chůva, sloužící u měšťanské rodiny z Nového Města pražského, zase ponechala ročního chlapce sedět na stole, kde se probíral syrovým hráškem a hrál si s ním. Sice se jím naštěstí nezačal dusit, zato si jedno zrno zatlačil tak hluboko do nosíku, že je pak nemohl vyndat. Teprve když začal hlasitě plakat a ukazovat si k obličejí, chůvě došlo, že se něco přihodilo. A tak *„co by dítěti bylo se dívala, vidíce hrách v nosejčku jej dobytí ven chtěla, však ale nikoliv nemohla“*.²¹⁰ Protože navíc *„bojice se křiku pána a paní nevěděla sobě jak pomoci, v ouskostech velikejch postavená byla“*.²¹¹ Ve strachu tedy dítě zaslíbila Matce Boží Karlovské. A skutečně nato se hrášek sám od sebe uvolnil a vypadl ven. Vděčná chůva, která tak nejspíše unikla velkým nepříjemnostem, se při nejbližší vhodné příležitosti vypravila na Karlov, kde za obdržené dobrodiní náležitě poděkovala a nechala odsloužit mši.

Obzvláště v městském prostředí pak malým dětem hrozilo jedno velké nebezpečí, a to pád z pavlače nebo balkónu. Zřejmě se jednalo o poměrně časté neštěstí, protože na Karlově máme zaznamenáno hned několik takových případů. Mnohé pavlače zřejmě měly příliš velké rozestupy mezi jednotlivými sloupky zábradlí, kterými mohlo malé dítě snadno propadnout, jako se to stalo čtyřleté Anně Barboře Carolusové. Ta se takto zřítíla z nejvyšší pavlače ve výši třinácti loket v domě U Tří korun na pražském Uhelném trhu. Ke své smůle dopadla hlavou přímo na dláždění dvora mezi

²⁰⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 471.

²¹⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 526.

²¹¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 526.

povozy. Při prudkém nárazu si poranila pravou část tváře a na pravé oko pak po několik dní vůbec neviděla. Její prarodiče ji však zaslíbili na Karlov a děvčátko se v krátké době z úrazu zotavilo.²¹² S dvouletou Barborou Mixovou z novoměstského Podskalí, když vyšla ze světnice na pavlač, se zase sloupek zábradlí vylomil, protože byl již shnilý. Z výšky dobrých sedmi loket pak spadla rovnou naznak do zahrady a při dopadu hlasitě vykřikla. Její vystrašená matka vyběhla ven na pavlač, a protože se domnívala, že se dcerka musela dozajista zabít, volala o smilování k Panně Marii Karlovské. Když ale seběhla dolů, Barbora na ni volala: „*Mamičko mně nic není*“.²¹³ A skutečně matka na ní žádnou újmu neshledala. Záchranu dcerky před smrtí nebo alespoň vážným úrazem přičítala obzvláštnímu orodování Panny Marie, které byla zaslíbena již v době, kdy ji nosila pod srdcem.

Nebezpečí pro menší dítky představovaly též různé zahradní vodní nádrže, kádě či strouhy, nebo i studny. Mnohé z nich patrně nebyly nijak speciálně ohrazeny anebo překryty mříží, aby do nich dítě nemohlo spadnout a utopit se. Ukázkovým dokladem této skutečnosti je příběh tříletého Vojtěcha Adamce. Chlapce nechala jeho babička Kateřina Beznovská, která ho měla za nepřítomnosti rodičů na starosti, pobíhat po zahradě u Palmovského domu na Novém Městě pražském. V zahradě bylo rozmístěno několik kádí plných vody, přičemž z té nejvýše položené voda postupně stékala až k té nejnižší zapaštěné do země. Právě u poslední kádě se Vojtěch zastavil a „*s vodou se šplíchal, ji do žbánečku nabíral, zase vylejval a hrál*“.²¹⁴ Jeho babička, nic zlého netuše, od něj na okamžik odešla. Ve chvíli však dítě po hlavě přepadlo přes okraj nádrže do vody a zůstalo za něj viset vzhůru nohama. Když se babička asi po čtvrt hodince na zahradu vrátila, našla ke svému zděšení vnuka ve vodě celého zčernalého. Když se jí ho podařilo vytáhnout, nejevil sebemenší známky života a ani nedýchal. V zoufalství si jej položila do klína a volala o jeho záchranu k Panně Marii na Karlov. Poměrně podrobně jsou ve zprávě o zázraku popsány její oživovací pokusy, kdy uvolnění dýchacích cest kupodivu přišlo na řadu až jako poslední možnost. Babička totiž „*ač zahřívala, objímala, přece studené tuhé dítě bylo*“.²¹⁵ Teprve po notné chvíli „*přišlo jí na mysl, aby mu do úst prst strčila, hubičku otevřela, což ztěžka učiniti*

²¹² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 356.

²¹³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 731.

²¹⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 724.

²¹⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 724.

mohla, neb měl zařaty ústa“.²¹⁶ Sice ho při tom, jak musela použít sílu, škrábla do krve, ale Vojtěch poté „*počal odyhati a plakati a [...] zase k sobě přišel*“.²¹⁷ Můžeme se jen domnívat, že rodiče po návratu domů babičku za její neopatrnost příliš nepochválili. Nicméně Vojtěchův otec, pln vděčností k Bohu a Panně Marii za synovu záchranu, sepsal o události pro karlovske augustiniany podrobnou zprávu. Nechal také na poutním místě sloužit mši a věnoval jakousi „oběť malovanou“.

Neopatrní ale nebyli jen dospělí. Sotva se totiž potomek osamostatnil do té míry, že jej bylo možno ponechat delší čas bez přímého dohledu či jej poslat hrát si ven s vrstevníky, vyvstaly nové rizikové situace. Děti občas z nerozumu vyvedly nějaké čtveráctví, které buď pro ně samé, nebo pro jejich kamarády špatně skončilo. Na tom se ostatně do dnešní doby příliš mnoho nezměnilo. V našich zázračných vyslyšeních nalézáme takových případů hned několik. Aktérem jednoho z nich byl šestiletý Antonín, syn litomyšlského měšťana Václava Hoffmana a jeho ženy Magdalény. Ten si totiž „*po poledních na rynku blíž nové statuae, kteráž se tenkrát dostavovala, hral z zoufalýma tovaryši, kteří na něj házejíce nehašené vápno tolik jemu do obou očí vápna naházeli, až jej lazebník vybíratí musel*“.²¹⁸ Chlapec přesto na obě oči oslepl a vápno ještě k tomu „*vnitř počalo masso žrát, červené vystupovalo z očí*“.²¹⁹ Lazebník se mu sice snažil všelijak ulevit od bolesti, ale marně. Rodiče tedy nechali za Antonína sloužit v Litomyšli dvě mše a poté se jeho otec s dědečkem vypravili na pouť k chrudimskému Salvátoru. Sotva však prý ušli asi čtvrt míle cesty, Antonín, který mezitím ležel v péči babičky, náhle prohlédl a také jeho bolesti polevily, až nakonec viděl stejně dobře jako před úrazem. Ze stručného popisu okolností, za nichž k jeho zranění došlo, se můžeme pouze dohadovat, co za onou dětskou „hrou“ doopravdy stálo. Zda se jednalo toliko o hloupý nápad a nevědomost, co se může přihodit, nebo zda šlo o vyvrcholení nějaké dětské rozepře. Nedožíváme se ani, jak případně Antonínova rodina celou záležitost řešila s rodiči ostatních dětí a zda jeho zázračné uzdravení posléze vztahy urovnalo.

Podobně dramaticky skončila zábava i pro Jiřího Františka Pavlovského, pozdějšího kněze. Mladý Jiří totiž, „*když ještě v Holomouci studoval, z svým tovaryšem spolu*

²¹⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 724.

²¹⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 724.

²¹⁸ PETRŽILKA 1735, 56.

²¹⁹ PETRŽILKA 1735, 56.

na míč hráli“.²²⁰ Jeho společník však „místo míče jednu tvrdou hrušku do jeho oka hodil, které hnedky ze svého místa vyskočilo a na tváři viset zůstalo“.²²¹ Jiří v hrůze a bolesti „poroučel jest [...] své oko do rukouch Marie Panny“.²²² Jeden pohotový spolužák mu však přispěchal na pomoc a „(nepochybně z vnuknutí Božského) [...] jemu to oko na své místo vtlačil a z bílkem z vejce spěšně namazal“.²²³ Celá příhoda měla šťastný konec, protože Jiří „za sedm dní dokonalej zrak dosáhl“.²²⁴ Později pak, aby prokázal svou vděčnost Panně Marii za přímluvu, o celé události sepsal zprávu a nechal v poutním chrámu na Svatém Kopečku u Olomouce zavěsit malovanou votivní tabulku.

Pokud bychom se však domnívali, že raně novověká děvčata si počínala při hře vždy rozvážně a rozumněji než chlapci, jsme zřejmě na omylu. Následující poněkud úsměvný příběh se totiž odehrál v dívčím vzdělávacím ústavu pražských voršilek, jehož začkami byly především dívky z aristokratických a majetných měšťanských rodin.²²⁵ Jeho hlavní aktérka devítiletá Alžběta Bulová k voršilkám docházela z domova „na školní cvičení a k ctnostnému pobožnému vedení“.²²⁶ Jednou si se spolužačkami hrála s jaderky svatojánského chleba, jež kteréśi z děvčat přineslo. Kamarádka Alžbětu „z nejaké svývolné zoufalosti“ přesvědčila, aby si jedno jaderko zasunula do ucha, což Alžběta hned „všetečně učinila“.²²⁷ Jenže poté se jí ho nedařilo vyjmout. Kamarádka se jí sice snažila pomoci, ale tím jen jaderko zatlačila hlouběji. Protože se ale dívky obávaly, že by byly od dohlížející sestry voršilky za svou pošetilost náležitě vytrehány, raději o celé záležitosti pomlčely. Druhého dne však Alžbětu ucho pobolívало a postěžovala si na to matce, která jí sice ucho prohlédla, protože však jaderko bylo již příliš hluboko, nic v něm neviděla. Paní Bulová tedy dceru doprovodila do školy a požádala voršilku Marii Xaverii o rozmluvu. Ta jí přislíbila, že vše mezi děvčaty prošetří. A skutečně je posléze přiměla povědět jí celou pravdu. Marie Xaverie také Alžbětě ucho „vizitýrovala a jehlou čepící opatrně v uchu skoumala“, až „jádro daleko v uchu zastrčené merkovala“.²²⁸ Paní Bulové pak doporučila, aby děvče odvedla k barvíři. Ale ani on se všemi svými nástroji

²²⁰ WANCKE 1732, 82.

²²¹ WANCKE 1732, 82–83.

²²² WANCKE 1732, 83.

²²³ WANCKE 1732, 83.

²²⁴ WANCKE 1732, 83.

²²⁵ K voršilským vzdělávacím ústavům např. HOLÝ 2019, 321; SOCHOROVÁ 2003; STERNECK/HOLÝ 2019, 348.

²²⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 514.

²²⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 514.

²²⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 514.

a léčivými přípravky nedokázal jádérko z ucha odstranit. Alžbětu bolesti trápily po čtyři dny a její rodiče naplnily velké obavy, aby nakonec nepřišla o sluch docela. Proto ji matka přivedla s sebou na Karlov, kde ji při mši horlivě poroučela pod ochranu Panně Marii. Na zpáteční cestě ji pak poslala napřed, protože sama potřebovala ještě cosi objednat pro domácnost. Když Alžběta dorazila domů, všichni domácí se jí vyptávali, jak pochodila a nahlíželi jí do ucha. Vtom náhle spatřili jádérko vyčnívat ven, až nakonec samo od sebe vypadlo. Rozradostněná dívka pak běžela matce v ústřety a novinu jí oznámila. Hned na druhý den se tedy paní Bulová opět vypravila na Karlov, kde o celé události informovala sakristiána. Na jeho žádost pak s manželem sestavili pro poutní místo obsáhlou zprávu, kterou svými pečeti a podpisy stvrdila také řada svědků. K ní přiložili i krátká písemná vyjádření sestry Marie Xaverie a barvíře, který Alžbětu ošetřoval.

K řadě událostí však došlo prostě nešťastnou náhodou a sotva jim někdo mohl předejít. Tak tomu bylo například u šestileté Zuzany, dcery Jana Vlacha a jeho manželky Anny ze Starého Města pražského. Dívka se zrovna chystala sejít ze schodů, když jeden z nich proslápla. Spadla z výše celých osmnácti stupňů a při pádu udělala tři kotrmelce. Zuzanin pád zahlédla její matka a „*nic jiného nemyslila, než že zabita jest*“.²²⁹ Proto vzkřikla o pomoc k Bohorodičce na Karlov. Když však k dceři přiběhla, spatřila, že je nejen naživu, ale i nezraněná. Spolu s manželem pak věnovali na paměť události votivní tabulku s vyobrazením pádu a také dali před obrazem Panny Marie Karlovské sloužit mši.

Již v některých dříve uvedených případech jsme si mohli povšimnout, že prostředky první pomoci, jež se obvykle v domácnosti naskýtal, byly mnohdy velmi omezené a improvizované. Situace byla o to horší, pokud dítě utřžilo při nehodě otevřené krvácející rány. Protože dobovými prostředky nemohly být nikdy dokonale dezinfikovány a ani obvazový materiál nebyl právě sterilní, vždy hrozilo velké riziko zánětu. Pokud navíc k úrazu došlo mimo domov, bylo zpravidla vhodných prostředků k ošetření úrazu ještě méně. Navíc rodiče a další zúčastnění, když se vlivem událostí ocitli pod velkým psychickým tlakem, často ze zcela pochopitelných důvodů jednali velmi emotivně. Jak naznačují některé úryvky z našich pramenů, někdy si v prvotním šoku ani nebyli jisti, jak utržená zranění vůbec ošetřit. Než se k dítěti dostal zkušený ranhojič nebo lékař, pokud vůbec, mohlo být již pozdě. Jistě si tedy dokážeme představit, jak velké štěstí měl

²²⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 528.

pětiletý Jan Kolnický z následujícího zázračného vyslyšení. Chlapec se totiž zranil, když byl zrovna s rodiči v době vinobraní na vinici. Tam ho zřejmě nechali volně si hrát, zatímco vyřizovali své záležitosti. Jan jim odběhl z dohledu, zmocnil se kdesi velkého ostrého nože a vzápětí na něj upadl. Jeho špici si vrazil do pravého očního víčka tak prudce, až si oko vyloupl. To mu pak zůstalo viset z důlku. Teprve po delší chvíli rodiče přišli na místo neštěstí a v nastalém zmatku „*starost měli, jak by tu krev mocně z raněného voka tekoucí zastaviti mohli*“.²³⁰ Protože si nevěděli jiné rady, složili slib k Panně Marii. Na to prý hned krvácení ustalo. Zato „*voko však jak věci ořech vlaský vybodené předce na líci viselo*“.²³¹ Rodiče tedy poprosili jistého Jana Hrubeše, který byl na vinici také přítomen, zda by jim neporadil, jak oko vrátit zpět do důlku. Hrubeš odpověděl, že kdyby byli měli hned po ruce „*k rospuštění ve vodě kus kamence*“,²³² že by chtěl zatím nějakým flastrem přispěti“.²³³ Na to „*z jisté své potřeby*“ sáhl do kapsy a k svému velkému překvapení tam našel i kus kamence.²³⁴ Velmi se tomu divil, protože v šatech, které měl právě na sobě, prý nikdy žádný nenosíval a také žádný již dlouho neměl v ruce. Nevěděl ani, jak jinak se mu tam mohl dostat. Proto později přesvědčeně prohlásil, že se jednalo o zvláštní Boží milosrdenství. Poté tedy rozpustili kamenec ve vodě a smočili v ní šátek, kterým se chystali vydloubnuté oko vsunout zpět do důlku. K velkému úžasu zúčastněných však prý mezitím „*samo od sebe na místo své přirozené dokonale se navrátilo tak, že žádný při tom otok nebyl spatřen*“.²³⁵ Pouze „*ta rána tak široká jak nůž široký byl, zůstala*“.²³⁶ Dítě prý ihned potom tak tvrdě usnulo, že když „*lazebník přišel a okolo rány té klapky svými instrumenty se occupíroval*“, ani se neprobudilo.²³⁷ Spalo až do druhého dne, kdy pak „*s jinými sobě podobnými po vinici sem i tam běhající jako někdy předtím veselo bylo*“.²³⁸ Lazebník pak

²³⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³² Kamenec je triviální označení zejména pro krystalický síran hlinitodraselný. V lékařství se používá mimo jiné jako hemostatikum nebo jako adstringenční prostředek.

<http://lekarske.slovníky.cz/pojem/kamenec>, vyhledáno 19. 4. 2020;

Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.14, citován stav ze dne 19. 4. 2020).

²³³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²³⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

*„ránu a červenost voka [...] náležitě shojil, a tak k dokonalému zdraví v krátkym čase s pomocí Boží přivedl, jako by nikdy raněno nebylo“.*²³⁹

Rekonvalescence některých nejzávažnějších úrazů však mohla být u dětí a mladých lidí, i přes obecně lepší regenerační schopnosti jejich organismu, daleko časově náročnější. Lékaři a ranhojiči často přes veškeré vynaložené úsilí nebyli s to pacientovi účinněji pomoci. Tak byl jistý mládenec František Richter následkem poranění, jež mu svými kopyty způsobil kůň, upoután na lože dlouhých šest let. Jeho otec sice na léčbu vydal přes sto zlatých, ale nebylo to nic platné. Jakmile však František složil slib, že vykoná pouť na Svatý Kopeček, kde se vyzpovídá a přistoupí k přijímání, *„počala se ta sedlá a zastaralá krev obměkčovati a skrze neobyčejnej průchod ven vycházeti, odkud z cela uzdraven byl“.*²⁴⁰

Závěrem můžeme konstatovat, že v případech dětských zranění docházelo k zázračným vyléčením jejich následků převážně „na dálku“. Podle dobového přesvědčení totiž, pokud dítěti hrozilo akutní nebezpečí, většinou dostačovalo pouze zvolat o pomoc k příslušnému nebeskému orodovníku anebo orodovnici, či na ně i jen v duchu pomyslet. Nezřídka se také setkáváme s přesvědčením rodičů a ostatních blízkých, že dítě bylo od jisté smrti nebo vážnějšího úrazu uchráněno prostě proto, že bylo vlastně již předem například Panně Marii zaslíbeno. To se mohlo udát většinou jedním z několika následujících způsobů. Buď se matka, když teprve potomka čekala, často obracela v modlitbách k Bohorodičce a prosila jejím prostřednictvím Boha o šťastný příchod dítěte na svět a o jeho další zdárný vývoj. Nebo jí také mohla dítě poručit do opatrovnictví někdy později, třeba při „běžné“ návštěvě poutního chrámu. Na Karlově rovněž nacházíme v hojném počtu zmínky, že dítě bylo svěřeno ochraně Panny Marie při obřadu oblékání modrých svěcených šatů k její poctě. Zdá se, že konkrétnější slib svatému přímluvci býval při náhlých nehodách skládán jen v případech, kdy na to bylo více času, například než se dítě probralo k vědomí. Na rozdíl od některých zázračných uzdravení z nemoci, jak jsme to rozebírali v předchozí kapitole, se u úrazů takřka nesetkáváme s tím, že by se pacient musel kvůli svému zotavení na poutní místo předem osobně dostavit. Ostatně vzhledem k jeho mnohdy poměrně vážnému stavu by to ani nebylo dost dobře možné. Spíš jen výjimečně někdo z rodiny za zraněné dítě vykonal zástupnou prosebnou pouť. Nepochybně to souviselo

²³⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 298.

²⁴⁰ WANCKE 1732, 149–150.

i s tím, že zranění narušilo běžný chod domácnosti, kdy bylo kromě běžných úkolů najednou potřeba zajistit ještě i ošetřování dítěte. K náležitému díkůvzdání a uskutečnění děkovné pouti tak zpravidla došlo až po jeho plném uzdravení.

Poněvadž škála dětských nehod, s nimiž jsme na našich poutních místech setkali, byla nesmírně rozsáhlá, mohli jsme v předchozím výkladu podrobněji zmínit jen nepatrnou část z nich. Pokud bychom ale chtěli vysledovat jejich obecnou typologii, lze říci, že vůbec nejčastěji se vyskytovaly různé pády z výšek. Těch jsme zaznamenali nejvíce v městském prostředí, což pochopitelně do jisté míry souviselo se specifiky zdejších domovních prostor, v nichž se děti pohybovaly (vysoké pavlače a balkóny, strmá schodiště...). O něco méně časté pak byly pády menších dětí z nižších poloh a jejich následné poranění či zhmoždění (v rámci místnosti, po pádu ze stolu...). Dalším častým neštěstím, s nímž se setkáváme, bylo tonutí dítěte po pádu do vody, které celkem shodně ohrožovalo jak děti venkovské, tak i městské (zahradní nádrže a strouhy, studny, mlýnské náhony, řeky...). Poměrně frekventované byly i nehody zaviněné koňmi a jinými domácími zvířaty. Jednalo se o různé příhody, kdy například splašení koně dítě div nepřejeli nebo kdy se nekontrolovatelně se řítící povoz s dítětem málem převrhl. Starším dětem, které se zvířaty přicházely častěji do styku v rámci čelední služby či během výpomoci v rodinném hospodářství, zase hrozilo pokopání či pošlapání. Setkali jsme se ale třeba i s napadením dítěte psy. Poměrně početná byla i polknutí různých nebezpečných předmětů, jež byla typická zejména u malých dětí. V menším míře jsme pak zaznamenali případy zavalení a uhození těžkými předměty nebo také různá pobodání a pořezání.

6. „...dítě z dětinského obyčeje majíce tento mosazný kroužek na stole sedíc s ním hrálo...“²⁴¹ aneb Stríčky z dětské (ne)každodennosti

Zázračná vyslyšení představují k dějinám dětství unikátní pramen i z toho důvodu, že nám tu a tam umožňují letmo nahlédnout do různých zákoutí dobové každodennosti. Jak si čtenář jistě vzpomíná, že řadu zajímavých poznatků jsme dokázali vylézt například z případů dětských nehod a úrazů. Dozvěděli jsme se, jak mohly děti trávit svůj čas vyhrazený zábavě a s jakými hračkami si hrály. Seznámili jsme se také s jejich

²⁴¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 471.

opatrovníky, kteří na ně, někdy ne právě svědomitě, dohlíželi. A shledali jsme rovněž, že prostor domácnosti a jejího nejbližšího okolí nebyl pro bezpečný pohyb malých dětí občas dobře zajištěn. Kromě toho jsme dostali dokonce příležitost na okamžik navštívit i školní prostředí. Avšak další drobné střípky informací k rozmanitým oblastem všednodenního života můžeme zachytit i v mnoha jiných typech zázračných vyslyšení. Pro ilustraci uvedme nejprve několik příběhů, jež pojí motiv rodinného stolování.

Když zasedneme k jídlu s rodinou krejčího Wolfa Grynesa z horního městečka Krásna, staneme se vzápětí svědky poměrně dramatické domácí scény. Grynesův tříletý synek Wolfgang totiž „náhodou dopadl nůž, jež matce z ruky sobě vzíti nedal. Když pak otec mocí vydřel mu jej z ruky, tak se to dítě rozzlobilo proto, že na tom místě přišla na ně padoucí nemoc a je potom začasté trápila“.²⁴² Rodiče však Wolfganga zaslíbili Panně Marii Chlumské a od té doby jej prý záchvaty přestaly sužovat. Popsané okolnosti nás ale mohou vést též k úvaze, byť samozřejmě čistě teoretické, zda se skutečně jednalo o počáteční projevy padoucnice. Možná jsme se stali spíš svědky něčeho, s čím se musejí rodiče při výchově dětí určitého věku vypořádávat dodnes a co by dětský psycholog označil jako období tzv. batolecího vzdoru neboli negativismu.

Taktéž obyčejné rodinné stolování paní Kateřiny Holybové ze Zderazu o posledním masopustním úterý roku 1730 vzalo rychlý konec. Žena o tom později vypověděla: „Když sem za stolem s mejma dětmi seděla a maso jedla, tehda tenkrát nenadále viděla jsem, že by moje dítě jménem Andrés od stolu na zem padalo, a domnívajíce se, že by to moje dítě v hrsti nůž mělo, aby snad na ten nůž nepadlo, v tom když na zem padalo, uchopila sem jej a z toho strachu nevím, jestli sem tenkrát buď kost, anebo nákej špendlík v hubě měla, jsem pozděla“.²⁴³ Předmět se Kateřině v hrdle vzpříčil a působil jí tak obrovské bolesti, že nedokázala polknout žádný pokrm ani nápoj. Když byla nakonec nucena ulehnout na lože, začaly se jí zmocňovat obavy, že snad zemře. Ve svém zoufalství se však modlila k Matce Boží a učinila slib, že pokud se jí dostane pomoci, vykoná o každé nadcházející postní neděli pout' na Karlov. Také svým dětem uložila, aby za ni denně odříkaly prosebnou modlitbu k Panně Marii. Po složení slibu se jí začalo postupně dařit lépe a lépe, až asi pět dní po příhodě seznala, že se cítí zcela zdráva. Bez meškání se tedy vypravila vykonat slíbenou pobožnost.

²⁴² HVĚZDA RANNÍ 1678, 137.

²⁴³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 708.

V poslední ukázce nezasedneme s dětmi k jídlu doma, ale přímo na poutním místě. O svatodušních svátcích roku 1645 se totiž vdova po chebském měšťanu Janu Reinelovi rozhodla vykonat pout' na Chlum sv. Máří, aby si zde vyprosila uzdravení svých dvou chromých synků – Jana a Davida. Na pomoc si přibrala ještě děvečku a spolu děti na zádech donesly až na poutní místo. V kostele za ně obětovaly několik svíček a zúčastnily se bohoslužby. Poté se paní Reinelová „*vně se s nimi v zahradě pod stromem posadila, aby se trochu pokrmem občerstvili*“.²⁴⁴ Jenže pak „*Jan, syn její starší, když se ona nejméně nadá, povstane na své nohy a odejde o ní dosti daleko hlouběji do zahrady. V tom pohřešivši dítě matka ohlédla se a spatřila s velikým podivením i radostí, že podlé žádosti jejího srdce ono již chodí*“.²⁴⁵ Také mladší hoch byl později z ochrnutí zázračně vyléčen.

Pokud bychom však chtěli zjistit, co konkrétně mívaly děti na jídelníčku, naše prameny nám k tomu obvykle mnoho nepovědí. U výše zmíněné rodiny Holybových se tak sice dozvídáme, že si pochutnávala na jakémisi masitém pokrmu, avšak zápis již podrobněji nspecifikuje, o jaký druh masa se jednalo. O něco konkrétnější informaci nacházíme v záznamu o zázračném uzdravení dvouletého synka Alžběty Kašparové z těžké úplavice a psotníku. Ten totiž poté, co ho matka přinesla domů z děkovné pouti, k její velké radosti snědl dvě vajíčka.²⁴⁶ Snad i svatojánský chléb (resp. jeho lusky), jehož jádérko si zastrčila do ucha malá Alžběta Bulová, mohl být původně určen k svačině nebo jako dětská pochoutka.²⁴⁷

Velmi zajímavý v souvislosti s dětským stravováním je následující příběh z poutního tisku *Jiskra slávy svatoprokopské*. Nenalzáme ho sice přímo v oddílu věnovaném zázrakům, ale v kapitole o sázavských studánkách. Roku 1680 prý jisté místní šafářce umíralo asi šestileté dítě. A „*to pacholátko před smrtí svou ustavičně žádalo vody ze studánky svatého Prokopa pít, píva žádným způsobem nechtělo užívat*“.²⁴⁸ Když mu však žádanou vodu přinesli, náhle se v ní, ač byla předtím křišťálově čistá, objevil kal. Zakalení vody bylo posléze vyloženo jako chmurná předzvěst brzké smrti dítěte. Pro nás je ale stěžejní informace, že i takto malému dítěti bylo podáváno pivo. Text bohužel podrobněji nerozvádí, zda je dítě dostávalo běžně nebo pouze v době

²⁴⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 118.

²⁴⁵ HVĚZDA RANNÍ 1678, 118.

²⁴⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 325.

²⁴⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 514.

²⁴⁸ JISKRA SLÁVY SVATOPROKOPSKÉ 1699, 185.

nemoci „na posilněnou“ nebo aby se mu lépe spalo. Nalévání piva dětem máme však doloženo již od středověku, kdy jim byl patrně speciálně určen některý jeho méně silný druh. V raném novověku pak v mnohých oblastech lidové vrstvy pily pivo daleko více než vodu či mléko. Snad tato skutečnost vycházela i z určité hygienické nutnosti, kdy pivo, které prošlo varem, bylo, zvláště v letním období, méně zdravotně závadné než nijak neupravená studniční voda. Je však rovněž možné, že dítěti nebylo pivo předkládáno pouze jako nápoj, ale třeba i ve formě dobově velmi oblíbených pivních polévek.²⁴⁹

Protože však, jak praví známá česká přísloví, „bez práce nejsou koláče“ a „pečení holubi do úst sami nelétají“, musely raně novověké venkovské i městské děti z chudých či nižších středních vrstev přispívat svou troškou k těžce vydobývanému rodinnému živobytí. Proto další okruh každodennosti, o němž občas v našich zázračných vyslyšeních nacházíme drobnější zmínky, tvořil svět pracovních povinností dětí a dospívající mládeže. Do pracovního procesu mohl být potomek postupně zapojován již od poměrně útlého věku. Podle svých sil a schopností tak přispíval nejen k chodu domácnosti, ale zároveň si osvojoval i tolik potřebné praktické dovednosti. Menší děti byly k ruce hlavně matce nebo třeba starší svobodné sestře a pod jejich vedením vykonávaly jednoduché domácí činnosti. Pomáhaly jí s hlídáním mladších sourozenců, s úklidem či vařením, sbíraly pro ni kletí na otop nebo se učily zahradničení. Zejména ve venkovském prostředí pak mívaly na starosti i drobné domácí zvířectvo, které krmily a vodily na pastvu. Jak rostly a sílily, úkolů jim pozvolna přibývalo. Od určitého věku pak bývaly jiné práce svěřovány děvčatům a jiné zase chlapcům. Rozdělení jejich pracovních rolí tak začalo kopírovat svět dospělých. Městské i venkovské dívky se pod dohledem matky učily zejména vedení domácnosti, zpracování potravin a potřebným ručním pracím. Pokud měla rodina vlastní hospodářství mohly vypomáhat také při lehčích polních pracích nebo třeba při dojení. Chlapci pak trávili daleko více času s otcem nebo starším bratrem a snažili se naučit základům hospodaření nebo zákonitostem rodinné živnosti či řemesla. Další pracovní zařazení starších dětí bylo povětšinou závislé na sociálním postavení jejich rodiny, způsobu její obživy a možnostech jejich domovského prostředí. Zvláště chudé venkovské rodiny, které nedisponovaly vlastním hospodářstvím, posílaly své potomky poměrně záhy (někdy

²⁴⁹ Viz DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2019a, 256–257; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2019b, 260 ; VAN DÜLMEN 1999, 73.

už od 12 let) do čelední služby na některý statek. Děti tak své rodině jednak ulehčily, protože měly u svého zaměstnavatele obvykle zajištěnou stravu, ubytování a podle svého věku i drobný výdělek. Zároveň se však naučily i mnoha dalším užitečným dovednostem, které jim v budoucnu mohly přijít velmi vhod. Avšak i děti pocházející z majetných selských rodin někdy nastupovaly do služby, ale často jen krátkodobě spíše „na zkušenou“ než z existenční nutnosti. Ale i v případě, že zůstaly doma, se tak či onak musely podílet na spravování rodinného hospodářství. Měštští chlapi zase často nastoupili do učení k některému řemeslnickému mistru buď v domovském, nebo i v jiném vzdálenějším městě. Mladé dívky z chudších měšťských rodin pak nejednou nacházely uplatnění jako děvečky a služebné. Avšak v pestřejším měšťském prostředí se mnohdy nabízela i řada jiných profesních uplatnění.²⁵⁰

Že občas při plnění pracovních povinností nebyla nouze o různé nebezpečné nehody, ukazuje následující příběh bratří Klímových pocházejících z Podolí pod Vyšehradskou skálou a poddaných vršovického statku. Starší z nich sedmadvacetiletý Josef byl totiž rybářem. Roku 1721 byl požádán malostranskými pány, aby jim pomohl v místech mezi novoměstským a malostranským jezem při rybolovu. Na loďce s ním jako pomocník vyplul i jeho malý bratr František a ještě jistý Jiří Karel. Celá akce však pro všechny tři málem skončila tragicky. Josef Klíma o tom později před notářem vypověděl: „[...] když jsme k Jalovému žlabu k Malé Straně připlouli, že ta loď skrze tíž sítí, které v ní byly, mezitím velkým vlnobitím, které v tom místě jest, se zastavila, a ji [loďku?], na kterej jsme my byli překotila a dnem nahoru obrátila“.²⁵¹ Jiřímu se podařilo na dno převrácené loďky vyškrábat a s pomocí sochoru pak také k sobě po chvíli vytáhl malého Františka. Josef však takové štěstí neměl. Z loďky totiž vypadl ve směru k malostranským mlýnům a prudká voda ho unášela rovnou pod jejich kola. Soukenné šaty, jež měl na sobě, navíc nasákly vodou, ztěžkly a stahovaly jej pod hladinu. Když byl již napůl utopený, náhle se rozvzpomněl na Pannu Marii Karlovskou, jejíž zázračný obraz vždy choval ve zvláštní úctě, protože byl na Karlově již dlouhá léta členem literátského kůru. V zoufalství ji němě v duchu prosil o pomoc. Jiří sedící na převrácené loďce mezitím začal propátrávat vodu sochořem a při tom zavadil o Josefovou ruku. Josef dotek ucítil a tím vroucněji vzýval Pannu Marii. V té chvíli jej prý vodní proud náhle vynesl

²⁵⁰ ČECHURA 2019b, 357; STERNECK 2019c, 332; STERNECK 2019d, 332–334; STERNECK 2019e, 334–338; STERNECK/HOLÝ 2019, 346; VAN DÜLMEN 1999, 110–115; VELKOVÁ/ČECHURA 2019a, 357; VELKOVÁ/ČECHURA 2019b, 358–361.

²⁵¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 640.

na hladinu a on vzkřikl: „*Rodičko Boží Karlovská, neopouštěj mě*“.²⁵² Jiří ho spatřil, podal mu sochor a s jeho pomocí jej dotáhl ke břehu. Zachráněný pak nemeškal a brzy po příhodě vykonal na Karlov děkovnou pout', kde na památku obětoval malovanou votivní tabulku.

Asi nejpodrobněji máme zachycenu pracovní historii u Kateřiny Zihlové. Ta se jako sedmadvacetiletá dostavila k notáři Lochovskému, aby před ním vypovídala o milostech, jež postupně obdržela na přímluvu Bohorodičky Karlovské. Kateřina se narodila na Zbraslavi, ale mnoho let žila v Praze. V době výpovědi bydlela u své matky na Novém Městě. Své vyprávění zahájila líčením událostí z raného dětství, poněvadž právě ony do značné míry ovlivnily její pozdější pracovní život. Sama si je sice nevybavovala, ale dobře je znala z matčina vyprávění. Jako malé se jí totiž na noze vytvořila růže,²⁵³ ale její matka se nejprve mylně domnívala, že má nohu jen vymknutou. Proto na radu některých lidí zjednala jakéhosi zbraslavského rybáře, aby jí končetinu napravil. Muž si však počínal tak nešťastně, že Kateřině nohu zlomil a ta na ni po delší čas ošklivě kulhala. Okolo dvanáctého či třináctého roku ale dívka hodně vyrostla a její kulhání se takřka vytratilo. Po nějaké době pak nastoupila do služby k novoměstskému řezníkovi panu Tlachovi. O svém tamním působení Kateřina ve výpovědi uvedla: „[...] *tam když jsem byla, přitrefilo se, že skrze nějakou velkou svini zlou, která se bítí nedala, když na mě skočila, jsem z jednoho vysokého stupně padla, a tím pádem na tu prve porušenou nohu tak nebezpečně trefila, že jsem jí tudy sobě dokonce z novu tak obrazila, že jest všechna krví zalita byla, tak že jsem se na ni dokonce postavití nemohla*“.²⁵⁴ Zraněná dívka musela potom devět neděl zůstat bez hnutí ležet v posteli. Její nešťastná matka jí sice na bolavou nohu přikládala všemožné obklady, ale žádného zlepšení tím nedosáhla. Nakonec tedy dceři pravila: „[...] *já se uteču k té nejlepší lékařce Nejsvětější Rodičce Boží na Karlov a tě tam obětovati budu, aby tě Pán Bůh dle své svaté libosti bud' z toho světa povolal, anebo mi tě ještě na tom světě zanechal, a zase pozdravil*“.²⁵⁵ Jakmile se pak vydala na cestu ke karlovskému kostelu, Kateřina doma tvrdě usnula, ačkoliv předtím pro bolesti spávala jen špatně. Ve snu se jí zjevila Panna Marie a vybídla ji: „*Vstaň a budeš chodit*

²⁵² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 640.

²⁵³ Mohlo se jednat o růži neboli erysipel, tedy hluboké infekční zánětlivé onemocnění kůže, jež se mimo jiné projevuje horečkou, bolestmi kloubů a místním zarudnutím kůže (<http://lekarske.slovníky.cz/pojem/erysipel>, vyhledáno 21. 5. 2020).

²⁵⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

²⁵⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

zase“.²⁵⁶ Po probuzení se dívka cítila natolik dobře, že se dokázala na posteli nejen posadit, ale dokonce mohla zraněnou nohou i pohybovat. V krátkém čase se pak zotavila docela a noha ji po mnoho let nijak netrápila. Teprve okolo pětadvacátého roku se zřejmě následky zranění v dětství a pozdějšího pracovního úrazu opět projeví, protože Kateřina v noze náhle začala pociťovat úporné bodavé bolesti. Sice nemusela ulehnout, ale takřka nemohla vycházet z domu a jen při své „*práci švadlenské doma zůstati musela*“.²⁵⁷ Když již nebylo zbylí a byla nucena vyřídít některou naléhavou pochůzku nebo když si chtěla zajít do kostela, tehdy jí prý pro bolest až „*pot vyrážel*“.²⁵⁸ V té době navíc následkem pádu utřila úraz i Kateřinina matka. Obě ženy tak „*vycházeti a živnost [...] vésti nemohly*“.²⁵⁹ Jistě se ocitly i v nelehké finanční situaci, protože Kateřina byla ještě svobodná a její matka byla vdova. Snad proto, že neměly nikoho blízkého z rodiny, kdo by za ně vykonal prosebnou pout' na Karlov, smluvila se Kateřina s jistou starou ženou Annou Pelikánovou, aby se toho úkolu ujala. Poprosila ji také, aby obětovala svíčky za půl zlatého, nechala u obrazu Panny Marie sloužit mši a pomodlila se za ně pobožnost svatých schodů. Kateřinin stav se poté ve dvou týdnech zlepšil natolik, že se sama mohla na Karlov dostavit ke zpovědi. Zda se zlepšilo i zdraví její matky, se však ze zprávy již nedozvídáme.

Několik následujících negativních jevů souvisejících s dětmi (nešťastné dětství zaviněné rozvráceným manželstvím jejich rodičů, kruté psychické či fyzické týrání...) sotva můžeme označit za „dětskou každodennost“ v běžném smyslu toho slova. I v raném novověku se jednalo o události do značné míry výjimečné a budící pohoršení u většiny tehdejší společnosti. Avšak nahlédneme-li je perspektivou jejich obětí, zvláště pokud byly dlouhodobějšího rázu, můžeme je najednou vnímat i jako až příliš reálnou součást jejich každodenní existence.

Třebaže v drtivé většině zázkřů se rodinné vztahy jeví jako dobré, čas od času lze narazit i na určité výjimky, které nám dávají tušit, že mnohé děti nevyrostaly v právě harmonických poměrech. Celkové napětí v rodině mohlo eskalovat zejména v případech, kdy se manželství rodičů ocitlo v takovém stadiu rozkladu, že pověsti o domácích rŕznících vešly ve všeobecnou známost a začaly ohrožovat čest celého domu. Udrzet takovéto nepříjemné skutečnosti pod pokličkou často nebylo nijak jednoduché,

²⁵⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

²⁵⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

²⁵⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

²⁵⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 648.

protože život rodiny a manželů nebyl v raném novověku ryze soukromou záležitostí, ale do značné míry i „věcí veřejnou“. Vážný manželský svár, jenž překročil jisté únosné meze, totiž neznevažoval jen čest samotných aktérů, ale také jejich širokého příbuzenstva a sousedů, kteří tak často představovali první instanci, která se snažila spory i ve svém vlastním zájmu urovnat. Je také třeba si uvědomit, že v tehdejší době ležely příčiny manželských konfliktů obvykle trochu jinde, než tomu bývá dnes. Svazky bývaly nejednou předem dojednané rodiči a dalšími příbuznými, aniž by se příliš přihlíželo k vzájemným sympatiím a povahovým vlastnostem budoucích partnerů. Občas se tak stávalo, že se u oltáře sešli nejen dva lidé zcela protichůdných povah a temperamentu, ale mnohdy i velmi rozdílného věku a životních zkušeností. Takovéto dohodnuté sňatky nemusely nutně vyústit v katastrofu, protože od svazku se primárně neočekávala velká citová blízkost ani osobní štěstí. Mnohem důležitější bylo, aby spolu partneři dokázali po dobrém vyjít a vzájemně se podporovali při výchově dětí, obživě rodiny a udržování a rozmnožování rodinného majetku. Společně také měli alespoň navenek vystupovat spořádaně a dbát o dobré rodinné jméno, což platilo dvojnásob v městském a šlechtickém prostředí. Důvodem střetů se tak daleko spíše stávala třeba rozhazovačnost a hýřivý život jednoho z partnerů, který ruinoval rodinné jmění. Mimořádné pohoršení pak mohlo způsobit, pokud jeden z manželů zavedl druhému opodstatněnou příčinu k žárlivosti nebo se i skutečně dopustil cizoložství. Ženy si zase často stěžovaly na příliš hrubé a násilnické chování manžela. Pokud se však nepodařilo rodině a přátelům zavčas účinně zakročit, mohl konflikt přerůst do děsivých rozměrů, jako se to patrně přihodilo i v následujícím případě. Jistá žena totiž *„pro pohoršlivý život a skutky svého manžela padla do takové zoufanlivosti, že sobě umínila následující noc všechny dítky, který jest s ním splodila, zamordovati“*.²⁶⁰ Ve snu se jí však zjevila Panna Marie *„a z toho bezbožného předsevzeti trestala napomínajice ji k zpovědi a k pokání“*.²⁶¹ Když se pak nešťastná paní probudila, *„cítila své srdce plný žalosti a lítosti“*.²⁶² Ihned se proto vypravila na Sv. Kopeček u Olomouce a vykonala, co jí bylo uloženo, *„a tak napotom spokojila své nepokojné srdce a svědomí“*.²⁶³ Jméno oné paní a další podrobnosti, podle kterých by ji bylo možné identifikovat, zamlčel pravděpodobně už původní zapisovatel příběhu a nedostaly se pochopitelně ani do poutního tisku. Tento postup byl u podobně choulostivých

²⁶⁰ WANCKE 1732, 128.

²⁶¹ WANCKE 1732, 128.

²⁶² WANCKE 1732, 129.

²⁶³ WANCKE 1732, 129.

záračných vyslyšení zcela obvyklý. Zveřejnění jmen dotyčných by totiž bylo často nejen porušením zpovědního tajemství, ale zároveň by mohlo jejich rodinu uvrhnout do ještě větší hanby. Ze stručného vyličení příběhu se ani nedozvídáme, zda měl nějakou dohru v podobě alespoň částečného urovnání poměrů nebo zda paní musela nepřístojné chování svého chotě snášet i nadále. Podrobnější informace bohužel nenalzáme ani k tomu, jak konflikt rodičů snášely samotné děti.²⁶⁴

Mezi našimi záračnými vyslyšeními jsme dokonce objevili, pravda zcela ojediněle, i případ fyzického a psychického týrání dítěte – nikoliv však jeho vlastními rodiči, nýbrž jeho dočasným opatrovníkem. Jan Šenfeldt byl synem berounského radního Václava Šenfeldta. Svým rodičům se narodil jako vymodlené dítě až po třech letech bezdětného manželství. Když povyrosl, otec jej vyslal na studia „*a k blízkýmu jednomu svému z pánů přátel na stravu do Králova Hradce jej dal*“.²⁶⁵ Avšak onen pan domácí „*neobyčejným způsobem s tím dítětem zacházel, tak že dítě od něho utécti muselo*“.²⁶⁶ Teprve po dlouhém čase a se značnými obtížemi se Jana podařilo najít a přivést zpět. Ale ani po hochově útěku se chování jeho opatrovníka nezměnilo k lepšímu. Právě naopak, násilí se začalo stupňovat. Muž Jana „*provazy svazoval, kord do bitej k srdci strkával, též pistole k jeho srdci přiložil a jakoby nabitě byly, dajíce prach na páničku je spustil, řkouc: Budeš-li se učit, nebo ne? Sice tě tu hned zabiju!*“²⁶⁷ A také „*jinejma podobnýma slovy jej ukrutně, anobř nekřesťansky strašil*“.²⁶⁸ Zdá se, že pan domácí nebyl zcela duševně zdrav. Jako mnoho tyranů však zřejmě i on dokázal celou domácnost udržovat v trvalém strachu a napětí, kdy se všichni báli jakkoliv zasáhnout nebo alespoň upozornit na jeho kruté chování vůči chlapci. To by mohlo vysvětlovat, proč se Janovi rodiče, pobývající navíc v jiném městě, o všem dozvěděli až mnohem později a proč celá záležitost zašla tak daleko. Sám chlapec byl pravděpodobně natolik vyděšený, že se nikomu mimo dům nesvěřil a zřejmě ani rodiče nekontaktoval. A tak nakonec „*dítě s toho strachu o rozum přišlo a sem tam po domě z fantazie, zabíti se dáti bojíc, běhalo*“.²⁶⁹ Rovněž „*ve škole překážku jiným činilo, a že ho chtěj zabít, křičelo a před každým jako divoké se skovávalo, po ulicích křik velkej*

²⁶⁴ VAN DÜLMEN 1999, 56–57, 177–186.

²⁶⁵ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁶⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁶⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁶⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁶⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

spůsobovalo a domů jíti nikoliv nechtělo“.²⁷⁰ Teprve tehdy „*rodiče o tom zvědíce jej domů k sobě vzali*“.²⁷¹ Je tak dosti pravděpodobné, že rodičům zaslal zprávu některý z Janových učitelů. Chlapcovo podivné počínání nejenže působilo ve škole rozruch, ale patrně vzbudilo i určitá podezření směrem k jeho panu domácím. Janův otec Václav Šenfeldt také vše nepochybně pečlivě prošetřil, protože v záznamu je v části, která popisuje způsoby chlapcova týrání, připojena krátká zmínka: „*což potom domácí všichni pantátovi toho synáčka jednomyslně vypravovali*“.²⁷² Zda se pokusil z celé záležitosti vyvodit pro svého „přítele“ nějaké právní důsledky, se již bohužel ve zprávě nedočítáme. Janův duševní stav však ani po návratu domů nedoznal příznivých změn. Prožité trauma patrně zanechalo na jeho psychice až příliš hluboké šrámy. Jeho rodiče „*majíce převelikou lítost nad svým synáčkem*“ jej sice dali léčit, ale nedosáhli valného zlepšení.²⁷³ Nakonec se rozhodli tehdy již čtrnáctiletého Jana zaslíbit Panně Marii Karlovské, skrze jejíž přímluvu si kdysi měli vyprosit jeho narození. Dítě pak skutečně „*k svému rozumu zase přicházelo a již více nefantazíovalo, a tak den ode dne pomalu v krátkém čase zcela k rozumu předešlému přivedeno bylo*“.²⁷⁴ Chlapci snad pomohl k nabytí duševní rovnováhy a alespoň částečnému vyrovnání se s hrůznými prožitky i dlouhodobější pobyt v domácím prostředí. Každopádně nakonec byl schopen v přerušovaných studiích pokračovat. Jeho otec posléze vykonal na Karlov děkovnou pout' a požádal zde o zapsání obdržených milostí augustiniána kanovníka Štičku.

Uvedené příklady zázračných vyslyšení nás nutně vedou k závěru, že naše pokusy nahlédnout skrze ně vybrané aspekty dobové dětské každodennosti byly úspěšné jen zčásti. Pouze na okraji některých příběhů se nám tu a tam podařilo zachytit pár zajímavých detailů, jakýchsi střípečků z původní pestré mozaiky. Zapisovatelé našich případů i autoři poutních tisků se totiž zpravidla daleko více soustředili na okázalé vyličení samotného zázračného zásahu shůry, zato dějům všedního dne, který mu předcházel, věnovali často jen několik slov. Přičemž v určitých případech je třeba také brát vypovídací hodnotu získaných informací s jistou rezervou, protože aktéři událostí mohli ve snaze dodat jim patřičně na dramatickosti některé skutečnosti neúměrně zveličit.

²⁷⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁷¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁷² NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁷³ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

²⁷⁴ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 646.

I přes tyto výhrady jsou zejména zmínky o všednodenním životě dětí z nižších sociálních vrstev mimořádně přínosné, protože jiné prameny jim obvykle v tomto ohledu nevěnují více pozornosti.

7. „...*máteř synáčka velmi milující...*“²⁷⁵ aneb **Vztahy mezi rodiči a dětmi**

V nadcházející kapitole se pokusíme přes přehradu staletí a úskalí při interpretaci našich textů uchopit vůbec nejabstraktnější problematiku, s níž jsme se při studiu zázračných vyslyšení setkali – totiž zde zachycené vztahy mezi rodiči a dětmi.

Naše zkoumání poněkud komplikovala malá sdílnost některých stručnějších záznamů, jež se soustředily především na základní popsání nesnází, v nichž se rodina ocitla, zaslíbení dítěte a následný divotvorný zásah shůry, ale již nijak nekomentovaly pocity rodičů ani dětí. Těžko soudit, zda někdy zapisovatelé výpovědí a autoři poutních tisků tyto informace považovali za nepodstatné a nadbytečné nebo zda prostě spoléhali na čtenářovu obrazotvornost a schopnost vcítit se do role aktérů příběhu. Pro ilustraci uvedme jedno takové strohé vyličení jistě poměrně dramatické situace z knihy *Mons premonstratus*: „*Léta 1678. paní Anna Poppová, když její dceruška Františka Maxmiliána čtrnáct dní ležící již umírala a od mnohých dokonce za umrlou držaná byla, zaslíbila se s tím polovic mrtvým dítětem putovati na Svatou Horu a dceruška ty chvíle uzdravená byla*“.²⁷⁶ Proto v této kapitole zazní především ukázky ze sdílnějších zápisů, v nichž bylo citové rozpoložení zainteresovaných načrtnuto alespoň několika zběžnými tahy.

Zdá se, že většina otců i matek z našich příběhů měla ke svým dětem, vnímáno v dobovém kontextu, poměrně vřelý a láskyplný vztah. V kritických okamžicích, kdy bylo dítě vážně zraněné či na smrt nemocné, o něj měli upřímnou starost a trápili se, že mu nemohou nijak ulehčit v jeho bolestech. V následujícím příkladu si ukážeme, že ani v kruté době třicetileté války, kdy byla smrt na denním pořádku a kdy se s přesuny vojsk rychle šířily nejrůznější epidemie, jimž podlehla i řada dětí, mnozí rodiče pomyšlení na předčasný skon potomka nemohli snést. Malý Jan Petr byl synem vojáka Ondřeje Waldhena, který osudného roku 1643 zrovna „*u Valentina Stetcena na kvartýru ležel*“.²⁷⁷

²⁷⁵ MAREK 1718, 81.

²⁷⁶ WANCKE 1732, 139.

²⁷⁷ HVĚZDA RANNÍ 1678, 127.

Chlapec se nakazil, byť není zmíněno, zda přímo ve vojenském ležení, neštovicemi, v jejichž důsledku dokonce oslepl. Nakonec „*tak se ta nemoc rozmohla, že všickni o delším živobytí dítěte naděje nemajíce větším dílem o to se snázili, aby jeho rodičů potěšili*“.²⁷⁸ Chlapecova matka, která tehdy ještě vyznávala luteránskou víru, „*obtěžená jsouc žalostí vyjde sobě ven a volá k Pánu Bohu, i slibuje, bude-li to dítě skrze přimluvu Jeho nejsvětější Matky moci viděti a bude-li při životě zachováno, že chce katolickou býti a po všechna leta, dokad živa bude, nějakou obět' do kostela Panny Marie na Kulmu obětovati*“.²⁷⁹ Sotva slib vyřkla, dítě náhle v přítomnosti dalších žen otevřelo oči. Od té chvíle se začalo pozvolna uzdravovat. Žena patrně naplněná opravdovou vděčností „*podmanila svůj rozum a prvé zatvrzelou vůli v služebnost pravé Kristové víry a přistoupila k katolické církvi*“.²⁸⁰ Dokonce později, „*jakož se obyčejně stává, byla horlivou katolickou a obzvláštní milovnicí Matky Boží*“.²⁸¹

Pokud bychom chtěli nahlédnout na vztah k dítěti více z otcovské perspektivy, kde bychom snad v době raného novověku očekávali větší citový odstup, zjistíme, že ani mnohý muž nedokázal pohled na nemocí ztrápené dítě snést bez patrného pohnutí. Mnohdy to pak také byl on, kdo přišel s návrhem dítě zaslíbit některému nebeskému orodovníku. Kupříkladu když Janovi Antonínovi Pičínskému, purkrabímu v Ratajích, onemocněl asi devítiměsíční synek na zimnici, zaslíbil jej k svatému Prokopu na Sázavu a nechal jej obléci do benediktýnského hábitku. Ten chlapec nosil po celý rok a během té doby se zcela uzdravil. Tím však pro pana Pičínského rodičovské starosti ani zdaleka neskončily. Když totiž synkovi táhlo již na čtvrtý rok, náhle opět upadl do jakési těžké nemoci, proti které nezabírala žádná léčba. Muž o tom později na votivní tabulce, kterou nechal sestavit i jménem své manželky, uvedl: „*[...] já pak otec nemohouce lítostí na něj pro žalost více hleděti, přes pole jsem odjel, na cestě pak vezmouc sobě na mysl zase jsem jej k svatému Prokopu obětoval, a dne druhého, který svátek Narození Blahoslavené Panny Marie byl, sobě za něj pouť k svatému Prokopu vykonati umínil a mši svatou za něho sloužiti dal*“.²⁸² Pan Pičínský své předsevzetí také vykonal. Když se pak vrátil z pouti domů, našel již uzdraveného synka sedět na posteli.

²⁷⁸ HVĚZDA RANNÍ 1678, 127.

²⁷⁹ HVĚZDA RANNÍ 1678, 127.

²⁸⁰ HVĚZDA RANNÍ 1678, 128.

²⁸¹ HVĚZDA RANNÍ 1678, 128.

²⁸² JISKRA SLÁVY SVATOPROKOPSKÉ 1699, 226.

Nejeden otec, alespoň v podání našich pramenů, projevil stejnou starostlivost a péči jak o syna, tak i o dceru. Zajímavý je v tomto ohledu příběh rytíře Mikuláše Žalkovského ze Žalkovic. Ten, protože pobýval v Čechách, znal jen pověst o milostech udělených na přímluvu Panny Marie Křtinské, ale „*dokonalou vědomost toho svatého místa neměl, poněvadž tam nikdá sám osobně nebyl*“.²⁸³ Dobrotivost Matky Boží si vyzkoušel nejprve sám na sobě. Podvkrát totiž stonal na jakousi „palčivou zimnici“. Pokaždé se však v duchu upnul do Křtin a byl rychle uzdraven. Nedlouho poté se těžce roznemohly také jeho dvě děti. Jako první onemocněl malý František, který byl v té době ještě v kolébce. Po něm následovala ani ne roční Marie Rozálie. Oba pak „*již ode všech na ně hledících za umírající byly vyhlášeni*“.²⁸⁴ Jejich otec tedy opět „*myšlení své k své Nejsvětější uzdravitedlkyni do Křtin jest obrátil a za dítky své, tak těžce a nebezpečně nemocné, prosil, slibujíc Matičce Boží, že jestliže je od nebezpečnosti smrti uchová a zdraví dokonalé navrátí, že chce sám osobně pouť do Křtin vykonati, a tu jistá znamení milosti sobě, a dítkám svým udělené, složit*“.²⁸⁵ Jeho přání se mu brzy vyplnilo a synek i dcerka byli zázračně uzdraveni. Rytíř se pak následujícího roku vypravil na poutní místo, kde „*obraz s podpisem na znamení a poděkování zavěsil*“.²⁸⁶

V několika případech se nám naopak podařilo přiblížit se obavám, které naplnily nejednoho těžce nemocného rodiče při chmurném čekání na brzký konec. Největší starosti si často dělal právě o další osud svých ještě příliš malých a jen nedostatečně zajištěných dětí. Tak tomu bylo i u Kateřiny, manželky Jakuba Jelínka z Mirotic nedaleko Písku, kterou postihl jakýsi vážný neduh na nohou. Choroba se posléze zhoršila natolik, že ji asi na půl roku upoutala na lože. Nešťastná žena, už tak soužená nepříjemnými projevy nemoci, se navíc ocitla v nelehké situaci, protože pro její dlouhou pracovní neschopnost rodina upadla do velké chudoby. Z toho důvodu si pro sebe nemohla ani dovolit hradit jakoukoliv léčbu. O starostech, které jí běžely hlavou, později při výpovědi uvedla: „*[...] abych tehdy mému manželi v živnosti nápomocna byla a mé dítky obživila, častěj sem s pláčem a nařikáním k Bohu volala, aby se ráčil aspoň nad těmi dítkami slitovati a mě pro ně pozdraviti*“.²⁸⁷ Jednou jí přišlo na mysl, aby se zkusila obrátit o pomoc k Panně Marii Karlovské. Složila tedy slib, že pokud bude uzdravena,

²⁸³ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 109.

²⁸⁴ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 110.

²⁸⁵ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 110.

²⁸⁶ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 110.

²⁸⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 467.

chce „*k ní putovati a na poděkování nejenom mše stý pozorování, sté pokání a velebné Svátosti oltární přijímání obětovati, ale i celé [...] srdce a přez celý život každodenní modlitbičku*“.²⁸⁸ Po nějakém čase pak dokázala nohama zvolna pohybovat, ba se na ně i postavit, až nakonec mohla i chodit. Některé rány na noze se jí sice docela neuzavřely, ale tento nedostatek nepovažovala, v porovnání s předchozím stavem, za nijak zvlášť podstatný. Proto s vděčností vykonala předsevzatou děkovnou pouť na Karlov.

Občas v našich pramenech nacházíme i drobné zmínky, jak na hrozící smrt rodičů reagovaly samy děti. Jako příklad jsme vybrali jedno z karlovských zázračných vyslyšení, kde je celá svízelná rodinná situace poměrně podrobně popsána. Václav Bystřický pocházel z Bydžova a živil se jako soukeník. Byl členem bratrstva Nejsvětějšího srdce Panny Marie a svatého Liboria na Karlově, kam měl obyčej každoročně putovat. Před svátkem sv. Václava roku 1730 přišel do Kutné Hory, aby zde prodal své zboží. Nocleh našel v místním hostinci, kde se v interiéru zrovna cosi přistavovalo, a tak zde bylo rozmístěno lešení. V noci chtěl sejít z patra, ale minul schody, snad proto, že je ve tmě přehlédl. Zřítíl se dolů z veliké výšky a „*sobě hlavu rozrazil s vylitím mnohé krve, páteř zlámal*“.²⁸⁹ Jeho zranění byla natolik vážná, že musel být z místa nehody odnesen celý zakrvácený v neckách. Lidé z hostince mu nechali odzvonit umíráčkem. Přivolali také duchovního, aby mu udělil poslední pomazání. Avšak vyzpovídat se Bystřický nemohl, poněvadž ze sebe nedokázal vypravit ani slovo. Tři dny se potácel mezi životem a smrtí, aniž nabyl jasného vědomí. Pak do města přijela jeho žena s jejích třemi dětmi. Protože původně obdržela zprávu, že zemřel, domnívala se, že mu bude moci jen vystrojit pohřeb. Bystřický však náhle procitl a mohl promluvit. Šťastný obrat v celé příhodě připsal obzvláštnímu orodování Panny Marie. Ve výpovědi k tomu uvedl: „*[...] milostivá Matička Boží Karlovská rozpomenula se nad mou každodenní pobožností, kterou sem jí důvěrným srdcem prosíval za ochranu a všeliké milosti, nedala mě bez pokání umřítí, smilovala se nade mnou bídným a nad zarmoucenou mou manželkou hořce plačící s dítkami kvilejícími*“.²⁹⁰ Hned poté neváhal a zaslíbil se na Karlov Bohorodiče i sv. Liboriovi. Jeho stav se od té chvíle začal pozvolna zlepšovat. Mohl se postavit, a nakonec i chodit. V hlavě sice po nějakou dobu slyšel jakýsi hukot,

²⁸⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 467.

²⁸⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 720.

²⁹⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 720.

zvláště když se napil vína nebo piva, a občas také ztrácel paměť. Nicméně asi okolo Vánoc většina potíží vymizela, a tak již v lednu 1731 mohl vykonat děkovnou pouť na Karlov.

Zvláště u starších či dospělých dětí se občas setkáváme s tím, že se role obrátily. Najednou bylo na nich, aby za svého nemocného či poraněného rodiče složili slib. Příkladem takové vzorné dcery byla Dorota Millerka ze Strašic. Její matka Kateřina totiž jednoho dne prala šatstvo. Pak „*nahoru na podlahu*²⁹¹ *vešla a tam košile a jiné prané šaty, aby vyschly, rozvěšovala*“.²⁹² Jenže „*z větší osmnácti stupňů nenadále dolu padla a za dlouhý čas jako mrtvá ležela*“.²⁹³ Děsivý pád zahlédla Dorota, která ihned „*klekla na kolena a s pláčem matku svou pod ochranu Panenky Marie Lauretánské jest poručila*“.²⁹⁴ Její úpěnlivé modlitby byly vyslyšeny, protože „*za čtvrt hodiny matka jako z hlubokého sna se probudivše bez ourazu povstala a něco málo jen střesená byla*“.²⁹⁵ Ve třech dnech se pak docela vzpamatovala a vypravila se s dcerou na děkovnou pouť do Hájku.

Někdy však stárnoucího rodiče stále více sužovaného různými nemocemi zaslíbil i potomek, který se již dávno osamostatnil a bydlel v poměrně vzdáleném městě či vsi. Zřejmě se jednalo o případy, kdy pevná rodinná pouta přestála delší odloučení a kdy syn či dcera s rodiči udržovali písemný kontakt nebo je alespoň příležitostně navštěvovali. Takové pomoci se dostalo asi sedmdesátileté a již ovdovělé paní Juditě bydlící v Cerekvici (?) od jejího syna Václava Vorla,²⁹⁶ který působil jako kapelník na Karlově. Juditě se totiž na pravé noze utvořila jakási „neštovice“, která se jí posléze rozšířila po celé končetině. Noha jí rozbolela natolik, že celého půl roku nemohla ani přejít po sednici. Sice vyzkoušela různé léčivé prostředky, ale žádný neměl kýžený efekt. O své nemoci tedy „*dala věděti synu svému do Prahy*“.²⁹⁷ Pokud tak učinila dopisem, musela někoho poprosit o jeho napsání, protože u výpovědi později uvedla, že sama psát neumí. Václav, „*kteřej starost o svou máteř jakožto věrnej syn majíce, zaslíbil ji k Panně*

²⁹¹ Podlahou se v tomto případě myslí pravděpodobně půdní prostor. K tomu: Příruční slovník jazyka českého – Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky https://psjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledej&heslo=podlaha&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&numcchange=no¬_initial=1, vyhledáno 15. 6. 2020.

²⁹² LÁBE 1690, kniha 2., kap. 10., § 2.

²⁹³ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 10., § 2.

²⁹⁴ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 10., § 2.

²⁹⁵ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 10., § 2.

²⁹⁶ Václav Vorel byl sám příjemcem jiné karlovske milosti (NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 728). Několik dalších výpovědí učiněných na zdejším poutním místě pak dosvědčil svým podpisem.

²⁹⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 729.

*Marii Slova Vtěleného a nohu oskovou na oltář Panny Marie Karlovské obětoval“.*²⁹⁸ Poté matku v dopise nabádal, aby se s veškerou důvěrou v modlitbách obrátila k Bohorodičce a zaslíbila se jí také sama. Judita dala na jeho radu a ponenáhlu, ač již žádné léky neužívala, byla bolestí zbavena. Po svém uzdravení se dostavila na Karlov, kde vykonala příslibenou pobožnost. Při té příležitosti také pátera Štičku požádala, aby zapsal její výpověď o obdrženém dobrodiní.

Jak si čtenář jistě povšiml, naše pokusy zachytit skrze zázračná vyslyšení citové vazby mezi rodiči a dětmi se setkaly jen s částečným úspěchem. I v těch nejobširněji vylíčených případech jsme často našli jen několik málo slov, která by blíže popisovala rozpoložení a emoce zúčastněných. Někdy jsme tak byli nuceni odvodit naše závěry spíše nepřímou – hlavně z konkrétního jednání rodičů či dětí. Rozhodně tedy nemůžeme naše konstatování považovat za nějaká absolutní tvrzení, jež by beze zbytku vystihovala všeobecnou dobovou realitu. V převážné většině zázraků, až na několik ojedinělých výjimek, které ještě uvedeme v následující kapitole, se nám totiž vztahy mezi rodiči a dětmi jeví jako příkladné a plné lásky. Je však třeba vzít v úvahu, že zde máme zachycen jen jakýsi výběrový vzorek rodičů, kteří byli ochotni pro blaho svých dětí podniknout první poslední. Na různé negativní úkazy, jež máme v tak hojné míře dokumentovány jinými prameny, zde ale narážíme jen velice vzácně. Naše doklady dobrých rodinných vztahů tedy můžeme uvádět pouze jako vyvažující pozitivní příklad.

8. „Podivná to věc jest, že synové dobrých rodičův častokráte se nepodaří...“²⁹⁹ aneb Hříchy mládí

Představu o idylických rodinných vztazích, kterou jsme si utvořili v předchozí kapitole, nyní poněkud narušíme. Mezi našimi zázračnými vyslyšeními, pravda spíš ojediněle, můžeme totiž narazit i na případy starších nebo již dospělých nezdárných dětí, jejichž chování k rodičům ani zdaleka nenaplněovalo příkaz Desatera – „Cti otce svého a matku svou.“

Jeden příběh takového nepodařeného potomka nalézáme v poutním tisku *Hájek svatý*. Jistí zbožní manželé v mládí zplodili syna, kterého už „od maličkosti ke všemu dobrému vedli a ve všech ctnostech cvičili“.³⁰⁰ Chlapec také zprvu „ukazoval na sobě naději dobrou

²⁹⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7, č. 729.

²⁹⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁰ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

ctného a chvalitebného života“.³⁰¹ Jenže když povyrosl, zřejmě se vymkl rodičovské kontrole, protože kdesi „*zlých tovaryšův se připlichtil*“.³⁰² Pod jejich vlivem pak „*všechn se proměnil, ctnostem odvykl, přivykl marnostem a životu rozpustilému*“.³⁰³ Údajně jako novodobá nápodoba marnotratného syna z Lukášova evangelia „*den obrácel v noc; v noci pil, utrácel, hejřil, ve dne frejoval a jiné podobné věci provozoval*“.³⁰⁴ Jeho rodiče se mu sice snažili domluvit a od zhýralého života ho odvést, ale nic nezmohli. Spíš naopak „*tim více jej rozdráždili*“.³⁰⁵ Když si již se synem nevěděli rady, obrátili se s prosbou o pomoc k příbuzným. Ti jim poradili, aby poručili celou choulostivou záležitost Bohu a Panně Marii. 20. října 1677 se tedy rodiče i s přáteli dostavili do hájecké lorety, kde „*k Bohu volali, plakali, nebezpečenství spasení syna předkládali*“.³⁰⁶ Dokonce „*celého půl dne v svaté kapli trvali a ani vyjítí nechtěli, dokad by nebyli vyslyšáni*“.³⁰⁷ K jejich velké radosti se pak syn od té doby náhle proměnil k lepšímu a zhrozil se nad svým předchozím životem. Pak prý žil již jen „*chvalitebně, zdrženlivě a nábožně*“.³⁰⁸ Nadto přišel 21. listopadu 1677 sám do Hájku „*a ve jménu Panny Marie nový a ctný život začal*“.³⁰⁹

Z příběhu se bohužel nedozvídáme jména aktérů a přesněji není určen ani jejich sociální status. Snad se ale jednalo o rodinu aristokratickou nebo o rodinu vážených měšťanů. V obou případech mohlo mít nastíněné mladíkovo počínání, zvláště pokud by překročilo jisté společensky únosné meze a pokud by pověsti o něm již prosákly i mezi širokou veřejností, velmi neblahé důsledky. Šlechtické i měšťanské prostředí totiž bylo poměrně citlivé na zachování dobrého jména a cti rodiny. Pokud je syn svým nepředloženým jednáním trvale poskvrnil, mohl si například uzavřít dveře k zářné kariéře či budoucímu dobrému pracovnímu uplatnění. Nebo také mohl ohrozit své pozdější vyhlídky na uzavření výhodného sňatku. Protože se ale v mimořádně nepříjemné situaci ocitali i jeho rodiče a další příbuzní, mohl být v extrémním případě dokonce vyděděn či vypovězen z města. V našem příběhu však nešlo jen o otázky světské, které si spíše

³⁰¹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰² LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰³ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁴ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁵ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁶ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁷ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁸ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

³⁰⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 24., § 3.

domýšlíme v pozadí, ale především o záležitosti duchovní. Jak jsme viděli, rodiče se snažili syna přivést na správnou cestu hlavně kvůli spáse jeho duše.³¹⁰

Avšak potomek mohl vztahy s rodiči zkalit i tím, že se bez jejich souhlasu a požehnání provdal nebo oženil. Snad nejhorší situací pak bylo, pokud uzavřel sňatek buď pod svůj stav, nebo s osobou nevalné pověsti. Právě takovýto neschválený svazek býval velmi častým důvodem nejen k odeprání věna a výbavy v případě dívek a obvěnění v případě chlapců, ale i k jejich pozdějšímu vydědění. Mladý manželský pár se tak mohl velmi lehce ocitnout v tíživé finanční a existenční situaci.³¹¹ V následujícím příběhu ale bylo podobné jednání syna vyloženo jako trest shůry pro jeho matku, která se svým hříchem provinila vůči Bohu. O Vánocích 1639 prý totiž jistá urozená dáma přišla do kostela Panny Marie Vítězné na Malé Straně, kde byla zrovna k veřejnému uctění vystavena soška Pražského Jezulátka. Ženě se Jezulátko natolik zalíbilo, že „*od ženské všetečnosti popuzená byla, by jej ukradla*“.³¹² S pomocí dvou služebných si ho pak skutečně odnesla domů, ačkoliv jeho korunku a další ozdoby nechala ležet v kostele. Paní a celou její domácnost vzápětí potkalo hned několik neštěstí, třebaže žena po určitých peripetiích zázračnou sošku karmelitánskému klášteru vrátila. Přičemž nejhorší ranou pro hříšnici byla ta, „*jakž se samá častěji s mnohýma slzami přiznala*“, jež se týkala jejího jediného syna, protože právě v něm „*její celá nádej a potěšení pozůstávalo*“.³¹³ Ten, zatímco jeho matka plánovala se služebnými únos Jezulátka, totiž „*doma pokradmo s třetí děvečkou slib stavu manželského k velké hanbě její[mu] urozenému rodu a lítosti všech přátel učiniť*“.³¹⁴ Aby pohrom nebylo málo, paní navíc „*od vojanský hlůzy na svém statku všeho svého jmění a nábytku obloupená byla, odkudž do veliké chudoby vpadla*“.³¹⁵ Těžko říct, zda následující katastrofa více vyplývala z neschopnosti platit nájem, nebo z pošramocené rodinné reputace, či ze skutečnosti, že domácnost navštívil také mor. Každopádně nešťastnice „*od paní domu, v kterém byt zjednaný měla, nenadále z domu vyvržená byla*“.³¹⁶ Celou apokalypsu autor poutního tisku uzavřel poznámkou, že žena nakonec „*pro jménovaný slib manželský svého syna taky od přátel opuštěná jsouce musela, ačkoliv rodu sice dobrého byla, svůj život v hanbě a bídě strávit*“.³¹⁷

³¹⁰ BŮŽEK 2007, 99; HRDLIČKA 2007, 159–161; SLAVÍČKOVÁ 2019, 111, 114; VAN DÜLMEN 2006a, 81.

³¹¹ SLAVÍČKOVÁ 2019, 112, 114.

³¹² EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 48.

³¹³ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 50.

³¹⁴ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 50.

³¹⁵ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 51.

³¹⁶ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 51.

³¹⁷ EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749, 51.

Za nápravou rozháraného mladického života však nemuselo nutně stát jen rodičovské ponoukání. Někteří zřejmě k radikálnímu obratu dospěli sami po určité vnitřní sebereflexi a zpytování svědomí. K tomuto očistnému procesu mohlo přispět právě i setkání s podmanivou duchovní atmosférou poutního místa. Tak tomu snad bylo u mladého studenta z následujícího příběhu. Ten, když byl ještě chlapcem a „*v nižších a menších školách se učil, všecek byl oddán pobožnosti, byl sodálem a milovníkem Panny Marie bedlivým a horlivým, v mravích stydlivých vycvičený*“.³¹⁸ Již v té době vážně uvažoval, že by se později mohl stát řeholníkem. Jenže když přišel na studia do Prahy „*na hlavní učení do akademie*“, jeho horlivost ve víře pozvolna uvadala.³¹⁹ Ve veselém studentském prostředí se navíc „*naučil pít a hejřiti, okolo školy na most choditi, tovaryšstva rozpustilého se držeti, frejovati*“.³²⁰ A nejenže „*mu klášter znechutněl*“, ale ještě k tomu „*zamiloval také Venuši bohyni, jednu osobu krásnější než poctivější*“.³²¹ Celá záležitost zašla tak daleko, že poblouzněný mladík od dívky „*prsten znamená lásky přijal a již nerozpomínajíce se na povolání klášterní s ní do manželstva vstoupiti mínil*“.³²² Ke štěstí a pokoji duše mu však stále něco scházelo, protože mezitím „*neukojitelné a nepokojné svědomí ustavičně jej hryzlo, mrskalo a vyčítalo*“.³²³ V této vnitřní nejistotě na podzim roku 1672 přišel do hájecké lorety. A tu najednou „*počal jináč mysliti, Panenku Marii na pomoc horlivě volati, chybu svou a blud uznávati, proti sobě bojovati, spasitelné věci v srdci zkládati a první horlivost v sobě vzbuzovati*“.³²⁴ Prsten, který dostal od milenky, pak sňal z ruky a obětoval jej Panně Marii. V čase, který po této pouti následoval, se s ním udála velká vnitřní proměna, protože zábavy, kterým na studiích přivykl, si začal ošklivit. Znovu také pocítil touhu po duchovní službě. Nakonec tedy „*do řádu duchovního vstoupil, v kteréžto až po dnes Panně Marii věrně slouží*“.³²⁵

Jiného studenta, chudého mladíka Jana Stejskala, zase zázračný zásah shůry zachránil před přísným trestem, kterému by jinak jen stěží ušel. Stejskal totiž někdy v roce 1699 začal ve vsi rvačku, „*pročež od rychtáře do klády dán*“.³²⁶ Veřejná potupa,

³¹⁸ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³¹⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²⁰ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²¹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²² LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²³ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²⁴ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²⁵ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 21., § 5.

³²⁶ PETRŽILKA 1735, 51.

jakou představovalo vystavení v kládě, však nebyla tím nejhorším. Mladík se velice obával ještě většího trestu, který měl za jeho provinění následovat a po kterém volali sedláci – totiž nuceného odvodu na vojnu. Proto učinil slib skrze divotvorný obraz Chrudimského Krista, aby byl trestu ušetřen. Poté prý „*po třikráte bez lidské pomoci byl klády sproštěn*“.³²⁷ Sedláci ho však podezřívají, „*že by čarodějníkem byl*“, a proto „*dodali jej ku právu do Chrudímě*“.³²⁸ Zde snad následoval výslech právem útrpným. Student když „*ale ostře na všechno tázán byl, vyznal, že pomocí Boží skrze svůj slib z klády byl vysvobozen, což také z přísahou potvrdil*“.³²⁹ Zda tato poučná zkušenost i nadále Stejskalův život směřovala k lepšímu, se bohužel již nedozvídáme.

Poněkud paradoxní skutečností zůstává, že jsme v našich zázračných vyslyšeních nezaznamenali žádné polepšení nezdárné dcery, což si jen těžko můžeme vysvětlit pouze tím, že děvčata bývala obecně vychována k větší poddajnosti vůči rodičovské autoritě. V případě vážného poklesku totiž, pokud dívka například přišla před svatbou o poctivost, či dokonce otěhotněla, nebylo zjevně co zázračně napravovat. Pokud rodiče dceru s hanbou nezavrhlí a nevydělili rovnou, většinou se spíš snažili situaci zachránit alespoň dodatečným sňatkem provinilé dvojice.³³⁰ Kupodivu jsme však nenarazili ani na případ, kdy by otec či matka prosili nebeského orodovníka, aby byla jejich dcera zbavena některé charakterové vady – třeba lenivosti, marnivosti či hašteřivosti. Je nám znám pouze příklad, kdy o něco podobného žádal až dívčin manžel.³³¹

Avšak v některých poutních tiscích můžeme nalézt, byť ne třeba přímo mezi zázraky, některé mravokárné pasáže adresované především dívkám a mladým ženám. Kupříkladu ve spisu *Hvězda ranní* o Chlumu sv. Máří se jeho autor, když popisoval rozmanité místní votivní dary a další hmotné památky, zvláště pozastavil nad množstvím zde dochovaných lidských vlasů. Ty byly jednak uloženy v poutním kostele v jakémsi otvoru ve zdi napravo od hlavního oltáře. Další prameny vlasů pak visely v kostnici poblíž obrazu Božího umučení. Vlasy údajně dříve zdobily hlavy nešťastníků trpících různými duševními chorobami. Tyto osoby bývaly totiž přiváděny na Chlum a zaslibovány Panně Marii. Po vykonané pobožnosti jim pak byly odstřiženy vlasy. Nemocným se prý hned poté začal vracet zdravý rozum. Některé prameny vlasů byly

³²⁷ PETRŽÍLKA 1735, 51.

³²⁸ PETRŽÍLKA 1735, 51.

³²⁹ PETRŽÍLKA 1735, 51.

³³⁰ BŮŽEK/KRÁL/VYBÍRAL 2007, 24.

³³¹ Viz LÁBE 1690, kniha 2., kap. 23., § 4.

prý darovány speciálně ženami uzdravenými z šílenství na znamení pokání. Jejich původní majitelky totiž Bůh „*takovou nesmyslností potrestal proto, že svými vlasy a vrkočemi zbytečnou pejchu provozovaly*“.³³² Podle vyprávění chlumského školmistra a kostelníků navíc „*před lety některé staré hlavy umrlčí v hrobích se našly, anebo v dotčené kostnici na jiných umrlčích kostech ležely, které sice již dokonce olezlé a hladké byly krom toho, že na vrchu hlavy ještě čerstvé a neporušené vlasy a vrkoče měly*“.³³³ Celkem běžný a přirozený jev však autor vzápětí proměnil v jakési hrozivé memento mori. Lebky se zbytky vlasů jsou podle něj totiž „*strašlivé znamení, kteréž Bůh všetečné mládeži k vejstraze za zrcadlo, kteréž by je napomínalo k pokání, vystaviti ráčil*“.³³⁴

Na většinu příběhů o nezvedené mládeži, které jsme výše uvedli, je však třeba nahlížet s jistým kritickým odstupem. V našich poutních tiscích jsme jich sice našli pomálu. Zato jsme si ale povšimli, že autoři jejich vyličení často věnovali, například oproti některým zázračným uzdravením, značný prostor. Nejednou také události popsali s notným osobním zaujetím a text opentlili řadou vzletných formulací. Samotné podání děje a jeho aktérů však působí spíše černobíle a schematicky. Proto se mnohdy v duchu ptáme, zda se rodinná dramata a osobní peripetie mladých lidí opravdu odehrávaly takto přímočaře. Mnohé z těchto příběhů byly patrně do poutních tisků zařazovány nejen jako památky na zázračné doteky shůry, ale i pro výstrahu a ponaučení čtenářů. K tomuto závěru nás vede množství v textech uváděných životních mouder, ponaučení a biblických příměrů. Jak jsme navíc zmínili v jedné z předcházejících kapitol, zázrak mohl být začleněn i do kázání například jako exemplum. Z původně osobního příběhu se tak po určité anonymizaci mohl rázem stát také účinný pastorační a výchovný prostředek.

9. „...jak před tím jedno dítě, tak i potom druhé, mimo vší naději a pomoci lidské, dokonalého zdraví nabylo...“³³⁵ aneb Poutní místo útočištěm rodiny

Jak jsme se o tom mohli nesčetněkrát přesvědčit v předchozích kapitolách, raně novověkým dětem hrozila celá řada vážných nebezpečí, jež je ohrožovala nejen

³³² HVĚZDA RANNÍ 1678, 90.

³³³ HVĚZDA RANNÍ 1678, 91.

³³⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 91.

³³⁵ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 106.

na zdraví, ale mnohdy i na životě. Jejich rodiče sice neváhali nejprve vyzkoušet všemožné dostupné prostředky, aby je uzdravili nebo jim alespoň ulehčili v jejich trápení. Avšak pro mnoho nemocí či komplikovaných zranění dobová medicína nenabízela příliš účinná řešení, a to ani těm, kteří si mohli dovolit tu nejlepší péči. Když vyšlo najevo, že dítěti nelze přirozenou cestou nijak pomoci, jeho zoufalým rodičům podle dobového přesvědčení zbývala jediná naděje – poručit celou věc Bohu a s pokorným odevzdáním doufat v jeho milosrdenství.

Pokud byly jejich úpěnlivé modlitby zázračně vyslyšeny, rodiče, jak to alespoň naše prameny často zmiňují, prostoupila hluboká a upřímná vděčnost k Bohu i k nebeskému přímluvci. Kupodivu velká část zápisů vylíčení těchto jistě velmi radostných a emocemi nabitých okamžiků vyčlenila jen několik strohých vět. Poněkud plastičtější obrázek si ale můžeme učinit například z výpovědi malíře Václava Kuleho a jeho manželky Anny o uzdravení jejich tří a půl leté holčičky. Když totiž dítěti byly asi dva roky a již umělo pěkně chodit, náhle mu z neznámé příčiny zcela ochruly nohy, že se na ně vůbec nedokázalo postavit a jen je bezvládně vleklo za sebou. Ještě ke všemu se zdálo, že „*němé bude, poněvadž do půl čtvrtá létha málo které slovo vyřknouti mohlo*“.³³⁶ Jeho zdrcení rodiče sice za prvního půl roku nemoci vyzkoušeli rozličné léky, ale nezaznamenali sebemenší zlepšení. Když si již nevěděli rady, učinili slib, že po třikrát vykonají prosebnou pouť na Karlov, kde se vždy vyzpovídají a přistoupí k přijímání. Na první pouti navíc obětovali u oltáře Panny Marie také jakýsi dar z vosku. Hned po návratu domů je čekalo velké překvapení. Protože jak paní Anna vkročila do dveří, „*to děvče chromé proti ní povstalo a na obouh nožičkách stálo, jako by matku vítalo*“.³³⁷ Též „*radostně plesalo chtěce [...] [otce] volati a vítati, jest „pa, pa, pa“ , jak obyčej dětinský jest, volalo*“.³³⁸ Jeho otec pak ve výpovědi uvedl: „*[...] my rodičové velice sme se radovali a poznali sme velikou moc Bo[ž]skou skrze orodování Rodičky Boží*“.³³⁹ Po vykonání druhé pouti rodiče „*z větším [...] potěšením*“ našli dcerku, jak přechází po sednici.³⁴⁰ Do třetice pak „*z největším [...] potěšením*“ shledali, „*že dítě netolik silnější jest a čerstvější na nohách, ale i také, že se jazyk její němej rozvazuje a počíná lépe mluvit*“.³⁴¹

³³⁶ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

³³⁷ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

³³⁸ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

³³⁹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

³⁴⁰ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

³⁴¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3, č. 318.

Dějštěm jiných dojemných rodinných scén se stalo přímo poutní místo. Jejich očítými svědky bývali nejen zdejší duchovní správci, ale mnohdy i ostatní poutníci. U nejednoho z nich pak nezapomenutelné osobní setkání se divotvorným zásahem shůry prohloubilo úctu před Boží všemohoucností a posílilo jeho víru. Tak tomu bylo i v případě zázračného uzdravení dcerky jisté chudé ženy z Falcu. Děvče totiž sužovalo takové bolesti v rameni, že vůbec nedokázalo pozdvihnout paži nad hlavu. Matka je proto přivedla s sebou na Chlum sv. Máří, kde spolu v prosebné pobožnosti nejprve obcházely oltář. Poté mu podala do bolavé ruky stříbrný penízek, aby jej jako dar Bohorodičce samo položilo na oltář. Děvčeti se do namáhavého a nepříjemného úkonu příliš nechtělo. Matka je však povzbuzovala, aby se nebálo, že se mu od Panny Marie jistě dostane pomoci. A skutečně děvčeti se to po určitém úsilí a těžkostech přece jen podařilo. Žena minci sejmula z oltáře a vybídla dceru, aby se o to pokusila ještě jednou. Tentokrát vše již šlo mnohem lehčeji. Na potřetí pak děvče dokonce „čerstvě a s chutí to učinilo“.³⁴² „A tu matka odvrátivši se tváří od děvčete k přístojícím počala sladce plakati velikou radostí“.³⁴³ Celému výjevu s mnoha dalšími poutníky přihlížel i sokolovský měšťan František Fritsch. Ten „také svou obětinu děvčeti podal a z jeho tak brzo a tak divně obdrženého zdraví potěšení měl a pravdu našeho náboženství poznal“.³⁴⁴ Později pak, ač jméno oné ženy ani její dcery neznal, o pozoruhodné události zpravil autora poutního tisku.

Jindy se pohnutí rodičů zmocnilo ještě, když o obdrženém dobrodiní referovali domovskému faráři nebo správcům poutního místa, jak se to přihodilo i jisté paní Kušovské. Ta byla totiž matkou dvanáctiletého syna, „který od souchotín byl tak ztrápenej, že nic jinýho nežli kost a kůže na něm spatřiti nebylo“.³⁴⁵ Zarmoucená žena jej tedy zaslíbila na Sv. Kopeček u Olomouce. Hned po složení slibu dítě „tak občerstvělo, že zase dokonalého zdraví nabylo“.³⁴⁶ Jeho matka později, když byla patrně celá záležitost přezkoumávána, vše „více nežli před třiceti svědkami duchovními s plačtivýma očima dokázala“.³⁴⁷

Mnozí vděční rodiče také příliš nemeškali a chtěli co nejdříve vyplnit slib, kterým se zavázali Bohu a nebeskému orodovníku. Hned jakmile jim vybyla chvílku času,

³⁴² HVĚZDA RANNÍ 1678, 158.

³⁴³ HVĚZDA RANNÍ 1678, 158–159.

³⁴⁴ HVĚZDA RANNÍ 1678, 159.

³⁴⁵ WANCKE 1732, 142.

³⁴⁶ WANCKE 1732, 142.

³⁴⁷ WANCKE 1732, 142.

pospíchali na poutní místo, aby vykonali děkovnou pouť a s ní spojenou pobožnost. Často též při této příležitosti podle svých možností obětovali i nějaký votivní dar. Velmi zajímavým příkladem opravdu vzorného vyslyšeného byla paní Rozálie Rimlová z Jindřichova Hradce. Její asi desetiletá dcera totiž trpěla po celý rok „*lámáním*“ v obou kolenou, která jí navíc ošklivě otékala. Nejprve obtíže trvávaly okolo tří nebo čtyř hodin denně. Později se ale nemoc natolik zhoršila, že dívka sužovaná velkými bolestmi naříkala i celý den. Matka se jí sice snažila zprvu pomoci různými léčivými prostředky, ale bezvýsledně. Dívka navíc měla pocit, že i ten nejjemnější dotek její trápení jen znásobuje. V pátek 25. září 1721 nad ránem ji opět sužoval prudký záchvat bolesti. V nesnesitelné trýzni nakonec zvolala o pomoc k Panně Marii slovy: „*Ó nebeská královno Karlovská, k tobě se utíkám, pozdraviž mě na nohy*“.³⁴⁸ Poté prý bolest znenadání ustoupila. Její matka překvapená tímto nebývalým zlepšením ji krátce na to zaslíbila Bohorodičce Karlovské. Hned na druhý den, tedy v sobotu 26. září, se pěšky (!) vypravily na pouť do Prahy. Na Karlov pak prý došly již v neděli 27. září, kdy zde vykonaly děkovnou pobožnost, vyzpovídaly se a přijaly Nejsvětější svátost oltární. O obdržené milosti také rozmlouvaly s páterem Štičkou a požádaly ho, aby ji písemně zaznamenal.

Není nijak udivující, že nejedni rodiče si vřelou vzpomínku na záchránění dítěte podrželi dlouho v paměti a k poutnímu místu si vytvořili pevné citové vazby, které přetrvávaly po mnoho let a někdy až do konce života. Čas od času poutní kostel, zvláště pokud se nacházel nedaleko od jejich bydliště, přicházeli opakovaně navštívit, aby znovu za obdrženou milost poděkovali. Jako příklad můžeme uvést rodinu kladenského primase Jana Tobiáše. Jeho dcera Magdaléna asi na dva roky ztratila zrak, když ještě jako svobodná bydlela v rodném domě. Nešťastní rodiče, kteří jí nedokázali žádnými léky pomoci, ji nakonec v červnu roku 1656 přivedli na pouť do Hájků a zaslíbili Panně Marii. Dívka hned po skončení prosebné modlitby k jejich nelíčené radosti zázračně prohlédla. Manželé Tobiášovi však na prokázanou milost nezapomněli, protože i později do lorety „*s dceruškou častěji na pobožnost přicházeli*“.³⁴⁹ Když byla Magdaléna již pomalu na vdávání, rodina Hájků opět navštívila. Rodiče ji při té příležitosti představili bratřím františkánům slovy: „*Dvoji cti hodní patres, tato dcera*

³⁴⁸ NA Praha. fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6, č. 609.

³⁴⁹ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 13., § 1.

*naše dvě léta byla slepá, ale s pomocí Panny Marie Loretánské na tomto místě zraku nabyla“.*³⁵⁰

Pro mnohou rodinu se pak určité poutní místo, z kterého již jednou došla vyslyšení, stalo doslova jakýmsi stálým a bezpečným duchovním přístavem, kam se i v budoucnu uchýlovala ve všech vážných starostech a trápeních. Třeba Kateřina Efrozína a Franz Leopold Jeršovi si za svou rodinnou orodovnicí zvolili Pannu Marii Karlovskou. Poprvé u ní Kateřina prosila o přispění po jisté domácí nehodě, kdy si v zápalu práce nepovšimla své dcerky, která zrovna stála za ní, a nechtěně ji trefila násadou od bílicí štetky do oka, které se ihned zalilo krví. Zděšená žena nemeškala a zaslíbila ji k Bohorodičce. K její velké radosti se vzápětí ukázalo, že dítě neutrpělo na zraku žádnou trvalou újmu. Kateřina na Karlov později několikrát putovala také kvůli svému synkovi, který krátce po křtu, údajně z uřknutí, na čtrnáct týdnů oslepl. I jemu vyprosila zázračnou pomoc. Nejednalo se však ani zdaleka o jediné svízele, v nichž se sem s manželem obraceli. Ve výpovědi k tomu totiž uvedli: „[...] *my manželé ve všelikých důležitých příčinách sme ku Panně Marii Karlovské volali a náš předsevzatý slib vykonali, vždy od neštěstí chránění, anebo to, cokoliv sme žádali, ne jednou, dvakrát, aneb třikrát, ale desetkrát i dvacetkrát patrně milost její uznali a za to děkovali“.*³⁵¹

Povědomí o dobrotivých Božích shlednutích a zachráněních dětí se zřejmě v nejedné rodině udržovalo ještě po dlouhá léta. Někdy si dítě, pokud bylo v době zázračné události ještě příliš malé, samo nic nepamatovalo. Avšak od rodičů, starších sourozenců či dalších příbuzných o ní slýchávalo vyprávět tolikrát, že si celý příběh vybavilo i v době, kdy již bylo samo dávno dospělé. Tak tomu bylo i s urozenou paní Johannou Kateřinou, dcerou Alžběty Švábenské. Tu totiž ve věku okolo dvou let trápily tak časté a urputné záchvaty božce, až se všichni obávali, že co nevidět skoná. Její matka ji tedy roku 1634 zaslíbila do Křtin, kam za ni také vykonala prosebnou pouť. Poté prý záchvaty nemoci zcela odezněly. Johanna Kateřina, tehdy již provdaná Ledenická, o zázraku po letech zpravila autora poutního tisku *Oudolí křtinské*, který vyšel roku 1665. O všem prý „*ne jednou od své paní máteře slyšela, s kterou také ne jednou v svém dětinství, na poděkování té milosti, k Panně Marii do Křtin putovala“.*³⁵²

³⁵⁰ LÁBE 1690, kniha 2., kap. 13., § 1.

³⁵¹ NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5, č. 524.

³⁵² OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 103.

Podobná vyprávění zbožných rodičů podpořená občasnými návštěvami poutního chrámu s jeho působivou sváteční atmosférou patrně zanechala v duši některých dětí natolik nesmazatelný dojem, že později ovlivnila i jejich další životní směřování. Zvláště chlápci často zvolili duchovní dráhu, aby se za dávné dobrodiní Bohu a svému přímluvci odvděčili věrnou službou v církvi. Mnohdy pak vstoupili právě do toho řeholního řádu, který spravoval poutní místo tak důvěrně známé z dětství. Jako příklad uveďme příběh Ondřeje, syna brněnského měšťana Kristiána Habelia. Ten byl ještě v kolébce trápen tak urputným božcem, „že ne jednou rodičové smrti jeho očekávali“.³⁵³ O jeho život se obávali tím víc, že byl jejich jediným dítětem. Záchvaty se ho držely po dlouhé tři roky. Když rodiče viděli, že není jiná možnost, jak mu pomoci, vzali ho s sebou roku 1638 na pouť do Křtin. Chlapcův stav se ihned zlepšil a po návratu domů jej nemoc již nikdy nepostihla. Ondřej pamatující „pak na milost od Křtinské Blahoslavené Panny Marie sobě prokázanou, aby tím častěji ji, jakožto svou uzdravitedlkyni, mohl vděčně navštívit, v jejím klášteře Zábřdovském roku 1660. oděv řeholy premonstratenské na sebe přijal“.³⁵⁴

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že zázračné vyslyšení představovalo zcela výjimečnou událost v životě rodiny, na niž se často ještě dlouho s pohnutím a vděčností vzpomínalo. Byl to okamžik, kdy se již v neutěšeném pozemském světě plném příkoří projevila Boží spravedlnost. Již v tomto životě si byli všichni lidé, bez ohledu na své společenské postavení a majetek, rovni, protože i těm nejchudším rodičům z chudých se mohlo dostat Boží pomoci. I oni mohli svou vroucnou a pokornou modlitbou pro své děti vyprosit zázračné nebeské lékařství. Nebesa, která snad někdy obyčejným smrtelníkům musela připadat v útrapách všedního dne až příliš vzdálená, se mohla i jejich nedokonalému zraku, byť jen prchavý okamžik v zázraku pootevřít. Panna Marie či některý světec jindy působící tak nedosažitelně ve své dokonalosti se milostivě sklonili k prosebníkovi, aby se za něj u Boha obětavě přimlouvali. Nejednou se také alespoň zdánlivě přiblížili zemi, aby třeba potěšili nemocné dítě ve snu a zvěstovali mu jeho brzké uzdravení. Právě víra, že na poutních místech je možné dosáhnout obzvláštní Boží milosti, byla v těchto nelehkých dobách, kdy medicína nedokázala mnohé bolesti utiřit a kdy až příliš mnoho dětí nejrůznějšího věku denně umíralo, pro mnoho rodičů vydatným zdrojem útěchy.

³⁵³ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 103.

³⁵⁴ OUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665, 104.

Závěr aneb Dětství v barokních zázracích jen jako pokřivený obraz v zrcadle?

Barokní zázračná vyslyšení představují k dějinám dětství v jistém ohledu zcela jedinečný typ pramene. Oproti úřední agendě produkované konkrétními institucemi (tedy například právním předpisům, trestněprávním dokumentům, testamentům, matrikám...) nám mnohdy nabízejí daleko pestřejší možnosti pohledu na celou problematiku. Nacházíme zde obrovské množství informací nejen k dětem nejrůznějšího stáří, tedy prakticky od jejich početí až do dospělosti, ale i k dětem pocházejícím z rozdílných prostředí či společenských vrstev. O mnoha děvčatech a chlapcích z chudých venkovských či městských rodin, jejichž život nebyl ničím zvláště výjimečný, bychom v jiném pramenu s těžší hledali obsáhlejší písemnou zmínku. Avšak tím, že se jim samým nebo jejich blízkým dostalo zázračné pomoci shůry, se jejich osobní příběh stal rázem hodným zaznamenání, a to jak v jejich vlastních očích, tak i v očích jejich současníků. Kupříkladu obyčejná pražská švadlena Kateřina Zihlová by za normálních okolností asi sotva měla potřebu obsírně vyprávět o části svého mládí před notářem, nebýt toho, že chtěla náležitě prokázat svou vděčnost Panně Marii Karlovské za několikanásobně prokázané dobrodiní a zanechat o něm zprávu budoucím generacím.

Leckterý angažovaný zapisovatel příběhu také občas mimoděk učinil poznámku o některém pozoruhodném detailu vztahujícím se k dobové dětské každodennosti. Čtenář si jistě vzpomene třeba na ono dětské chodítko či jezdítko, v němž se malý Antonín Eysel učil chodit a s nímž se nešťastnou náhodou zřítíl ze schodů. Podobný předmět nemusíme mít dochován v žádném muzeu či vyobrazen na některém portrétu šlechtických dětí. Tedy i takováto drobná a letmá zmínka může znamenat veliké obohacení pro naše poznání.

V jiném prameni též sotva zachytíme alespoň zlomečky myšlenek a pocitů, jež se honily hlavami prostých rodičů. Zatímco pro šlechtické prostředí k tomu disponujeme například zachovanou korespondencí, pro nižší vrstvy společnosti, které neměly potřebu a někdy jako neznalé psaní ani nemohly takové zápisy vytvářet, však často tápeme v prázdnu. Jen díky tomu, že rodiče, jimž třeba na smrt onemocnělo milované dítě, o tom později na poutním místě učinili ústní výpověď, můžeme se alespoň na okamžik přiblížit jejich starostem a obavám.

K našim pramenům je však třeba přistupovat s notnou dávkou obezřetnosti. Mnozí badatelé například považují zázraky zařazované do poutních tisků za méně autentické, protože někteří autoři knih si je výrazně přizpůsobili k obrazu svému. Často příběhům oproti původním rukopisným záznamům dodali neúměrně na dramatičnosti nebo je vyšperkovali řadou vzletných frází. Nejednou dokonce vyslyšeným vložili do úst svá vlastní slova. Obvykle také jeví mnohem větší sklon než zapisovatelé výpovědí, zejména z příběhů o napravení nezdárného syna či o potrestání rodičů, již nesplnili slib daný nebeskému přímlovci, učinit jakési anonymizované exemplum. Účelem takového textu nebylo již jen zaznamenat k větší slávě Boží původně osobní příběh, ale i výchovně zapůsobit na čtenáře či posluchače. Někdy byla osobnost vyslyšeného takřka vytěsněna i v těch případech, kdy autor knihy jen telegraficky shrnul udělené milosti za jednotlivé roky nebo když zázraky roztřídil do skupin podle druhu. Mnohdy se pak již nezdržoval uváděním jmen ani dalších podrobností o vyslyšených a usiloval spíše o to, aby ilustroval jednotlivé pomocné aspekty Panny Marie, Krista či některého světce. Avšak i tato literární zpracování barokních zázraků mají pro naše poznání dobového dětství určitý, těžko zastupitelný přínos. Na jejich obranu je třeba uvést zejména jeden pádný argument. Autoři totiž častokrát kapitolu, v níž shromáždili zázraky ze stejné tematické skupiny, opatřili krátkým úvodem, ve kterém prezentovali řadu pozoruhodných dobových náhledů na danou problematiku. Třeba takový oddíl vyčleněný příběhům dlouho neplodných manželů z milosti nebes nakonec obdařených potomstvem, mohl autor uvést rozkladem o vnímání bezdětného svazku v tehdejší společnosti. Podobné postřehy nám v této práci nejednou pomohly k lepšímu uchopení a docenění významu zázračného vyslyšení pro barokního člověka.

Dosud tedy mnozí odborníci dávali přednost spíše studiu různých rukopisných záznamů o zázracích, ať už se jednalo o samostatné výpovědi vyslyšených (sepsané jimi samými nebo zapsané na základě jejich ústní výpovědi notářem, správcem poutního místa, domovským farářem, vrchnostenským úředníkem...), nebo o speciální knihy zázraků. I zde je však třeba upozornit na některé limity jejich výpovědní hodnoty. Protože sloužily pro potřeby evidence udělených milostí na konkrétním poutním místě, jednalo se vlastně také o jistý druh „úředního“ dokumentu. Zápisy nejednou používaly celou řadu typizovaných formulací a slovních obrátů – až jakýchsi frází, u kterých si nikdy nemůžeme být tak docela jisti, do jaké míry vyjadřují skutečnost a do jaké míry jsou

dobově vyžadovanou „zdvořilostní“ formulací. Zejména u záznamů, které sestavili správci poutního místa na základě ústní výpovědi vyslyšených, byla jejich podrobnost závislá na zapisovatelově angažovanosti a zájmu o případ. Na jeho uvážení záleželo, zda celému příběhu věnuje několik listů a pečlivě uvede všechny detaily – jako třeba zvolání vyslyšeného v krizovém okamžiku či popis domácího prostředí, kde k nehodě došlo. Mnohý duchovní však vyhotovil jen stručnou a mnoho nevypovídající poznámku na pár řádek. Ne všechny zápisy také vznikaly během ústní výpovědi poutníka nebo bezprostředně po ní. V některých případech se zapisovatel až s určitým časovým odstupem snažil rozvzpomenout třeba na jména či bydliště vyslyšených. Podobně mu mohly vypadnout z paměti i další podrobnosti. Jednotlivé listy s výpověďmi se pak na mnoha poutních místech přepisovaly do tzv. knih zázraků, tedy jakýchsi reprezentativních sumářů místních milostí. Tyto pamětnice, které se do dnešní doby dochovaly častěji než jednotlivé výpovědi, mohly být rovněž výsledkem opakovaného přepisování a upravování původních textů za účelem určitého sjednocení. Již v nich se tedy může oproti originálním zápisům vyskytovat řada odchylek.

Nikdy bychom také neměli pouštět ze zřetele lidský faktor, který nutně do zápisu nějakým způsobem vždy vstupoval. Zejména je třeba mít na paměti, že zapisovateli výpovědi a autory poutních tisků byli často duchovní správci poutního místa – tedy kněží a řeholníci. Nejednou jistě měli potřebu, jakožto osoby disponující rozsáhlým teologickým vzděláním, při zápisu korigovat některé až příliš živelné projevy lidové zbožnosti stojící na hraně, nebo dokonce za hranou oficiálního učení katolické církve. Jako příklad můžeme uvést jejich tendenci ostře kárat snahu lidových vrstev léčit nejprve dítě za pomoci různých magických praktik. Pro naše zkoumání však může být i tato kritika určitým přínosem, a to zejména pokud onu pověřenou praxi důkladněji popsali. Jejich podání událostí však mívá i celou řadu dalších limitů. Kupříkladu na mnohé výchovné problémy a mladické nerozvážnosti často pohlíželi velmi přísně a jednostranně. Často pak při tomto zaujatém postoji podali postavy až příliš schematicky a černobíle, což asi příliš neodpovídalo ani dobové realitě.

Některé genderově zaměřené studie by také jistě namítaly, že ve výpovědích máme zřídka zachycen bezprostřední ženský a mateřský pohled. Jen málokterou výpověď totiž sepsala matka dítěte nebo sama uzdravená mladá dívka – většinou se pak jednalo buď o šlechtičnu, nebo vzdělanou měšťanku. V případech, kdy bylo rodičům zázračně zachráněno dítě, daleko častěji výpověď sepsal muž, byť i jménem své manželky.

Ženy a matky, pokud chtěly o obdržené milosti podat zprávu samy, tak v drtivé většině případů učinily ústně na poutním místě a požádaly o její zaznamenání zdejší duchovní. Mnohdy pak bylo v dokumentu výslovně uvedeno, že dotyčná žádá o zápis proto, že sama psát neumí. Několik žen také nechalo svou výpověď zapsat notáře. Převážná část těchto pramenů byla tedy sepsána mužskou rukou. Nezbyvá nám než se dohadovat, zda by některé případy vyznívaly odlišněji, kdyby o nich psaly přímo matky dětí.

Čtenář si také jistě povšiml, že byť jsme se snažili sestavit obraz dětství, museli jsme ho podat daleko více z pohledu dospělých než dětskýma očima. Nejednou se sice i poměrně malé děti děkovné pouti více či méně aktivně účastnily, ale samotné oznámení zázraku za ně často vyřizovali jejich rodiče nebo jiní blízcí. Pokud bylo náhodou dítě již starší a na děkovnou pouť bylo vysláno samotné, ve všech námi dokumentovaných případech požádalo o zapsání své výpovědi správce poutního místa. Tedy interpretace příběhu byla opět korigována pohledem dospělého. Avšak přímý dětský náhled můžeme sotva v kterém prameni z období raného novověku očekávat.

Také celkový vzorek našich vyslyšených prosebníků nelze, přes jeho různorodost, zaměňovat za odraz celku dobové společnosti. Jako ilustrativní příklad uvedme problematiku vztahů mezi rodiči a dětmi. Ve většině zázraků se nám rodinné vztahy jeví podle dobových měřítek jako velmi dobré a milující. Jen minimum příběhů zachycuje situace, kdy se vztahy mezi rodičem a dítětem nějakým způsobem pokřivily. Kdybychom tedy chtěli na základě našich pramenů vystavět všeobecné tvrzení, že podobně pozitivní vztahy převládaly napříč celou společností, patrně se dopustíme vážného prohřešku. Naše tvrzení by také vzápětí vyvrátily poznatky získané z jiných typů pramenů (testamentů, trestněprávní agendy, dobových kázání...). V našem vzorku společnosti totiž byli často zastoupeni hluboce věřící rodiče, kteří své děti zřejmě velmi milovali a pro jejich blaho neváhali podniknout vše, co bylo v jejich silách. Avšak i v tehdejší době žila řada lhostejných rodičů, kteří o své ratolesti jevíli pramalý zájem, nebo je dokonce týrali. Naše pozitivní zjištění lze tedy vždy uvádět pouze jako určitý vyvažující a doplňující příklad k celkovému stavu poznání. Pravdu je pak třeba hledat vždy někde uprostřed. Stejný princip bychom měli aplikovat i v některých případech, kdy měli zřejmě již sami vyslyšení prosebníci z pocitu vděčnosti a pod tlakem emocí tendenci poněkud zveličovat a dramatizovat vyřešené potíže.

Na závěr je třeba zdůraznit, že jsme vykreslili obraz barokního dětství na základě určitého typu pramenů, které jeho podobu svým specifickým charakterem do značné míry

ovlivnily. Rozhodně tedy nemůžeme tvrdit, že naše verze dětství zcela odpovídá dobové „realitě“. Natožpak že je jediná správná. Přesto, jak doufáme, může být tento obraz barokního dětství pojímán, byť s nezbytnou opatrností, jako zajímavé obohacení a jako jiná verze dobové „reality“ našich dávných předků.

Možnosti dalšího výzkumu nejsou touto prací, která si klade jen skromný cíl být jakýmsi náčrtem, ani zdaleka vyčerpány. Mnoha pozoruhodným jevům jsme mohli věnovat jen velmi omezený prostor. Barokní zázračná vyslyšení však mohou být vynikajícím pramenem například pro poznání různých dobových náhledů na vysokou dětskou úmrtnost. Často zde bývají zachyceny rozdílné postoje rodičů, jimž hrozilo, že je smrt připraví o milovaného potomka, nebo kterým dítě zemřelo třeba při porodu. Pro některé etnologicky orientované studie se zase nabízí zajímavé téma nemoci dítěte způsobené uhranutím a uřknutím, protože v některých zápisech nacházíme různé zmínky, jak k tomu mohlo dojít nebo skrze kterou osobu se tak stalo.

Seznam použitých zkratk

a kol. – a kolektiv

AV ČR – Akademie věd České republiky

AZK – Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II.

CEFRES – Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách

č. – číslo

DÚ – Děkanský úřad

inv. č. – inventární číslo

kt. – karton

MKKK – Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech

NA – Národní archiv

nepag. – nestránkováno

ŘA Karlov – Spisy kláštera augustiniánů kanovníků na Karlově

řk. f. ú. – římskokatolický farní úřad

s. – strana

sign. – signatura

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

Seznam pramenů a literatury

Rukopisy:

NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2527, fasc. 3
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2528, fasc. 4
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 2, inv. č. 2529, fasc. 5
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2530, fasc. 6
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 3, inv. č. 2531, fasc. 7
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 4, inv. č. 2532, fasc. 8
NA Praha, fond AZK, ŘA Karlov, kt. 5, inv. č. 2535, fasc. 11

SOA Praha, fond Sbirka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj, řk. f. ú. Slaný, č. 5, sign. V., [narození 1696–1745, oddaní 1696–1745, zemřelí 1704–1746]

dostupné také v digitální kopii:

<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/12031/1>, vyhledáno 1. 5. 2020

SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond DÚ Dobruška, kt. ukládací č. 150, inv. č. p1, [Pamětní kniha kostela sv. Ducha se zápisy o léčivé vodě a kapli ve Studánce], 1760-1766, nepag.

dostupné také v digitální kopii:

https://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/?misto=rychnov&adresar=CZ_225104010_325_p1&nadpis=Pam%25C4%259B%25C3%25AD%2520kniha%2520kostela%2520sv.%2520Ducha%2520se%2520z%25C3%25A1pisy%2520o%25201%25C3%25A9%25C4%258D%25C3%25A9%2520vod%25C4%259B%2520a%2520kapli%2520ve%2520Stud%25C3%25A1nce%2520-%25201760-1766%2520&strana=1, vyhledáno 1. 10. 2019

Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, [Výpovědi o uzdravení nemocných vodou ze studánky u kaple Panny Marie u Dobrušky z let 1701–1706]

Vlastivědné muzeum, Dobruška, fond Archivní sbírka Vlastivědného muzea, kt. 68, sign. VIII/99, PROTOCOLLUM K budauci Pamatce od gednoho Czirkewniho Kneze begwaliho Caplana Dobruskiho založení, zaprziczinau obnoweneho, a wlepssi Staw uwedeneho Chramu Paně pod Titulem Utessitele Ducha Swateho bliž Mnesta Dobruski.

v Muzeu dostupná též digitální kopie rukopisu a jeho strojopisný opis

Staré tisky:

EMERICUS A SANCTO STEPHANO 1749 — EMICUS A SANCTO STEPHANO:
Pražské Weliké a Malé. To gest: Weytah Příběhůw, W swých přepodiwných Milostech, mnohých Dobrodinij, Podiwenj-hodných Přjhad, Welikého: W swým z Wosku způsobeném Swatém Obrazu, ale Malého: GEZVLATKA... Praha 1749 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 E 90)
číslo v Knihopisu: K02252

dostupné také v digitální kopii:

<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002041331&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 15. 2. 2019

HVĚZDA RANNÍ 1678 — Hwězda Rannj aneb: Zázračný Obraz Blahoslawené Panny MARYE na Hoře Kulmu w Loketském Kragi... Praha 1678 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 G 205)

číslo v Knihopisu: K03278

dostupné také v digitální kopii:

<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291566&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 5. 10. 2019

JISKRA SLÁVY SVATOPROKOPSKÉ 1699 — Giskra Sláwy Swato=Prokopské / W weliké Pustině Ržjcenin Klásstera Sazawského přes dvě stě Let skrytá... Praha 1699 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 F 171)

číslo v Knihopisu: K01343

dostupné také v digitální kopii:

<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291204&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 24. 2. 2019

LÁBE 1690 — Jindřich Jan LÁBE: Hágek SWATY. Milostj Božj a welikými dobrodinjmi P. MARYE krásně se zelenagjcý... Praha 1690 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 F 254), nepag.

číslo v Knihopisu: K04656

dostupné také v digitální kopii:

<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291273&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 9. 2. 2019

MAREK 1718 — Damascenus MAREK: Wůdce Cesty Wssech Pobožně Putugjcých do Hágu Swatého Milosti Božj a welikými Dobrodinjmi Marye Panny Krásně se Zelenagjcýho... Praha 1718 (starý tisk v Knihovně Národního muzea, Praha, sign. 40 D 15)

číslo v Knihopisu: K05186

MARIÁNSKÁ POBOŽNOST (1. pol. 18. století) — Maryánská Pobožnost Od gedné každé | a od Boha Plodem požehnané Manželky | by sstiasného Porodu dogiti mohla | Před Swatým Obrazem Těhotné Rodičky Božj Marye Panny... Praha 1. pol. 18. století (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 E 104)

číslo v Knihopisu: K14008

dostupné také v digitální kopii:

<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002290811&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, 27. 5. 2020

LOUDOLÍ KŘTINSKÉ 1665 — Audolj Křtinské Neyswětěgssý Rodičky Božj Panny Marie... Litomyšl 1665 (starý tisk v Moravské zemské knihovně, Brno, sign. ST1-0025.222)

číslo v Knihopisu: K00844

dostupné také v digitální kopii:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:de973559-9828-11e0-9b65-0050569d679d?page=uuid:de97d19a-9828-11e0-9b65-0050569d679d>,
vyhledáno 30. 12. 2018

PETRŽÍLKA 1735 — Václav Baltazar PETRŽÍLKA: Nebeský Lékař Krystus Gežjss / W Zázračném a Milosti plném Obraze swém w Kosteľe Farnjm Na Nebewzetzj Neyswětěgssý Rodičky Božj Marye Panny / W Kráľowským Wěnným a Kragským Měšťě Chrudjmi se stkwěgjcý... Hradec Králové 1735 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 S 179 přív. 1 neúpl.)
číslo v Knihopisu: K07074
dostupné také v digitální kopii:
<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002400988-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 20. 1. 2020

WANCKE 1732 — Bernard WANCKE: MONS PRAEMONSTRATUS Neb Před=vkázaná Hora. To gest: Prawdiwé a Dokonalé Sepsánj Swaté a mnohými Milostmi Maryánskými Dalece a ssyroce stkwaucý se Hory... Hradec Králové 1732 (starý tisk v Národní knihovně České republiky, Praha, sign. 54 D 124)
číslo v Knihopisu: K16926
dostupné také v digitální kopii:
<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002290617&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, vyhledáno 5. 2. 2020

Edice:

RATAJOVÁ/STORCHOVÁ 2013 — Jana RATAJOVÁ / Lucie STORCHOVÁ (ed.): Děti roditi jest Božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Praha 2013
SLÁDEK 1995 — Miloš SLÁDEK (ed.): Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany 1995

Literatura:

BAĐUROVÁ 2012 — Anežka BAĐUROVÁ: Pražské Jezulátko v tiskařské produkci před rokem 1800. In: Sborník Národního muzea v Praze (Řada C – Literární historie) I–II, 2012 (57), 53–74
BENEŠ/MAUR/PÁNEK 1991 — Zdeněk BENEŠ / Eduard MAUR / Jaroslav PÁNEK (ed.): Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Praha 1991
BEŇUŠKOVÁ 1990 — Zuzana BEŇUŠKOVÁ: Profesia pôrodných báb v kultúrnohistorickom kontexte. In: Slovenský národopis. Časopis Slovenskej akademie vied I–II, 1990 (38), 205–214
BERÁNEK/HOUŠKA/SLÁDEK 2000 — Karel BERÁNEK / Petr Alkantara František HOUŠKA / Miloš SLÁDEK (ed.): Františkánský klášter v Hájku v literatuře 17. a počátku 18. století. Unhošť 2000
BLECHOVÁ 2019 — Lenka BLECHOVÁ: O dětech a dětství (I). Naučení. Jan Amos Komenský. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019, 48–57
BRABCOVÁ 2001 — Petra BRABCOVÁ: Úmrtnost kojenců a mladších dětí v brněnské farnosti v 18. století. In: Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje II, 2001, 133–141

- BŮŽEK 2001a — Václav BŮŽEK: Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku. In: Česko-slovenská historická ročenka, 2001, 169–178
- BŮŽEK 2001b — Václav BŮŽEK: „Tý naděje budou každý čtyři neděle“. Těhotenství očima šlechty na prahu novověku. In: Dějiny a současnost. Kulturně historická revue III, 2001 (23), 8–13
- BŮŽEK 2002 — Václav BŮŽEK: Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku. In: LENDEROVÁ 2002, 45–66
- BŮŽEK 2007 — Václav BŮŽEK: Urozenec. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 79–110
- BŮŽEK/KRÁL 2007 — Václav BŮŽEK / Pavel KRÁL (ed.): Člověk českého raného novověku. Praha 2007
- BŮŽEK/KRÁL/VYBÍRAL 2007 — Václav BŮŽEK / Pavel KRÁL / Zdeněk VYBÍRAL: Člověk českého raného novověku. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 9–53
- ČADKOVÁ/LENDEROVÁ/STRÁNÍKOVÁ 2006 — Kateřina ČADKOVÁ / Milena LENDEROVÁ / Jana STRÁNÍKOVÁ (ed.): Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. – 28. dubna 2006. Pardubice 2006
- ČAPSKÁ 2007 — Veronika ČAPSKÁ: Spiritualita servitů z genderové perspektivy. Příspěvek ke zkoumání podob barokního mariánského kultu na příkladu specifického řádového modelu. In: NODL/TINKOVÁ 2007, 71–93
- ČECHURA 2019a — Jaroslav ČECHURA: V ohrožení (IV.). Venkov. Novověk. Postižené děti. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019, 505
- ČECHURA 2019b — Jaroslav ČECHURA: Výchova a vzdělávání (III.). Venkovské vzdělání a dovednosti. Novověk. Výchova v rytmu hospodaření. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019, 357
- ČECHURA M 2019 — Martin ČECHURA: Duše nevinná stává se andělem. Dětské hroby jako prostředek komunikace mezi světem pozemským i záhrobním. In: Historie – Otázky – Problémy I, 2019, 52–62
- ČERNÝ 2006 — Karel ČERNÝ: Uzdravující zázraky. Lékařská věda a víra v zázraky na prahu novověku. In: Dějiny a současnost. Kulturně historická revue XI, 2006 (28), 25–27
- ČERNÝ 2008a — Karel ČERNÝ: Problém retrospektivní diagnostiky v dějinách lékařství. In: Dějiny věd a techniky III, 2008 (41), 145–154
- ČERNÝ 2008b — Karel ČERNÝ: Svět za hranicí přirozenosti. In: ČORNEJOVÁ/KUCHAŘOVÁ/VALENTOVÁ 2008, 507–523
- ČERNÝ 2009 — Karel ČERNÝ: Zázraky, historie a biomedicína. In: Folia Historica Bohemica I, 2009 (24), 7–19
- ČORNEJOVÁ/KUCHAŘOVÁ/VALENTOVÁ 2008 — Ivana ČORNEJOVÁ / Hedvika KUCHAŘOVÁ / Kateřina VALENTOVÁ (ed.): Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007. Praha 2008
- DIWOKOVÁ 2007 — Tereza DIWOKOVÁ: „Voják se bitvy nebojí, tak ani já se nebojím svého porodu“ aneb Vnímání porodu na konci 18. a na počátku 19. století. In: NODL/TINKOVÁ 2007, 53–68
- DOLEŽAL 2001 — Antonín DOLEŽAL: Od babictví k porodnictví. Praha 2001
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2019a — Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ: Děti a strava. Středověk a jídlo. Pokrmy a nápoje. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK /ZELENKA (a kol.) 2019, 255–257
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2019b — Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ: Děti a strava. Novověké možnosti stravování. Dovoz a hospodaření. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK /ZELENKA (a kol.) 2019, 259–260

- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019 — Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ / Martin HOLÝ / Tomáš STERNECK / Jan ZELENKA (a kol. autorů): Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství. Praha 2019
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/STERNECK/HOLÝ 2019 — Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ / Tomáš STERNECK / Martin HOLÝ: Shrnutí. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019, 534–541
- FEJTOVÁ/LEDVINKA/PEŠEK 2012 — Olga FEJTOVÁ / Václav LEDVINKA / Jiří PEŠEK (ed.): Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby. Stati a rozšířené příspěvky z 29. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 12. a 13. října 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia XXXI). Praha 2012
- GAŽI 2004 — Martin GAŽI: „K lékařce nebeskej“. Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století. In: Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny I, 2004 (6), 17–31
- GAŽI 2008 — Martin GAŽI: O rozumnosti bez rozumu a brečťanu příběhů. Prolegomena k dějinám předmoderních zázraků. In: ONDO GREČENKOVÁ/MIKULEC 2008, 183–239
- GAŽI 2009 — Martin GAŽI: Vesmírná jeviště v „lidských bíd hospodách“. Barokní zázraky v dějinách Českých Budějovic a Klatov od Jana Floriána Hammerschmidta. In: Folia Historica Bohemica I, 2009 (24), 21–55
- GRULICH 2000 — Josef GRULICH: "Slavnostní okamžiky" – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). In: Historická demografie, 2000 (24), 49–82
- GRULICH 2001 — Josef GRULICH: Venkovská žena v období raného novověku (16.–18. století). In: Česko-slovenská historická ročenka, 2001, 225–235
- GRULICH 2007 — Josef GRULICH: Venkovan. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 166–189
- GRULICH/MATLAS 2009 — Josef GRULICH / Pavel MATLAS: Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (jižní Čechy, 17.–18. století). In: Český lid I, 2009 (96), 1–34
- HOLUBOVÁ 2002 — Markéta HOLUBOVÁ: Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. In: Český lid. Etnologický časopis III, 2002 (89), 217–238
- HOLUBOVÁ 2006 — Markéta HOLUBOVÁ: Obraz smrti v barokních knihách zázraků. In: RADIMSKÁ 2006, 215–226
- HOLÝ 2012 — Martin HOLÝ: Úloha pražských měst v procesu výchovy a vzdělávání nobility na prahu novověku. In: FEJTOVÁ/LEDVINKA/PEŠEK 2012, 303–316
- HOLÝ 2019 — Martin HOLÝ: Výchova a vzdělávání (III.). Výchova a vzdělávání šlechty. Novověk. Fundace a školy. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENKA (a kol.) 2019, 320–321
- HOLÝ/MIKULEC 2007 — Martin HOLÝ / Jiří MIKULEC (ed.): Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku (Folia Historica Bohemica, Supplementum I). Praha 2007
- HONYS 2009 — Vít HONYS: Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou – dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. In: Folia Historica Bohemica I, 2009 (24), 57–76
- HORÁKOVÁ 2008 — Anna HORÁKOVÁ: Křtinská kniha zázraků. „Zázračná uzdravení“ v Oudolí křtinském. Analýza a statistiky (bakalářská práce na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2008

- HORSKÁ/KUČERA/MAUR/STLOUKAL 1990 — Pavla HORSKÁ / Milan KUČERA / Eduard MAUR / Milan STLOUKAL: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990
- HORSKÝ/SELIGOVÁ 1997 — Jan HORSKÝ / Markéta SELIGOVÁ: Rodina našich předků. Praha 1997
- HRDLIČKA 2007 — Josef HRDLIČKA: Měšťan. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 139–165
- CHARVÁT 1991 — Jiří CHARVÁT: Stará Chrudim. Vlastivědné vyprávění o minulosti českého města. Chrudim 1991
- JIRÁNEK/KUBEŠ 2003 — Tomáš JIRÁNEK / Jiří KUBEŠ (ed.): Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále. 4. až 5. dubna 2002 (Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Supplementum 5). Pardubice 2003
- JIREČEK 1876 — Josef JIREČEK: Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného (svazek II., M–Ž). Praha 1876
- KALISTA 1946 — Zdeněk KALISTA: Ještě poznámky na okraj legendické tvorby českého baroka. In: Listy filologické I, 1946 (70), 31–39
- KALISTA 2001 — Zdeněk KALISTA: Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní. Žďár nad Sázavou 2001
- KASÍK/MAŠEK/MŽYKOVÁ 2002 — Stanislav KASÍK / Petr MAŠEK / Marie MŽYKOVÁ: Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu. České Budějovice 2002
- KAVIČKA 2014 — Karel KAVIČKA: Poutní a farní chrám Páně Jména Panny Marie ve Křtinách. Brno 2014
- KRÁL 2002 — Pavel KRÁL: Žena a smrt v 16. a 17. století. In: LENDEROVÁ 2002, 105–130
- KRÁL 2007 — Pavel KRÁL: Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století. In: HOLÝ/MIKULEC 2007, 7–22
- KUBEŠ/PAVLÍČKOVÁ 2008 — Jiří KUBEŠ / Radmila PAVLÍČKOVÁ (ed.): Šlechtic mezi realitou a normou. Miscelanea ze studentských prací k dějinám raného novověku. Olomouc/Pardubice 2008
- KUŘÍKOVÁ 2002 — Veronika KUŘÍKOVÁ: Nová Paka. Pohnutý osud paulánského kláštera. Nová Paka 2002
- LENEROVÁ 2002 — Milena LENEROVÁ (ed.): Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha 2002
- LENEROVÁ 2007 — Milena LENEROVÁ: Cestovatel. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 239–254
- LUNGA 1999 — Radek LUNGA: Východní Čechy jako barokní balneologický ráj. In: TYDLITÁT 1999, 207–222
- LUTONSKÝ/ČERNÝ 1995 — Boleslav LUTONSKÝ / Jaroslav ČERNÝ: Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy. Praha 1995
- MALURA 2017 — Jan MALURA: Barokní poutní knihy a zbožná praxe širokých vrstev. In: Český lid I, 2017 (104), 33–51
- MAREŠ/PATEROVÁ/HAVRLANT/VOSTŘEL 2015 — Jan MAREŠ / Petra PATEROVÁ / Jaroslav HAVRLANT / Martin VOSTŘEL (ed.): Poohří 5. Církev a společnost. Sborník z konference konané v Litoměřicích 16. a 17. října 2014. Litoměřice 2015
- MARKOVÁ 2008 — Radka MARKOVÁ: Porodní příručky jako pramen poznání těhotenství a porodu v raném novověku. In: KUBEŠ/PAVLÍČKOVÁ 2008, 37–62
- MELKESOVÁ 1999 — Miroslava MELKESOVÁ: „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ Lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století. In: Historický obzor V–VI, 1999 (10), 122–128

- MELKESOVÁ 2006 — Miroslava MELKESOVÁ: „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In: ČADKOVÁ/LENDEROVÁ/STRÁNIKOVÁ 2006, 263–289
- MIKULEC 2007 — Jiří MIKULEC: Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost i smrt. In: HOLÝ/MIKULEC 2007, 163–186
- MIKULEC 2013 — Jiří MIKULEC: Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích. Praha 2013
- NAVRÁTILOVÁ 2004 — Alexandra NAVRÁTILOVÁ: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha 2004
- NODL/TINKOVÁ 2007 — Martin NODL / Daniela TINKOVÁ (ed.): Antropologické přístupy v historickém bádání. Praha 2007
- NOVOTNÝ 2007 — Miroslav NOVOTNÝ: Duchovní. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 111–138
- OHLEK 2002 — Norbert OHLEK: Náboženské poutě ve středověku a novověku. Praha 2002
- ONDO GREČENKOVÁ/MIKULEC 2008 — Martina ONDO GREČENKOVÁ / Jiří MIKULEC (ed.): Církev a zrod moderní racionality. Víra – pověra – vzdělanost – věda v raném novověku (Folia historica Bohemica supplementum II). Praha 2008
- OPPELTOVÁ 2011 — Jana OPPELTOVÁ: Bernard Wancke, opat premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce. Prameny a interpretace životního příběhu. In: Folia Historica Bohemica I, 2011 (26), 31–46
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1904 — Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí (21. díl R (Ř) – Rozkoš). Praha 1904
- PANOCH 2009 — Pavel PANOCH: Chrudimský Kristus a zázračné souřadnice jeho barokní legendy. In: *Theatrum historiae* V, 2009, 39–62
- PILNÁ 2019a — Veronika PILNÁ: Děti a odívání. Novověk. Kojenci a batolata. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 522–527
- PILNÁ 2019b — Veronika PILNÁ: Děti a odívání. Novověk. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 522
- PITROVÁ 2009 — Pavlína PITROVÁ: Dětská oděvní kultura v historických a sociálních kontextech (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2009
- PORTER 2013² — Roy PORTER: Dějiny medicíny od starověku po současnost. Praha 2013²
- PROKOPOVÁ 2004 — Zdeňka PROKOPOVÁ: „Auxilium Christianorum, ora pro nobis!“ Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. In: *Kuděj* I, 2004 (6), 3–16
- PROKOPOVÁ 2007 — Zdeňka PROKOPOVÁ: Poutník. In: BŮŽEK/KRÁL 2007, 255–274
- PROŠKOVÁ 2015 — Iva PROŠKOVÁ: Mariánská úcta v severozápadních Čechách: putování a zbožnost jako součást každodenního života barokních Čech. In: MAREŠ/PATEROVÁ/HAVRLANT/VOSTŘEL 2015, 100–111
- RADIMSKÁ 2006 — Jitka RADIMSKÁ (ed): K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven (Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles...). "Vita morsque et librorum historia". České Budějovice 2006
- REPERTORIUM 2003 — Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách (I/1 A–F). Jaromír LINDA / Alexandr STICH / Alena FIDLEROVÁ / Martina ŠULCKOVÁ (a kol.). Praha 2003
- ROYT 2011² — Jan ROYT: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. 2., rozšířené vydání, Praha 2011
- ROYT/SOMMER/SIOSTRZINONEK 2013 — Jan ROYT / Petr SOMMER / Prokop SIOSTRZONEK: Sázavský klášter. Praha 2013

- ŠKARKA 1969 — Antonín ŠKARKA: Fridrich Bridel nový a neznámý. Praha 1969
- ŠKARPOVÁ 2016 — Marie ŠKARPOVÁ: Nálezová zpráva o dobové německé verzi Slávy svatoprokopské F. Bridela. In: Česká literatura I, 2016 (64), 92–98
- SLÁDEK 1994 — Miloš SLÁDEK: Zázračná uzdravení a „dobrotivá vzhlednutí“ v literatuře českého baroka. In: Literární archiv (Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století), 1994 (27), 247–271
- SLÁDEK 2000 — Miloš SLÁDEK: Bezpečnost místa svatého před starého hada jedovatostí aneb Hájek v literatuře 17. a počátku 18. století a dvě kázání z jubilejní slavnosti roku 1723. In: BERÁNEK/HOUŠKA/SLÁDEK 2000, 1–64
- SLÁDEK 2012 — Miloš SLÁDEK: Proměny obrazu dítěte a výchovy v českých pobělohorských postilách aneb Řádně přiznaný zmetek či stavba z písku. In: FEJTOVÁ/LEDVINKA/PEŠEK 2012, 417–439
- SLAVÍČKOVÁ 2012 — Pavla SLAVÍČKOVÁ: Na pomezí dospělosti. Majetkoprávní pohled na postavení dětí v raně novověké městské společnosti. In: FEJTOVÁ/LEDVINKA/PEŠEK 2012, 395–404
- SLAVÍČKOVÁ 2019 — Pavla SLAVÍČKOVÁ: O dětech a dětství (I.). Právo a dítě. Novověk. Práva městská Království českého. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 111–114
- SOCHOROVÁ 2003 — Ludmila SOCHOROVÁ: Školský řád sv. Voršily v Čechách v době baroka a osvícenských reforem Marie Terezie. In: Paginae Historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze XI, 2003, 69–89
- SOUKUPOVÁ 1991 — Lydia SOUKUPOVÁ: Lůžko a postel (Pokus o sémioticko-funkční analýzu). In: BENEŠ/MAUR/PÁNEK 1991, 113–136
- STERNECK 2019a — Tomáš STERNECK: V ohrožení (IV.). Města. Novověk. Postižené děti. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 481–482
- STERNECK 2019b — Tomáš STERNECK: Péče v rodině (II.). Městské rodiny. Novověk. Starost o nejmenší. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 215–217
- STERNECK 2019c — Tomáš STERNECK: Výchova a vzdělávání (III.). Výchova a školy ve městech. Novověk. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 332
- STERNECK 2019d — Tomáš STERNECK: Výchova a vzdělávání (III.). Výchova a školy ve městech. Novověk. Příprava v řemeslnických dílnách. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 332–334
- STERNECK 2019e — Tomáš STERNECK: Výchova a vzdělávání (III.). Výchova a školy ve městech. Novověk. Továři. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 334–338
- STERNECK/HOLÝ 2019 — Tomáš STERNECK / Martin HOLÝ: Výchova a vzdělávání (III.) Výchova a školy ve městech. Výchova a vzdělávání dívek. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELENA (a kol.) 2019, 346–348
- SURÁ 2015 — Alexandra SURÁ: Porodnictví doby pobělohorské. Infanticidium (nepublikovaná disertační práce na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2015
- TARCALOVÁ 1997 — Ludmila TARCALOVÁ (ed.): Magie a náboženství. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané na Velehradě v roce 1997. Uherské Hradiště 1997
- TOMÍČEK 2012 — David TOMÍČEK: Obraz dětského věku v česky psaných lékařských pramenech 16. století. In: FEJTOVÁ/LEDVINKA/PEŠEK 2012, 405–415
- TYDLITÁT 1999 — Jan TYDLITÁT (ed.): Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Rychnov nad Kněžnou 1999

- VAN DÜLMEN 1999 — Richard VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 1: Dům a jeho lidé. Praha 1999
- VAN DÜLMEN 2006a — Richard VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 2: Vesnice a město. Praha 2006
- VAN DÜLMEN 2006b — Richard VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Díl 3: Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006
- VĚCHTOVÁ 2017 — Irena VĚCHTOVÁ: Zázračná vyslyšení v „Pražském velkém a malém...“ od Emerica à S. Stephano a „Vůdci cesty...“ Damascena Marka (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2017
- VELKOVÁ 2019a — Alice VELKOVÁ: Péče v rodině (II.). Rodina a děti na venkově. Novověk. Starost o nejmenší děti. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 239–241
- VELKOVÁ 2019b — Alice VELKOVÁ: Péče v rodině (II.). Rodina a děti na venkově. Novověk. Příchod na svět. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 237–239
- VELKOVÁ/ČECHURA 2019a — Alice VELKOVÁ / Jaroslav ČECHURA: Výchova a vzdělávání (III.). Venkovské vzdělávání a dovednosti. Novověk. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 357
- VELKOVÁ/ČECHURA 2019b — Alice VELKOVÁ / Jaroslav ČECHURA: Výchova a vzdělávání (III.). Venkovské vzdělávání a dovednosti. Novověk. Čelední služba. In: DVOŘÁČKOVÁ–MALÁ/HOLÝ/STERNECK/ZELEŇKA (a kol.) 2019, 358–361
- VINTR 1998 — Josef VINTR: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. In: Listy filologické III–IV, 1998 (121), 341–346
- VOHRALÍKOVÁ 2014 — Terezie VOHRALÍKOVÁ: Knihy zázraků jako zrcadla poutních míst v Čechách a na Moravě. Zázračná vyslyšení v 17.–19. století na příkladu vybraných poutních míst (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Pardubice). Pardubice 2014
- VOREL 2003 — Petr VOREL: Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna ("Naučení rodičům" a jeho obsahová interpretace). In: JIRÁNEK/KUBEŠ 2003, 13–48
- ZAJICOVÁ 1997 — Katka ZAJICOVÁ: Ludové liečenie na pútiach. In: TARCALOVÁ 1997, 109–119

Použité internetové databáze, slovníky...:

Český ekumenický překlad Bible (ČEP). Dostupné z:

<http://www.biblenet.cz/>

Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800 (BCBT). Dostupné z:

<https://clavius.lib.cas.cz/katalog/>

Databáze knihopis (KPS). Národní knihovna České republiky. Dostupné z:

https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS

Elektronický slovník staré češtiny. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha 2006–. Dostupné z:

<http://vokabular.ujc.cas.cz>

Práce používá data Vokabuláře webového, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

Petr NEJEDLÝ et al.: Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha 2010. Dostupné z:

<https://madla.ujc.cas.cz>

Příruční slovník jazyka českého. Ústav pro jazyk český AV ČR. Dostupné z:

<https://psjc.ujc.cas.cz/search.php>

Velký lékařský slovník. Dostupné z:

<http://lekarske.slovniky.cz/>